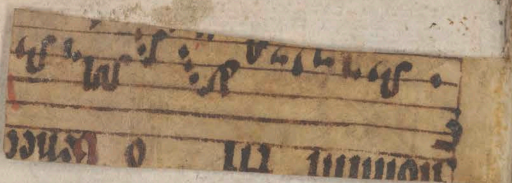
ap. 5

3

6 d Aleyal

E C

Comp. tynt — 1

M. ANTONII MVRETI, PRESBYTERI I.C. ET CIVIS ROM. ORATIONVM

VOLVMINA DVO.

QVORVM PRIMVM ANTE ALIQVOT ANNOS IN lucem prodijt,

Secundum vero recens est editum.

Adiunximus etiam CAROLI SIGONII Oratoris disertissimi Orationes VII.

Seorsim quoque edita sunt M. Antonii Mureti Epistolæ, Hymni & Poëmata omnia.

Hac editione postrema accessit Index rerum, & notæ marginales artificium indicantes.

COLONIAE AGRIPPIN[A]

Apud IOANNEM KINCKIVM sub [illegible]

Anno MDC. XXVIII.

Cum gratia & Priuile[gio]

SCIPIONI GONZAGÆ MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI.

M. ANTONIVS MVRETVS S. D.

Erem. Camaldul. PP. e Varsaviani

Offero tibi munus Scipio Gonzaga, si aut ex sua, aut ex tua dignitate spectetur, per exiguum: si ex viribus meis, mediocre: si ex animo, magnum. Orationes quædã sũt, variis à me tẽporibus habitæ: quas, cum partim dispersæ atque errantes vagarentur, partim apud me in aduersariis neglectæ iacerent, nunc in vnum corpus collectas vt edi ac diuulgari paterer, amici quidã, multo mei, hac equidem in parte, quam par est, & quam ego ipse vellem, studiosiores, impulerunt. Satis superque fuerat, earum partim in scholastico puluere, atque in illis eruditorum hominum vmbraculis, non tantum recto, vt dicitur stetisse talo, sed plausũ etiã & ἐπισημασίας tulisse: partim in illo consessu, quo nullum habet terrarum orbis augustiorẽ, & silentio auditas, & principum virorum testimonio commendatas fuisse. Superârat fortuna spes meas: quam sæpius sine caussa experiri, negant esse sapientis. Neq; nescius eram morosiora ac difficiliora esse legentiũ, quam audientiũ, iudicia: sæpeq; accidere, vt, quæ audientes mirabamur, eadem legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi iam latere, amici obstiterunt: quibus parendum fuit: ne, si in negando pertinax essem, superbiæ denique id potius, quam modestiæ, adscriberetur. Cum igitur mihi esset, vt ederentur, libenter arripui occasionem diu optatam inscribendi tibi, vt nunc fit, ali-

quid depromptum ex studijs meis, eademque opera testificandi & iudicij de te, & mirifici cuiusdam amoris erga te mei. Vere enim hoc dicam Scipio: *cum omnes qui te norunt, ita te ament, vt eorum nemo sit, qui se studio atque obseruantia tui cedere cuiquam putet; ego tamen mihi videor diuturna & accurata notatione & obseruatione earum rerum, quæ te vsque eo omnibus amabilem reddunt, singulare quiddam præter cæteros* πεπονθέναι. *Quid est enim, quod ad conciliandas ac deuinciendas hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte perfectum reperiatur? Nihil hic de summa atque antiquissimæ gentis vestræ aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum est, vt & aliorū sit. Alios & ista amatores habent. Ego in te nihil amo, nisi teipsum. Itaque vt ille Rex potentissimus ex amicis suis altum dicebat esse* φιλοβασιλέα, *alium* φιλαλέξανδρον: *ita tu, alios esse, qui & alia in te ament me plane & ex animo* φιλοσκιπίωνα *esse tibi persuadeas licet. Ac teipsum cum dico, ne illam quidem dico & oris, & totius corporis dignitatem, quæ tibi omniū elegantiorum hominum animos primo statim adspectu conciliat, constituens, quoad eius fieri potest, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamuis enim vere dixit, nescio quis Poëtarum, gratiorem in pulchro corpore esse virtutem: ea tamen est in te veriorum ac solidorum bonorum copia, quæ te his secundæ, vt ita dixerim, vitæ bonis censeri non sinat. Ingenium excellens, & acre, tanquam in pingui ac feraci solo, omnes ingenuas artes ita facile comprehendens, vt eas non ab alijs accipere, sed ex te ipso parere ac proferre videaris. Quod tu vsus ita vt decuit, à Græcæ Latinæque linguæ intelligentia, à*

Poëta-

Poetarum Historicorum Rhetorum cognitione ad Philosophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte ætate propo-sueras, quæque tibi nunc in amorib. ac delicijs est, Theologiã, ea celeritate properasti, vt, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto studiorũ curriculo tribui, ac decerni solent, ea tu nunc meritißimo consecutus sis, cum adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas grauiores disciplinas adijciendo, cogitare. Atque vt istius generis ingeniũ nunquam ita esse otiosũ potest, vt omnino nihil agat: quod tibi dabatur à seuerioribus studijs excepti ac subsecíui temporis, eo tu, quasi ludibundus, eas artes, in quib. ingenui adolescentes exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaque te in eis exercuisti, vt in earum qualibet cum summis artibus comparari facile poßis. Quid nunc ego mores illos tuos plane, vt Poetæ loquuntur, aureos laudem? Potuitne quisquam vnquam bonus tecum biduum viuere, tuæque suauitatis partem aliquam gustare, quin, vt sibi totam ætatem tecum exigere liceret, optauerit? Ita tu, quod rarißimi exempli est, summam integritatem vitæ, cum summa comitate ac facilitate copulasti. Sed nolo nunc plura de te: ne ipsi tibi molestus sim. Equidem cum de scriptis meis nõ magnopere laborare soleam, tamẽ hunc librum præcipue cupio & celebrari nunc, & ad posteros peruenire: vt exstet aliquod testimoniũ iudicij de singularibus tuis virtutibus meis. In quo ne forte quis eorũ, qui te nõ norunt (nam de iis, quib. tu notus es, nihil tale metuo) assentationi & consuetudini datũ eße aliquid suspicetur: Deũ immortalem testor, nihil vnquã à me verius, magisq; ex animi mei sẽtẽtia scriptũ esse, quã ea, quæ de tuis laudib. scripsi. A te peto, vt me ames: quo me ipsi mihi efficias cariorẽ. Vale Romæ. Kal. Maij 1571.

INDEX ORATIONVM.

VITA
M. ANTONII MVRETI, I.C. PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.

EX SCRIPTIS EIVS, ET FVNEBRI ORATIONE FRANCISCI BENCII, Societatis Iesu Sacerdotis, ab Andrea Schotto eiusdem SOCIETATIS IESV *sacerdote collecta.*

NATVS EST M. ANTONIUS Muretus anno post Christum natũ M.D.XXVI. mense Aprili in Gallia Aquitanica in pago suburbano Lemouici, cui Mureto nomen; loco honestissimo, patre Iurisconsulto, genere perantiquo & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus possederit (vnde etiam familiæ nomen) & quadringẽtis ab hinc annis tulerit Stephanum Grandimontensium ordinis antistitẽ, virum sanctissimum atq; hominem in corporis afflictationem singularem: cuius dies festus in Idus Februarias incurrit. Ab ipsa vero pueritia Muretus admirabili fuit ingeníj magnitudine, vix vt vllam desiderauerit disciplinam; & pœnè puer discipulos prius habere cœpit, quam magistros. Nam vt primum imbutus est literis quibus informari ad humanitatem ætas puerilis solet, Lemouici, in patria sua, deinde

vero

verò Aginni (quæ vrbs in Aquitania est pœnè princeps) ea docere incepit cum esset adolescẽtulus aut pœnè puer, quæ nunc quidem, communi more atq; vsitato, ea ætate si quis disceret, in summa laude deponeremus. Quippe vt ingenio doctrinam, sic etiam vsu præcurrebat ætatem. Aginni vero eodem tempore vsus est summo duce adiutore studiorũ Iulio Cæsare Scaligero, viro in omni eruditionis, atq; humanitatis genere perfecto, ac perpolito. Hunc ille vt parentem colebat, à quo etiam vt filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentissimum ingenium adolescentis, eique volens ac lubens, rectam ac breuem, quæ ad rerum scientiam ferret, viã monstrabat, quo sua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturæ, atq; ingenij abundantia tanta vtebatur contentione animi atq; industria, quanta vtendum est homini, qui quo minus ingenio potest, subsidio sibi comparat diligentiam : vt & ingeniosos diligentia vinceret, & ingenio diligentes: totum illud sibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid , aut disceret. Cũ igitur aliquandiu Aginni fuisset; eiusque doctrina, atq; ingenium omnium fama atq; oratione celebraretur ad doctrinarum domicilium, & orbis terræ Musæum Lutetiã profectus est: vbi cum itidem explicaret diuitias ingenij, nec latere posset in tanto orbis splendore , tam illustre lumen, non magno negotio ad se omniũ studia , atq; ora conuertit. Nouus videbatur

exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente Mureto & quidẽ adhuc peradolescẽte, concursus audiendi causa ex tota vrbe fiebant, magna hominum frequentia Gymnasium celebrabatur: loci ipsi in Gymnasio occupabantur, aditus complebantur, ne pes quidem relinquebatur præ maxima audientium multitudine, vbi pedem doctor ipse ponere posset: ita per illorum humeros, quasi per vndas gradiebatur ad suggestum. Nihil ferme aliud erat Lutetiæ magis eo tempore in hominum sermonibus quam MVRETVS: quem ipse etiam rex aliquando & Regina, (vt quod fama, & auditione exceperant, re ipsa experirentur) audire voluerunt. Pictauienses, Burdigalenses, Auscitani, Tolosani, hic enim Iuris ciuilis docendi primam quidem facultatem, deinde etiam potestatem accepit) iuuenem tam excellentem, omniq; laude cumulatum videntes, eius voce ac doctrina fruebãtur, & traiectis literis, Mercurij filium alij, alij Mercurium audire se putabant. Consequens illud erat vt posteaquam omnem prope Galliam illuminarat, suam quoq; lucem diffunderet in Italiam. Itaq; Venetias cum annum ageret duodetrigesimũ venit. Statim præclara eius eloquentia, vt Phidiæ statua, simul & perspecta & probata est. Hic apud Lauredanos, Bembos, Contarenos Sorianos, Manutios, cæterosq; clarissimos viros tanto in honore & pretio fuit, vt dulcis quædam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent Muretum,

aut admirarentur. Paulo post concessit Patauium, vt in optimam & vetustissimam in Italia ingenuarum artiũ, & disciplinarũ officinã. Neque hic diu versatus est: an enim ętatis scilicet quarto & tricesimo, honestissimis conditionib. inuitatus ad summũ illum doctorũ Mœcenatẽ Hippolytum Cardinalẽ Estensem se cõtulit: in cuius comitatu cũ in Galliã redijsset, mox etiam legatione obita in Italiã reuertit. Romæ tandem anno cIɔ.Iɔ LXIII. ipsius Cardinalis suasu, atq; eorũ rogatu, quorum consilio res ibi literaria regebatur, Aristotelis Ethicẽ docere publice cæpit, tanta hominũ frequẽtia, vt Aristoteles quidem ipse Romæ docere, sed Romano ore, & lux quædam vrbi Romæ reddita veteris eloquẽtiæ videretur. Vnum vero & viginti annos Romæ docuit. Quid docuerit breuiter perstringã. Docuit annos quatuor libros Aristotelis de moribus: totidẽ ius ciuile: nec vulgari sane via spinosas illas Iurisconsultorũ concertationes cũ sermonis nitore coniungens. Ad annum vero ætatis vndesexagesimum Gregorij XIII. auctoritate ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non solum acuere, sed alere etiam ingenium solent, vt Platonis, Senecæ, Horatij, Taciti, Ciceronis explicatione annos reliquos consumpsit. Quo tẽpore à Stephano Bathorio Polonorũ Rege in Poloniã amplissimis pręmijs arcessitus est, moremq; gessisset optimi Principis volũtati, nisi egisset idẽ Gregorius ne discederet; cum sua sponte, tum magistratuum admonitu, qui

1560.

1563.

1584.

Mure-

Mureto ipsi aliquot ante annis vltro Romanæ ciuitatis ius detulissent. Quò factum est, vt tantum ei stipendium decerneretur, quantũ haud scio, an vnquam antea memini, Rem vt gesta est, ex ipsius ad Ioannem Zamoscium regni Poloniæ Procancellarium epistola discite. Præter spem & opinionem meam accidit, vt cum me ad iter accingerem, atq; istic animo, cogitatione que totus essem, subito ostenderet Gregorius Pont. Max. profectionem meam sibi non placere, meque per viros summa auctoritate præditos monendum putaret. ne ex vrbe discederem: sibi curæ fore, vt ne in vrbe deteriori conditione essem, quam quæ mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum annuorum stipẽdium, quod mihi iampridem constitutum erat statim ducentos adijci iussit, mandauitq; Datario suo, primo quoq; tempore quoquo modo efficeret, vt aliunde mihi trecenti aurei nummi quotannis penderentur: ea re factum est, vt coactus sim deponere consilium quod cœperam: à quo, nec viuam, si me alia vlla res, quam summi Pontificis voluntas, atq; auctoritas abducere potuisset. Hactenus ille. Nunc de ijs quæ scripsit dicamus. In quibus eius spirat imago atque ingenium, suntq; in manibus quædam, vt variæ lectiones, vt inde potissimum incipiam, quibus nil vberius, nil elegantius fingi potest. Sunt & orationes plurimæ Venetijs, & Romæ in cõsessu purpuratorum habitæ. Poëmata item, quæ Romæ cum esset

Li.1.ep.81.

esset composuit: nam quæ adolescenti annorū circiter viginti exciderunt, & iuuenili quodam calore atq; impetu in Gallia profudit, atq; cōuenienti nomine Iuuenilia appellauit, ea sæpe Francisco Bencio, cæterisq; familiaribus dicebat, sibi adeo non placere, vt ne pro suis quidē agnosceret, tantum abest vt probaret. At seniles Mureti versus pij sunt, eruditi, & iucundi, lusitq; Græcis & Latinis versibus primæ ætatis Institutionem in gratiam M. Mureti fratris filij. Hymnos quoq; sacros Ducis Mantuæ rogatu, edidit, & Ferrariæ erubitas de iure ciuili disputationes, in quatuor libri primi Pandectarū titulos, *de origine iuris, de legibus & Senatusconsultis: de Constitutionibus principum: de officio eius cui mandata est Iurisdictio*; Epistolarum item volumen ad familiares: neq; enim alias quas nimis officiosi amici cum nominis aliqua contumelia ediderant, pro suis agnouit. Commentarij item varij sunt & scholia in veteres Poëtas Terentiū, Horatium, Catullum, Tibullum, & Propertiū. In M. Tullij item Catilinarias commentarius extat peregregius; castigationes item in Philippicas. Nihil vnquam (mirum dictu) bis scribebat, vix adeo bis legebat in ipsum, quod scripserat, raro interpolabat, nō sæpe mutabat aliquid aut emādabat, rarius demebat, delebatue ita cum vno quasi tenore fluerent omnia, nihil nisi aptum & accommodatū ad manum, mentēq; veniebat, vt multo meliora fortuito illi exciderēt, quam alij, qui eandem assidue incudēt-

tundunt,excudant labore. Ad summum singulis noctib. somno quinas horas, quaternas plerumq; aut etiam ternas tribuebat. Restant vt in aspectum proferantur in Aristoteles Ethicen, Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Republ. ac de Legibus libros notata; quęque in Iuris ciuilis Institutiones commentabatur.

Duæ de multis in illo virtutes enituere, Benignitas, atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus summis, medijs, atq; infimis vixit: cuius ædes portus quidam oraculum ac perfugiũ omnium erant exteri etiam ab extremis oris eius visendi, discendiq; gratia Romam confluebant, qui & ipsi profitebantur maiora se omnia re ipsa, quam fama comperisse. Docebat quæ poterat, id est, quæ discere velles omnia. Religione vero ac pietate in Deum singulari fuit, Catholicam enim fidem non solum seruauit; sed & pro virili defendit, cum tamen non deessent in Gallia homines seditiosi, qui omnib. artibus ad suas eum partes traducere conarentur. Nouem ipsos annos sacerdos vixit, quo tẽpore tam sancte sacris operatus est, vt inter sacrificandum & lacrymas effunderet frequenter, & easdẽ alijs excuteret: sacras quoq; quotidianas precationes diligẽter obibat: sæpe de morte senex, tanquam de migratione cum familiaribus disserebat, vt ex pedib. ęger iamiam sibi esse migrandũ domo, cuius fundamẽta labarent, prædicaret. Mortuus est ornatus omni instrumẽto, & viatico quod Christiana religio tribuere homini

mini atq; impertiri ſolet, qu ẽ parat ad mortem, à Xyſto etiam quinto Pontifice Max. priuatim veniam peccatis impetrauit, & ad eorũ expiationem eiuſdem etiã illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite vteretur, ei non liberationem ſolum culpæ, ſed remiſſionem etiam pœnæ CHRISTI Vicarius benigniſſime concedebat. Triduo ante mortẽ ſacroſanctũ CHRISTI Corpus ſuſcepturus omnibus qui eo conuenerant præſentibus, atque audientibus ſupplex veniam à familiaribus petijt lacrimantib. omnibus, qui aderant. Dum vox erat, mixtis ſuſpiriis identidem iterabat, ô, IESV, ô DEVS, vt aliud nihil in mente habuiſſe conſtet. Elatus honorifice Nonis Iuniis, anno huius ſæculi quinto & octogeſimo, laudatuſque eſt pro funere à Franciſco Bencio Societ. IESV presbytero in æde ſacra ſanctæ Trinitatis, quæ eſt in colle hortulorum ſodaliũ Minimorum (vbi ad aram maximam ſepulcrum eius ſpectatur) laudatus inquã coram Cardinalibus ampliſſimis Nicolao de Pelue Senonẽſi, & Carolo à Lotharingia de Vaudemon à grato ſanè diſcipulo erga optime de ſe meritũ præceptorem, qui & ipſe diſcipulo Bencio multum ſe debere teſtatum reliquit: quod humana contemnere & ad diuina pleno gradu properare ſe docuiſſet, faceſque ac ſtimulos animo ſuo ad pietatem ſubdere nunquã deſtitiſſet. *Merito igitur te amo*, inquit, *& vt patrem filius, & vt filium pater, his enim nos quæ maxima ſunt caritatis vinculis bonitas diuina colligauit.*

Poë-

poëtæ in eius laudem epicedia varia conſcripſerunt: vnum de multis Iulii Roſcii hominis perfamiliaris, adſcribere placuit.

Hic Marci caros cineres Roma inclyta ſeruat,
Quos Patria optaſſet Gallia habere ſinu.
Stat colle Hortorum tumulus: ſtat proximus aſtris,
Quæ propius puro contigit ille animo.
Tu ſacros latices lacrimans aſperge Viator,
Et dic. Heu linguæ fulmina fracta iacent.

MAR-

M. ANTONII MVRETI PRESBYTERI, ET CIVIS ROMANI.

De dignitate ac præstantia studij Theologici.

ORATIO PRIMA.

Habita Lutetiæ Parisiorum Nou. Febr. M. D. LII.

*CVM * omnes mihi singulari, quadã, ac præcipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarum artium scientia operam & industriam suam collocant, tum ij præcipue, qui veluti maiore quodam numinis afflatu perculsi, cæteris omnibus posthabitis, ad diuinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes suas atq; omnia studia contulerunt. Nam si eorum omnium, quæ in hac immensa rerum vniuersitate cernuntur, vnumquodq; naturali perficiendi sui desiderio tenetur: & animus noster ad similitudinem diuinitatis effictus tanto perfectior est, quanto propius ad illud ex quo ductus & propagatus est, exẽplar accedit: dubitari profecto nõ potest, quin ea sit omnium præstantissima facultas, quæ, quoad eius fieri potest, cum humanis diuina, copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur diuinæ naturæ arctissima colligatione deuincit. * De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum est ab ijs, quorum & apud me plurimum valet & apud omnes peraq; valere debet auctoritas, non vt eas quidẽ singillatim*

[Margin: Orditur à laude diuinis operam dantiũ.]

[Margin: Propositio.]

Metaphora. percensere omnes, ac flore orationis conuestire conarer (quod & imperare iniquũ eßet, & suscipere temerarium) sed vt ex earum innumerabili copia pauca quædam seligerem, de quibus ex hoc amplißimo loco, vobis audientibus explicarẽ. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebã equidem tanti oneris magnitudinem, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim sophistæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataq́ oratione disputanti contigisse dicitur: si homo adolescens, & cum à cæteris reb satis tenuiter instructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditißimos viros, ad dicendũ de reb. diuinis aggrederer. Illud etiam me commouebat, quòd præclarè à Platone scriptum noueram orationi, & ijs rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter se cognationẽ intercedere oportere: ex quo facilè intelligebam consequi, vt ad res diuinas pro dignitate tractãdas diuinum quoddam requireretur orationis genus.

Captat beneuolentiã à persona sua ingeniũ extenuando.

& à rei dignitate.

Allegoria. At ista quidem, re adhuc integra: fortaßis maiore quadã cautione prouidenda fuerint: nunc quidẽ iam semel altum ingreßis, quæ nos cumq́ tempestas exceptura est, vela nimirũ facienda sunt. Illud modò antequã vlteriùs prouehar, à vobis sũmoperè contendo, vt quãdo omnẽ mihi perfugium in vestra bonitate ac clementia situ est, tenuitatem meam vestro fauore et silentio subleuetis, quò mea oratio his veluti secundis subuecta ventis, quem sibi proposuit, portum faciliùs consequatur. Atq́ vt hinc exordiamur: Si nihil dicemus aliud, nisi eã quæ antiquißimo vocabulo Theologia dicitur, scientiam esse quãdam, quæ diuinæ sapientia thesauros hominibus recluderet; tamen illud, vt opinor,

Attentionem parat.

Confirmatio A definitione Theologiæ.

opinor, liquido constaret, quãto æterna natiuis, immortalia caducis, diuina humanis antecellũt, tãto esse hãc facultatem cæteris omnib. anteponẽdam. Sed quemadmodum qui præclari alicuius ædificij pulchritudinem peruidere, ac penitus cognoscere cupiunt, non satis sibi esse ducunt illud vno totum aspectu contemplari, sed singulas etiam sibi partes accuratè perlustrandas, ac seorsum considerãdas putant: ita nos si huius præstãtissimæ facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demũ, quanta illius pulchritudo sit intelligemus. Similitudo, ducta à lustrantibus ędificia.

Theologia igitur, viri eruditissimi, vt à maioribus nostris accepimus, duabꝰ præcipuis partibus continetur, quarũ vna in lege posita est, altera in Euangelio. Est verò ea lex, de qua loquimur nõ ab humano profecta consilio neq; similis earũ, quæ hominum libidine statuuntur, in quib. multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiã impiè ac nefariè sancita reperias, sed primùm quidem ab illo huius vniuersitatis parente, ac opifice Deo in omniũ hominũ impressa atq; insignita animis, post etiã eiusdem Dei digito in tabulis insculpta lapideis, ne improbis vlla prætexendæ facinorib. suis ignorantiæ occasio relinqueretur. Cũq; eã in duo summa capita tribuere liceat eorũ prius, quæ ad cultũ numinis posteriꝰ q̃ ad tuendam hominũ inter se societatẽ pertinẽt, omnia summa breuitate complectitur. Atq; hinc vel inprimis naturæ nostræ imbecillitatẽ licet agnoscere, quòd cum pauca admodum eaq; suapte natura facillima pcepta sint, semper tamẽ deficiamus alicubi neq; vnq̃ stabilẽ, inoffensumq; cursum perpetuo retineamus. Tremefactus itaq; comparatione sui cum diuinis præceptis animꝰ, Christo se indigere cognoscit, in cuiꝰ sinũ cõfugiat A diuisione Theologiæ. 1. Pars Theol.

cuius se viribus prouehat, sub cuius bonitate, tanquam sub firmissimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quae lege proposita sunt, suppliciis delitescat. *vt rectissime Paulus legem pædagogum, qui nos veluti manu apprehensos ad Christum deduceret nominásse videatur. * Eat nunc Lucianus aliquis: perfricet frontem, & dicat vllam esse legem, quae cum hac lege vlla ex parte comparrai queat. Quid enim? * Quæ, Deum immortalem, portenta in omnibus omnino legibus, si ab hac discesseris, reperiuntur? * Quarum aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædam multo turpiora permittunt, vt nihil pene tam turpe sit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc vero sapientissimus ille Moses, non à Ioue quodam commentitio, vt minos, non ab Apolline, vt Lycurgus; non ab Ægeria, vt Numa; sed ab eo, qui solus veri Dei nomine censendus est, sibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus absolutam, vt nihil neque immutari, neque adjici, neque detrahi possi. * Sed ea tamen, vti antea dixi, morbum quidem nostrum commonstrare ac detegere nobis potest: depellere eundem, ac sanare non potest. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximumque momentum ad vires recuperandas habet neque tamen tantum, vt in ea posita sint omnia. Quare Euangelio nobis Christus aperitur, qui, modo firma in ipsum fide nitamur, non vana illa quidem, & otiosa, quam multi stulte & inaniter iactant. sed solida, & bonarum actionum perpetuo fœcunda, nos, velut humeris suis impositos, tollit in cœlum. * O rem omni prædicatione maiorem. O nuncium vere iucundum & lætabilem. Cum humana natura primi parentis depressa lapsu pessum tota ferretur,

[Margin notes: ad Gal. 3 | Ironia. | Epiphonema cum interrogatione. | Vituperatio legum humanarum | Laudatur lex diuina à conditore. | Legem veterem non sufficere ad salutem probat similitudine ducta à morbi cognitione. | Exclamatio.]

tur, tam fuisse in filio Dei clementiam, vt delapsus è cœlo humanam formã induere voluerit, vt corporatus ac carne tectꝰ infinitis sese laboribus, cruciatibꝰ, ærũnis, morti deniq; teterrima, atq; acerbißima exposuerit, suo sudore ac sanguine suo ab animis nostris durißimũ iugum æternæ depelleret seruitutis. Tene, Christe optime, vt liberali caussa assereres manu, omnium dominus cum esses, serui formã assumpsisse? Tene nobis quietem tuis laboribus, libertatẽ tua seruitute, vitam deniq; tua morte peperisse? * Admirantur historiæ veteres Pythagoreũ quendam, qui se pro amico in caussa capitis vadẽ dare veritus nõ est: at hoc quanto admirabilius est, Dei filium, Deumq; ipsum, vt nos merito nostro inimicos sibi, æternis eriperet supplicis, tot tã dira ac vel dictu, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quisquam est, qui alias omnes, si in vnũ conferantur, scientias cum hac, quæ ista tam pulchra, tã admirabilia, tam diuina traduntur vllo modo comparandas putet? * Hæc vero vna est omni cura: studio, cõtẽtione dignissima. Hæc vna est non tã liberalis vocanda, q̃ liberatrix. Hæc aurea illa catena est, qua cũ cœlestibꝰ terrestria copulantur. Hæc scala illa est quam olim, per quietem sanctißimus Patriarcha vidit, cuiꝰ gradib. in cœlum scandere liceat, atq; illic Deũ intueri, admirari, adorare, demittentẽ semetipsum ex augustißimo illo maiestatis suæ fastigio, seseq; accommodante ad humanæ conditionis humilitatẽ: rursusq; eundẽ defunctum nobili illa seruandorũ mortaliũ prouincia spoliatisq; inferis (ô rem omni humana cogitatione sublimiorem!) in cœlũ sublimem raptũ, vallatumq;

Apostrophe.

Comparatio.

Complexio.

tumq; ac stipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de calliginosissimis illis Satanæ ergastulis erutorum multitudine, iusto ac pleno triũpho cœlum ingredientem, neq; disiecta muri parte sed vannu suo sanguine reclusis inter eodem nobis omnibus aperientem. Atq; hæc quidem quamuis eiusmodi sunt, vt ad excitandam, inflammandumq; quemlibet torp nte m animum sufficere posse videantur; tamen ex tam vbere campo alia quædam, nisi molestum est proferamus. Verè enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus cœlestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quandam veluti fæcem esse dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarũ in Theologia florem, in aliis scientijs fæcem contineri. Namq; vt hinc nostra se primum efferat oratio, quis nescit, quãtopere se in perscrutandis rerum principijs veteres Philosophi torserint, quamq; nihil si res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & quicquid in eo vel aspectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutissimorum corporũ concursione coaluisse: qui si vel vnam earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquam ista tam stultè, incogitanterq; scripsisset: alius æternum esse eum neq; desiturum vnquam, neque exordium ducentem ab vllo temporis principatu, non animaduertens hac ratione illam, à qua ipse tantoperè abhorrebat, infinitatem induci: qui verò optimè sensisse creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adiungunt, quasi vt artifex, ita Deus sine materia nihil posit efficere. Quid Theologi, huius vniuersi-

Transitio cũ captatione attentionis. Cõparatur Theol. cum Philos. Tantũ Theol. alias sciẽtias excedit, quantũ flos fæcem. Id probat à vanitate Philosophorũ.

tatis

tati esse auctorem, ac effectorem Deum, qui cũ innumerabilibus seculis antecessisset, quo temporis pũcto ipsi placuit, mundum hunc, & qua illius ambitu continentur, sine ullis vectibus, sine ullis ferramẽtis, sine ulla materia, verbò tantum, ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundemq; assiduè sua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fouet, omnes in eorum rerum ac temporũ varietates, vicissitudines efficit. Quòd statos orbium cœlestium cursus, quòd certas siderum traiectiones, quòd constitutis vicibus insignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, hac & catera omnia ad eum modum non fortuna temeritate, aut vi ulla materia dirigi, sed diuina prouidẽtia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philosophi? Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrum, alii cordi suffusum sanguinem alius spiritum innatũ tem sanguini, alius harmoniam quandam, alius eum ex numeris confl it, alius ex atomis, ut mihi quidem ista consideranti certamẽ aliquod insania suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tam vario, tam multiplici, deterrimarum opinionum veluti cinno, nihil ferè colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum variè insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tam seria risum captare atq; aucupari putes, ut apud Dicaarchum Pherecrates, qui animũ nihil omninò esse cõtendit, veritus credo ne quid posset tã absurdè aut fatuè dici, ut id nemo dixisset Philosophorum. Illa verò, multò etiam apud eos perturbatior, atq; implicatior quæstio est permanẽat ne animus corporeis solutus vinculis, an q corporũ, idem

Theol. docet Deum omniũ eff ctorem.

Vituperantur Philosophi ob diuersitatem opinionum de animo.

Philosophorũ de immortalitate animæ opiniones.

idē sit interitus animorū. Epicurus interire, eos putat, nefas ratus, cum tam multa sibi cum suibus cōuenirēt, se hoc vno ab eis interesse. Stoici longam eis vitam, vt cornicibus, sed nō perpetuam tribuūt. Pythagoras vero iucundus est, qui manere illos quidē docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, vt idē sit forte hodie gallus gallinaceus, qui tēpore belli Troiani fuerat Agamēnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericū dici potest:

Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη,
Ἠὲ μετὰ τρώεσσιν ὁμιλέοι ἤ μετ' ἀχαιοῖς.

*Obscuritate enim se inuoluens sua in neutram partē satis aperte propendet, vt pene in legē Solonis incurrere videatur: Ille autem proxime quidem omnium accedit ad veritatē, sed ei tam multa mendacia admiscet, vt nō absurde dicant, *qui eū dicunt poëtice philosophari. Quid porro de iisdem rebus Theologi? Animū hominis simplicem quandam & indiuiduā esse naturam, ad exempla diuinitatis expressam, licet ortus participem tamē interitus expertem, qua, corpore soluta, si se pure ac pie gesserit, in cœlū euolet æternam illic Dei beneficio adeptura fœlicitatem, sin se malis, iisq; inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquā desituris damnāda suppliciis deprimatur. Quod si q; de Deo à balbutientibus Philosophis dicta sunt, cū solida Theologorū doctrina cōparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & salutaria tradere: Illos vero neq; satis, quid dicant intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaq; q; Homerus de Thiresia, Cato*

Aristoteles dicitur poëticè philosophari.

Laudatur Theol. quod veram tradat doctrinam de animo.

de

de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eã videlicet sapere solã, reliquas disciplinas, velut vmbras per inane volitantes vagari.* Quod si quis eam quæ ex leuioribus studiis percipitur amœnitatẽ requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiæ cãpis frustra desiderauerit.* Nã sive poëticis modulationib. aures demulcere meditamur, quis vnquam ita in hoc genere excelluit, vt cũ Dauide comparatꝰ non sordeat? Nisi forte Orpheum, Homerũ, Pindarũ de leuissimis plerumq; nugis verba fundentes audire præstat, quã illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referẽtẽ, nunc eiusdem auxiliũ in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantẽ improbos nunc commendantem probos, nunc ea q; multo postea seculis contigerunt, ita subiicientẽ oculis, vt nullus ea meliꝰ Apelles in tabula expingere potuisset.* Siue historiæ cognitione ducimur, vnde veriores, vnde scitu digniores historias, q̃ ex sacris literis repetere poterimus? An vero suauius est cognoscere qd Crœso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionẽ paranti oblique Apollo, quam quid Mosi ad Pharaonem, quid Samueli in Palæstinos ꝓficiscenti, aperte ac ꝑspicue Deus ipse responderit? Quomodo Regulus à Carthaginensibus, q̃ quomodo seruator & σωτήρ humani generis CHRISTUS, à Iudæis omni crudelissimorum suppliciorũ genere diuexatus fuerit? Iucũdiusne, aut fructuosiꝰ arbitramur intelligere qbꝰ artib. Assyrij, Persæ, Romani cæteras nationes diuicerint, quã quibus augustissimi illi religionis nostræ principes, alijq; deinceps innumerabiles eorũ vestigia

Laudatur à iucundi tate.

Iam vero suum pulchri tudine.

2. ab historię amœni tate, & præstan tia.

secuti Christianæ ditionis terminos amplíauerint? O hebetes & stupidos aut, vt verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suauitatem, fructumq; non sentiunt; Contra verò ô ter & quater beatos illos, quorum ita est affectus animus, vt nusquam suauius, quã in his studiis conquiescat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis, non eos voluptatum illecebræ molliunt: liberi & prauis omnibus cupiditatibus soluti ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricem hauriunt: ex illis perpetuò virentibus campis flores suauißimos colligunt, ex quib. qui odores afflantur, eorum nunquam est intermoritura suauitas: Deo seruiunt, Deo adhærent, eius tantũ gloria velificantur, eo fruuntur, quæq; olim plenè percepturi sunt gaudia, ea iam nunc mente ac cogitatione percipiunt. Ergo siue domi, siue foris versentur, cum Deo aßiduè colloquuntur, siue prosperis rerum vtantur succeßibus, eidem vt prosperitatis suæ auctori gratias agunt: siue quid eis aduersi accidit (quanquam quid eiusmodi viris accidere aduersi queat?) Sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus aduersas vocat, neq; indignantur, neq; concidunt animis, sed verbo diuino sese solantes, quidquid à Deo immittitur, summi beneficij loco habendum esse ducunt. Prô Deum immortalem: quid est, si hoc non est feliciter viuere & in terris vitam cœlestium imitari? O vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix? Quid sine te non modò nos, sed omninò vita hominum esse potuisset? tu deprauatas impurißimis opinionib. hominum mentes, velut de integro interpolâsti: tu distractos, dißipatosq;

Fructus ex lectiõne S. Scripturæ manantes. Metaphora. 1. Contẽptus diuitiarum & honorũ 2. Virtutum ornatus. 3. Frui Deo. 4. Non frangi aduersis.

Apostrophe ad Theol. enumerans bonæ

toſq; variis idolorum cultibus homines in vnius veræ Religiones ſocietatem conuocâſti: tu magiſtra morũ ac diſciplinæ fuiſti: ac veluti ſol exoriens nubium caliginem diſsipat: veluti ſidus quod Caſtoris & Pollucis dicitur, exortu ſuo maris rabiem placat, tempeſtatesq; depellit: ita tu diuinitus exorta & tenebras ignorantiæ diſsipâſti, & illo tuo ſalutari fulgore procellas veterum ſuperſtitionum diſpuliſti. Tu nobis velut Helice, aut Cynoſura quæpiam es ad quam vniuerſus nauigationis, id eſt, vitæ noſtræ curſus dirigatur. Tu ignis ille cœleſtis es, quem verus ille Prometheus, id eſt, Chriſtus in terras attulit, ſine quo vita conſtare non poteſt. Tu & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorẽ ſuſtuliſti. Beatos igitur qui ad te, tãquam ad portum, confugiunt: beatos qui ſe tibi à teneris vnguiculis penitus totoſq; tradunt: miſeros cõtra, qui, vt proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omniũ artium domina eſt, negligunt. Tu enim earum rerũ ſcientiam profiteris, quarum plena cognitio æternã beatitatem, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. adfert hominibus.

At vos, viri optimi, quos partim huius præſtãtiſsimæ diſciplinæ verticem conſecutos, partim illius ſacris imbutos atq; initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neq; vos aut labor deterreat, aut voluptates auocent, quò minus in ſacratiſsima illius adyta penetretis. Vobis enim vigilarum ſudorumq; veſtrorum, & magna hic inter homines præmia, & infinitis partibus maiora ſunt in cœlo diuinitus conſtituta. Peroratio qua ſpe præmiorũ aud. ad ſtudiũ Theol. incitat.

DIXI.

DE LAVDIBVS LITERARVM ORATIO II. HABITA Venetijs mense Octobris, Anno M. D. LIV.

Exordium sumit à loci amplitudine, auditorum dignitate, materiæq; præstantia quæ discenti timorem incutiunt.

*QVÆ singula hom nibus ad dicendum acce-dentibus timorem facere consueuerunt, patres amplissimi, vosq́ꝫ cæteri ciues ornatissimi, ea mihi sese hodierno die obijciunt vniuersa. Siue enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest: Venetiis dicimus: siue audientium dignitas, magna lectissimorum hominum adstante frequent a dicimus: siue ipsa orationis materia, dicendiq́ꝫ conditio, ita dicimus vt sit nobis eodem tempore de in enio, de doctrina, de g oria, ornamentisq́ꝫ omnibus in hoc literarũ certamine periclitandum. * Venetiis dicere, si quisquã est, qui parum putet, eum necesse est in maximarum, earundemq́ꝫ toto orbe notissimarum rerum ignoratione versari Ecquis enim est hodie tã inaccessus, tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus, qu non huius præstantissimæ ciuitatis fama peruaserit? quis populꝰ, quæ gens, quæ hominũ natio vel tam immanis atqꝫ barbara, vel tã exculta disci l nis atqꝫ artibus, quã non iampridem florentiss ma Venetorum Respublica non gloria modo, & splendore nominis sui, verum etiã admiratione compleuerit. Hæc vero firmamenta Rei publicæ, hæc ornamenta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudandarumqꝫ artium præclarissim lumina intuentem, non commoueri, tantum id quidem est, vt, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenij, sed vix in quen-*

Loci amplitudo sumitur à laudibꝰ & præstantia Venetiarum.

quam

quam hominem, qui cæterorum de se judicia extimescat, cadere posse videatur. *Etenim si eloquentissimos olim, viros accepimus, cum ad dicen um venissent vnius principis aspectu ita conturbatos fuisse, vt obmutescerent quid mihi tandem animi esse oportet qui neq; omparandus cum illis omnino sum, & apud vos dico, senatores amplissimi ad quos cum oculorum cõuerto aciem, totidem mihi consessum principum videor intueri? At ceteri quidem sæpe ad eã excusationem confugiunt, vt se, cum tenuitatis suæ conscij essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum siue precibus, siue tempore aliquo adductos, di endi munus non tam appetivisse, quam detrectare non potuisse dicant; quam totam rationẽ nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioq; preclu dit. Non enim detrectantes, sed vltro nobis deposcentes hanc dicendi prouinciam, ad eam nõ alienis precibus impulsi, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus: vt si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, caussa nulla sit, quin omnes accusandam potius nostram temeritatem, quam imbecillitatem subleuandam putent. *Equidem cum & ab ineunte ætate, tum domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura, honestarum artium studia coluerim, & vbi primum per ætatem licuit quæ mihi meo ipse labore pe[p]ereram, aliis tradere ingressus, nouem prope iam annos in hac dicendi, ac docendi exercitatione consumpserim, tamen superiora illa, considerans, ita commouebar animo, facile vt hoc potuerim abstinere consilio, nisi me huc summa de vestra singulari humanitate conce-

Auditorum dignitas, cũ laude senatorum venetorum.

Captatio beneuolentiæ.

propositio cum partitione.

concepta spes, & magna quædam approbandæ vobis, si minus eruditionis, ac certè voluntatis meæ cupiditas impulisset. Ac mihi quidem &, cuius rei caussa in hunc locum ascenderim, & ad quos verba facturus sum, cogitanti, prorsus ita videtur; nullo in argumento meam commodius orationem posse versari, quam si literarum disciplina quantum non ornamenti solum, verum etiam præsidij benè temperatis ciuitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus seculis repetita memoria exponam:

Altera beneuolentiæ captatio à laude auditorum.

minimè id quidem, quo vos, tales viros, commonefaciam, excellētibus à natura ingenijs præditos, à studijs liberalium doctrinarum eruditos, a diuturno assiduoque magnarum rerum vsu peritos: sed quia libenter facio, vt, quarum artium percepta scientia vnumquemq; vestrûm vehementer affici constat, earum animos vestros iucunda commemoratione delectem.

Captat attentionem à materiæ pulchritudine.

Quæ cùm ita se habeant; mihiq; ipsa per se delecta ad dicendum materiæ dignitas satis magnam audientiā factura videatur: tamen magis consuetudine, quam quod ita necessarium iudicem, petam à vobis vt mihi, res pulcherrimas breui oratione comprehendere meditanti, exigui temporis attentionem ne denegetis.

Confirmationis pars prima in qua nullam ciuitatē sine literis florere posse dicit.

Magna omnino vis magnumq; momentum positum est in literis, viri amplissimi, ad conseruandas, bonisq; cumulandas omnibus ciuitates. Nam cùm felicitas publica, ad quam humana omnia referēda sunt, è singulorum ciuium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda exercendaq; virtute præcipuè sita sit, & ad perfectam virtutem consequendam necessariam quandam præcursionem adhibeant literæ illud

profecto

profectò consequitur, vt, nisi in qua litterarum cultura vigeat florere absolutè ciuitas nulla poßit. Ponite vobis ante oculos, omnes ætatis humanæ partes omnem publicorum temporum varietatem; omnes instituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omninò reperietis, quæ non ita literarum auxilio indigeat, vt, eas si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eæ nos, vbi primum firmius incedere, atq; articulatius loqui cœpimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestißimæ voluptatis alliciunt, allectos præceptis saluberrimis complent: non tantum benedicendi, verùm etiam benè viuendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriæ: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quæ qui semel benè penitus in biberint, ij nunquam non postea & vitij turpitudinem omni studio refugient, & officij honestatisq; rationem rebus aliis omnibus anteponent. Vt autem in semente posita spes meßis est, ita totius reliquæ vitæ exspectatio ab educatione pueritiæ pendet. Vbi verò infirmam illam ineuntis ætatulæ teneritatem robur adolescentiæ excepit, quæ tandem alia res, aut animum præclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos iniicere, præter literarum tractationem potest? Themistoclem olim, cum somnum capere adolescens non posset, dicere solitùm tradunt se Miltiadis trophæo, quiescere volentem, excitari: quantò eos acrius incendi, atque inflammari necesse est, qui quotidiè non vnius, sed innumerabilium hominum virtute præstantium trophæa

Apostrophe ad auditores vbi litteras solē mundi ait.

Pueritiæ quid cōferant litteræ.

Similitudo.

Adolescentiā domāt & instruunt litteræ.

Ab exēplo A minori ad maius.

non è marmore constituta ad exigui prædicationem temporis; sed ad omnem æternitatem commendata literis intuentur? *Neq; vero pertimescendum est, ne aut labore frangātur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis suæ florem literarū studiis dedicādum esse statuerunt. Tanta siquidē est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerum sese pascentis animi, ut, ea, qui fruuntur, ab ijs neq; laboris tædium, neq; auocantium voluptatū blanditiæ sentiantur. *Itaq; sapienter poëtæ, cum cæteros omnes Deos Veneris Imperio subdidisset in Mineruā modo & in studiorū præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Quin etiā illud ab ijsdem memoriæ proditum est, Iasonē olim, cæterosq; Argonautas, cum eam insulā quæ ab amœnitatē, florumque copia nomen inuenerat præternauigarēt, piculumq; esset, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quæ eam insulā incolebant, ad exitiū perducerentur, vnum in Orpheo perfugiū habuisse: qui cum assedisset in puppi, simulq; fides blandis impellere digitis, simul vocem illam, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures, animosq; audientium voluptate compleuit, vt iam Sirenum vocibus nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento quid tandē aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicarunt? *Florida videlicet illa insula iuuentus est. Eā qui quasi præteruehūtur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, i.e. voluptatum blanditijs decepti, & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferātur. Quodnā igitur huic tanto periculo comparatū medium est? Quod nisi Orphei, optimi ac sapientissimi

Occurrit obiectioni.

Litteræ ad pudicitiam incitāt.

Confirmat exemplo.

Applicatio exempli.

simi vatis, lyra? cuius suauitatem qui percipiunt, ij & Acheloidum cantus pro nihilo putant: & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali coniunctam gloria consequũtur. Nimirum vt maior lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio maioris extinguit. Quantò autem voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus maior, synceriorq́ue sit, vel illud indicio est, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatẽ tamen quandam esse, ac tædium, confitentur; huius vt quisq́ue percepit plurimum, ita eam acrius, atq́ue auidius concupiscit: Quod si cui fortè dubium est, prodeat in medium Chrysippus, qui sæpè studio intentus tãta voluptate perfruebatur; vt eum tanquam extra se positum tibi potionisq́ue caperet obliuio. Prodeat solertißimus ille cœlestium orbium non perscrutatur tantum, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui non modo earum rerum, quas natura fert, præ ea quam capiebat è studijs, oblectatione memor nõ erat; sed in illa ipsa Syracusanæ vrbis direptione ita defixus erat in studio, vt prius hostilis gladij cuspidem corpore exceperit, quam vrbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium seculorum admiratione dignißimam; Diripiebatur vrbs ea tempestate omnium opulentißima; effusi per vias milites, vt in quemq́ue inciderant, sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios contrucidabant; vndiq́ue gladiorum fulgor præstringebat oculos, vndiq́ue armorum sonitus; vndiq́ue cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, moriẽtium gemitibus, militum clamoribus, priuata publicaq́ue omnia circũsona-

Simile Laudat à Volũtate, quæ ex litteris percipitur. Id variis exemplis probat.

Exclamatio cum descriptione vrbis ab hostibus intercepta.

sonabant? ipsa vrbs pene dimota & conuulsa sedibus suis. suorum ciuium in cæde ac sanguine natabat: cũ vnius hominis mens in media ciuitate, ciuitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat.

§. Solon etiam moriẽs discere volebat

Solonem verò accepimus, cum in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudissetq; assidentes amicos de re quapiam submissè, ne ipsi molestiam parerent, disputantes, erecto, vt potuit, iam semimortuo capite, rogâsse eos, vt aliquanto loquerentur elatius; sibi, si etiã moriens aliquid discere potuisset: discessum è vita iucundiorem fore.

Amplificatio & laudatio Cupiditatis Solonis.

O discendi cupiditas: quid non efficis, vbi semel generosa ingenia occupâsti? Tenebatur homo sapientissimus grauissima vi morbi defixus in lecto: vicinitate iam mortis ab omnibus penè corporis partibus sensus abscesserat: egregius ille animus, mox liber ac solutus futurus, è corporeis vinculis exsilire cupiebat: cum quidquid supererat virium, eò contulit, vt deficiẽte lingua, vocibusq; interruptis, ac morientibus suum doctrinæ, cognitionisq; desiderium indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse: qui ne mori quidem nisi discendo voluerit? Meritò igitur tam diu floruit Atheniensium Respub. quàm diu tam præclari viri tenuit disciplinam. Sed vt eo redeamus, vnde nos facta præclarissimorum hominum mẽtio paulisper abduxit:

Conduplicatio & apostrophe ad adolescentes Venetos. Ostẽdit neces-

dici profectò non potest, adolescentes nobilissimi: vos enim, vos mea iam compellabit oratio: dici, inquam non potest, ea studia, in quæ nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futuro sint, cum vos & generis vestri nobilitas, & vestra virtus ad Reipub. gubernncula admouerit. Etenim quibus artibus ciuitates præcipuè conseruan-

tur.

tur, pietate, iustitia, fortitudine, inprimisq́ pruden tia, earum sunt omnium artium quasi semina litera- rum prodita monumentis. Neq́ vero hæc a me ita disputantur, vt contendam, nisi litteris eruditum, ci- uem patriæ vtilem esse neminem posse: sed hoc dicere; nisi literis exculti sint ij, qui velut in Reipub puppi se- dentes, clauũ tenent, multa eos muneris sui, iisq́ præci- puis partibus necessariò defuturos. Non, cùm duo pu- blicorum temporum genera sint, vnum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessariũ: quomo- do, vt hanc partem priore loco attingamus, in pace ciui bus iura describere, quantum cuiq́ tribuendum sit, intelligere, ciuiũ inter se dissidia componere, verba pu- blicè facere, legationes cũ laude gerere, præterita te- nere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit, videre, & ex alijs alia colligere poterit, nisi quæ hæc sibi de literarum fontibus haurienda o- mnia existimauerit? Nisi verò eorũ recipienda senten- tia est, qui fieri putãt posse, vt qui Reipub. præest quãuis literarum sit expers, tamen ad eas res, quas modò e- numerauimus, aliena opera non incommode vtatur. An verò T. Manlium Torquatũ memoriæ proditum est cùm consul declaratus fuisset, excusasse valetudi- nem oculorũ, & summum Imperiũ detrectâsse: quod indignũ duceret, ei capita ac fortunas cæterorũ com- mitti, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur: qui a- lieno ingenio, alienaq́ lingua ad omnia vti necesse ha- bebunt, ij satis ad gubernandos cæteros idonei videbũ- tur? At oculorum quidem lumine carentes nihil prohi bet acie ingenij etiam futura cernere, optimeq́ consu-

Necessarias esse literas ad Rēp. administrandã.

Occurrit obiectionibus variis.

Responsionis loco Torquati factũ commemorat.

bere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Appium legimus: cuius verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quod cogitare præclarum est? Sed sunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatisq; temporibus & honestam inprimis & vtilem esse fateantur: ijdem tamen cum occupata bello aliquo ciuitas est, latere eas, quasi perterritas metu, & inter tubarum lituorumq; clangorem, nullum sui amplius præbere visum arbitratur. Quorum nobis hac in parte coarguēdus error est, & quantum vel in medio bellorum tumultu litteræ valeant, aperiendum. Etenim si corporis tantùm, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum isti fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cùm mihi, & maximum esse in bellis consilio ac prudentiæ locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum studio comparari, certè quidem insigniter augeri, confirmariq; concesserit, idem tamen earum scientiam in bello inutilem esse contendas? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui vt Troia facilius potiretur, non Achillis, aut Aiacis sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neq; temporis nobis ad viuendum à natura præscripti ea longitudo est, neq; ita fert humanarum rerū ratio, vt multis admodum bellis interfuisse vnus idemq; possit: itaq; qui vnum alterùmue spectârunt, multum sibi militaris prudentiæ collegisse existimantur. Qui eos iudicabimus, qui hoc sibi diuturna librorum euolutione pepererunt, vt omnibus quotquot post hominum memoriā gesta sunt, bellis interfuisse videātur? Quod si quis ita bella aliquot spectare posset, vt vtriusq; par-

2. Obiectio litteras belli tēpore inutiles esse.

Responsio.

Comprobat Agamēnonis voto per interrogationē.

tis

tis consilia teneret, rerum administrandarum viam, rationemq; cognosceret, euentus animo cerneret, quid non ei postea in rebus bellicis omnium consensu tribueretur? At hæc omnia, qui versantur in litteris, aliaq; plurima, ac pulcherrima otiosi sedentes consequũtur. Taceo, quam multa expressa sint eruditißimorum hominũ scriptis de virtute, de gloria, de caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmiis, quæ post mortem manẽt eos, qui se pro patria animosè ac fortiter gesserint quæ tantam vim habent, vt neq; qui ea ignorent, veræ laudis habere gustum neq; qui tractant, veræ ac solidæ gloriæ vllã omninò rem anteferre poßint. Quid illud, an non quantiuis est, quod sæpè labantes iam ac deficientes exercitus eloquẽtium hominum voce legimus fuisse reuocatos? Citetur testis Lacedæmoniorum ciuitas, cuius exercitus Tyrtæi poëtæ versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messeneis victoriam reportauit. Dies me deficiet, si aut eruditos homines qui bellicis laudibus præstiterunt, aut fortißimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt enumerare instituam. Nam & Architam Tarentiuũ sexies exercitum duxisse comperimus, & Melissum naualibus aliquot victoriis insignẽ fuisse, & ter stipendia fecisse Socratem & Platonem, & Xenophõtem egregiam in bello ciuibus suis operam præstitisse. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclẽ, Themistoclem Epaminondam loquar? Quid illa Romani Imperij columna, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, aliosq; innumerabiles proferã? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tũ præstãtes doctrinæ studiis fuisse, historiæ loquuntur. Nam Iuliũ Cæsarem, quis nescit,

Præteritio. Coacervatio exemplorũ. Hyperbol. Præteritio. Metaphora.

utrâ laude præstaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem quanto litterarum ardore flagrauerit, vel ex eo colligi potest, quòd ea ipsa nocte, qua mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties, dicitur. Atq; hoc præclarè olim intellexisse videntur Mitylenæi, præcipuam esse in Repub. vim litterarum, qui, quos populos bello deuicerant, nullā eis aliam pœnam irrogabant, nisi, vt ne liberos suos litteras edocerent. Sciebant videlicet eas tantum ciuitates florere posse, in quibus literarum studia colerentur. Cuius rei cur tandem aliunde exēpla repetamus? An verò, ciues, quòd viget hodie vestra Respub. quòd floret, beata est, quòd cum cæteræ orbis vniuersi partes grauißimis bellorum tempestatibus agitentur, vna hæc (quod ei Deus Opt. Max. propriū ac perpetuum faxit) in pace atq; in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quam quòd ei & præsunt homines cum cæteris omnibus tum hac eruditionis & scientiæ laude clarißimi, & semper eorum simillimi præfuerunt? O diuine Plato, tua sunt omnia & dicta & cogitata præclara. Tu dicere solebas, tunc demū Respubl. beatas fore, cum eas aut Philosophi cœpissent regere, aut qui regerent, philosophari. Tuum hoc sapientißimum oraculum perpetua iam mille amplius annorum felicitate Venetorum Respub. comprobauit. Equidem quo longius in altum euehor, patres amplißimi, eo mihi amplior & patētior orationis quasi cursus ostēditur. Sed & temporis me ratio, & vestra singularis sapientia, vt vela contraham, portumq; tandem aliquando respiciam, monet. Neq; enim credibile est, posse aut me, aut quemquam de literarum præstantia,

Cōuersio ad Venetos in qua i·cit vrbē Venetā beatā, quod à litteris regatur.

Apostrophe ad Platonem.

Peroratio, in qua Venetis abblanditur, seque excusat, & cōmendat.

fructi-

fructibusq́ qui ex earum tractatione capiũtur, vobiscum melius, aut copiosius, quam vnumquemq́ vestrûm secum loqui, & mihi non tam orationis cõquirendæ copia est, quàm vestra satietas refugienda Itaq́ finem dicendi faciam. si vos prius etiam atq́ etiam rogauero, vt si fortè minus à me ornatè ac copiose dictũ est, quàm vt huius loci amplitudo, & summa audientium dignitas postulabat, meum tamen idcircò placẽdi vobis studium ne improbetis. Ego quidem si non indignus à vobis, qui sæpius audiar, iudicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler: sin fortè: sed reprimam me: neq́ committam, vt meis ipse votis videar malè ominari: qui tamen à tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non huius modò laboris, sed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die vestro singulari beneficio videor consecutus. DIXI.

De vtilitate ac præstantia literarum Humaniorum aduersus quosdam earum vituperatores.

ORATIO III.

HABITA VENETIIS POSTRIdie Non. Octobr. Anno M. D. LV.

PERMVLTOS *esse intelligo qui de his litteris, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibere sententiam, vt earum tractationem leue quiddam esse, ac nugatorium existi-*

Orditur ab aduersariorum & sua de litteris caso-

docentibus opinione. *existiment, neque aut magnos admodum labores ab iis suscipi, qui eas iuuentuti tradant; aut eorum magnopere fructuosam esse Reipub. industriam: in eis denique non exquisitam vllam, ac reconditam, sed circumforaneā quandam, haustamque de triuiis ac circulis requiri doctrinā putent.* Authoris opinio. *A quibus ego quoniam ita dissentio, vt ex omnibus, qui se aliquid docere profitentur, horum vel grauissimum munus esse contendam: neque vllos esse, qui aut laborum plus perferant: aut maiores in Repub. pariant fructus: doctrinæ denique à nullo hominum genere maiorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer:* Propositio. *constitui hodierno die, patres amplissimi, vosque cæteri viri ornatissimi, eam mihi ad dicendum materiam sumere, & nobilissimam studiorū partem, quantum id quidem in me positum erit, à cōtemptu atque ab intolerabili interuditorum hominum insolentia vindicare.* Beneuolentiā parata b ipsis litteris. *Et verò quid aut huic tempori, aut omninò meo muneri facere conuenientius possum; quàm vt, quæ mihi studia celebritatis aliquid cùm aliis in locis, tum hac ipsa in ciuitate pepererunt. à quorum ego veluti fontibus ad hanc quātulamcunque profluxi hominum famam; iis quoque vicissim oratione mea splendoris ac claritatis afferre aliquid coner?* à Persona. *Præsertim cùm qui hoc litterarum genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, patres amplissimi, singulari, spectataque in omnibus rebus ac penè diuina sapientia nōnihil eadem superbia detrahant:* NB. *Et enim si hæc tota res tam leuis est, quàm isti eā videri volunt: quæ vos tandem caussa cōmouit, vt proximo superiore anno, propositis publicè libellis studiosorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinæque con-*

contentionem excitaretis; vtq; iis, qui vobis in eo certamine probati essent, honestissimum postea præmium ex ærario decerneretis? Quæ certè vna res ad coërcendum istorum temeritatem satis ponderis habere debebat: vt si hebetiores eos natura stolidioresq; finxisset, quam vt peruidere harum rerum præstantiam possent; quod tamen vestro taliũ virorum iudicio probatum foret magnũ esse aliquid, ac præclarũ suspicarētur.

Attentionem parat, orationemq; in duas partitur partes.

Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non mouentur, rationibus agendum est: adeste animis; mihiq; breuiter ostendenti, quam varia, quamq; multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent, eademq; opera, quantos ex eorum nauitate atq; industria Respub. percipiat fructus, non aures modò, sed mẽtes quoq; attentas; quæso, paulisper adhibete. Atq; adeo, vt hæc tota controuersia melius dijudicetur, opera pretium est, initio, quænam sit istorum contemptorum humanitatis oratio, cognoscere.

Proponit aduersariorum argumenta.

1. Litteras ad res grauiores tractãdas non prodesse.

2. Poëtarum figmenta inutilia.

Qui quoniam eos qui hasce literas tractant, ad nullum ferè maioris momenti negotium adhiberi vident, non ad iudicandas lites, non ad agendas caussas, non ad dicendam de rebus grauioribus sententiam: facilè in eam opinionem prolabuntur, vt ab eis, præter poëticas quasdam fabulas ad pueriles animos, hilarandos compositas, & aliquot leuia comendæ ac poliendæ orationis, præcepta, nihil omninò teneri putent. Quid autem magni negotij est, inquiunt, in puerorum consessu de eiusmodi figmentis commemorare, ac modò de Thebano modò de Troiano bello, modò de Vlixis aut Æneæ erroribus, molli, & ad inanem oblectationem composito sermonis genere disserere, identidemq; velut è quibusdam

arculis accommodata coloranda orationi pigmenta depromere? Ecquæ autem magna eruditio est, scire quod nauib⁹ Græci ad oppugnandū Ilium accesserint; quod filios habuerit Priamus; Helenā rapuerit Alexander vt Homerus, an Helenæ simulachrū, vt Euripides prodidit? quod emolumentū ex istorū omnium scientia; quod detrimētum ex ignoratione percipi potest? Nam cæterarum quidem artium professores quantū vtilitatis afferant, perfacilè est ad intelligendum. Siue enim dialecticos spectes: ab ijs certa quædam viri falsique in rebus omnibus cognoscendi ratio traditur: ij se, quid cuiq; consentaneum sit, quid repugnans, quid ex quoq; efficiatur; quæ sit diuidendi, quæ finiendi, quæ argumentandi ratio, & tenere, & alios docere præ se ferunt. Quid Physici? qui rerum principia caussasq; tractant; qui, quomodo, quidq; gignatur, quoq; modò intereat, edisserunt; qui nimborum, fulminum, tempestatumq; caussas; qui corporum cœlestium magnitudines, interualla, cursus, progreßiones institutiones, qui animi naturam, qui rationem sensum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras, qui stirpium, qui omnium ferme rerum, quæ gignuntur è terra naturas ita persequuntur, nulla vt pars ab eis cœlo, mari, terra, vt poëtæ loquuntur, prætermissa sit: hæc cū tractant, mediocriter ne Reipub. prosunt? Nam si ad eos te conuertas, qui eam susceperunt Philosophiæ partem in qua de rebus expetendis fugiendisq; disseritur ij verò sunt, quorum industria nulla vnquam poterunt præmia satis ampla reperiri. Quib⁹ enim, quamq; præclaris in rebus eorum disputationes consumi videmus? Qui hoc primum docent, qui sit finis, quid extremum,

quid

3 Cæteras vere scientias prodesse.

Quid dialecticus conferat ad res grauioris momēti.

Quid physicus.

Quid moralis philosophia.

quid vltimum bonorũ omnium: quod vnum intueri: quò omnes actiones, omnes cogitationes, omnia cõsilia referri oporteat: quot sint virtutum, quotq́ vitiorum genera; quibusq́ modis illas assequi ab his declinare poßimus: quomodo exultanti, iactantiq́ se & detrectandi rationis imperium frenos inijcere oporteat cupiditati: tum quomodo quisq́ se in re familiari gubernanda gerere debeat: postremò quo nihil pulchrius, nihil præclarius, nihil deniq́ diuinius ne votis quidem conceptis optari potest, quibus moribus institutis, legibus temperandæ sint ciuitates: quibus illæ modis fundari atq́ institui; quibus augeri, atq́ amplificari, quibus deniq́ copiosißimæ, locupletißimæ, vno verbo, beatißimæ effici poßint. O res præclaras, ardentißimo studio; summaq́ corporis atq́ animi contentione dignißimas. O vitæ Philosophia gubernatrix. O virtutum omnium parens, vitiorum omnium expultrix. Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere: tuum est omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras euellere, stirpes elidere, semina extinguere. Meritò diuinus Plato nihil te præstantius hominum generi à diis immortalibus dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularũ interpretes, nugarum archi tecti: perfricent frontem, si quam habent, & se vlla ex parte cum Philosophiæ doctoribus conferendos esse prædicent. Qui si aliquod fortè paulò abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita peruulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant,

Exclamatio cũ laude philosophiæ per Apostrophem.

Inuectio in humaniores litteras docentes.

putant, nonnunquam etiam de eiusmodi tricis ita inter se digladiantur, vt pro aris & focis certamen suscepisse videantur. Hæc ferè est, patres amplissimi, eorum, qui studia laboresque nostros deprimere conantur, oratio: qui quod Philosophiam laudant, libentius id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedemus, vt eam non plus amet, plurisue faciat: quod autem nullum censent studiis atque artibus nostris eum ea esse commercium; in eo quantopere fallantur facile ex iis, quæ dicturus sum intelligetur. Nam primum omnium, si hoc ipsis concederemus, nil aliud à nobis quam poëticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabulæ, quas isti tantoperè exagitant, & insectantur, non leuia quædam, & frugis expertia otiosorum hominum commenta sunt: imò verò sub eis, velut inuolucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique sapientia continentur. Erathosthenem quendam fuisse aiunt, qui poëticen ita cõtemneret, vt Homerum ineptæ loquacitatis magistrũ nominaret. Ac certè Plato, ac Aristoteles, quorum non paulò maior est, quàm nescio cuius Erathosthenis, auctoritas, ita sæpè repetitis ex eo testimoniis vtuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, vt eum non tantum studiosissimè legisse, sed vix vnquã de manibus deposuisse videantur. Itaque mirari soleo, cùm quidam, qui se Philosophos videri cupiunt, & quidem einsmodi Philoso-

Aduersariorũ argumentis respondet.

In poëticis fabulis summã latere sapientiam ostẽdit.

Confirmat Authoritatibus.

losophos, vt tanquam Atlante cœlum, ita Philosophiam supercilio suo niti putent, ita despicatui ducunt poetas, vt eorum scripta aspicere se dignari negent. Qui quidem cuiusmodi Philosophi sint, ipsi viderint; cum eos contemnant, quos Philosophorum coryphæus Plato modò sapientiæ patres ac duces, modò Deorum interpretes, modò Deorum filios vocat. Aristotelis autem, cuius isti se germanos esse interpretes gloriantur, non tantum, vt antè dixi in omnibus scriptis suis identidem poëtarum testimoniis vtitur, verùm etiã libro primo de sapientia, Philosophum omnem, fabularum amatorem esse confirmat. Quod igitur Aristoteleos esse se aiunt; fortasse verius, sine dubio quidẽ verisimilius dicerent, si se ab Epicuro esse affirmarent: hunc enim ex omni memoria vnũ fuisse Philosophum accepimus, qui cùm omnẽ elegantiã doctrinæ, tum poëtarum præcipuè scripta contemneret. Quod quidem se, negligendis poëtis, ex Aristotelis disciplina ac familia censeri volunt; in eo, meo quidẽ iudicio, faciũt & impudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tẽpore propositum non est, vt de poëtarum laude dicam: quod si esset; facilè ostenderẽ, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quam à Philosophis ipsis, doceri. Non igitur, cum poëtarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more animos ducimus; sed sementem quandã virtutis atq; doctrinæ facimus: non in leuibus, minimeq; frugiferis rebus operam sumimus; sed præcepta sapientiæ, quò faciliùs in animos influant, insatiabili quadã admirabilium rerũ varietate condimus. Quid, cùm ornatè ac copiosè loquẽdi præcepta tradim⁹, ludere videmur, an ea

Laus poëtarum.

Philosophi Poëtas contemnẽtes, Epicuri sectatores sunt.

Ostendit literarũ professores vtilem Reip. operã nauare.

an ea docere, quæ semper principem locum in omni bene instituta ciuitate tenuerunt? An nescimus, eloquentiam à grauissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Hæc enim est illa virtus, quæ quamlibet in partem arbitratu suo flectit audientium animos, eosq́ pulchritudinis suæ splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosæ orationis regit. Hæc illa est, quæ consolatur mœrentes, afflictos excitat, iacentes erigit: quæ sceleratis exitio est, innocentibus præsidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinæ furores, & nefariè in patriam inita consilia dissipauit. Hac togatus superauit armatos: vt vel inimicorum confessione omnibus triumphis maiorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, maius omnibus Tyrannis Imperium in homines obtinent. Siquidem Tyranni possunt illi quidem corpora constringere; animis nullam adhibere vim possunt: hi verò dominantur in animis: quæque ipsis honesta atq́ vtilia videntur, ea non facere modò alios, sed etiam velle cogunt: illi inuitis imperant; hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odiosi sunt omnibus: hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium beneuolentia comitatur. Neq́ verò non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius præstantiam intelligunt: sed quos assequi non queunt, inuidiosè vituperare malunt, quam ingenuè de imbecillitate suarum virium confiteri. Orationis igitur meæ summa eò redit, deque etiam si nihil aliud à nobis requireretur, quam vt explicaremus poëtarum fabulas; & iuuentuti quasi vias quibus ad dicendi facultatem peruenire posset, indicaremus: tamen

Laus eloquentiæ ab effectu.

Exemplis cõprobat.

Pulchra contra posita.

Postrema cõ-

neq́

neq; mediocriter Reipub. prodesse nos, neq; paruis, in rebus contemnendisq; versari. Nunc tantum abest, ut ea solum requirantur à nobis: ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cuius nõ aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaq; hoc inter nos & alios interest, quod alij eos tractant scriptores, quorum uno aliquo de genere tota disputatio est. Non enim ferè in libris Dialecticorũ, Physicorumue, aut in iis quibus medicinæ iurisue ciuilis scientia continetur, quidquam reperias, cuius intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt artibus repetere poßis: at nobis ij quotidie sunt explicandi libri, qui cum scripti sint à viris omni scientia excultis: ipsi quoq; innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. Itaq; cæteri etiamsi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium sint omnino rudes: tamen sufficere posse suo muneri existimãtur: neq; unquam aut medico turpe habitum est nescire leges; aut iurisperito vel medicinam vel astrorum scientiam non tenere. Nos, uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitus sed degustanda tamen, & delibanda necessariò est. Non longè abierimus. Superiore anno Ciceronis orationis in Verrem interpretati sumus. Quam multi ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant, in quibus alios propemodum omnes iuris ciuilis ignoratio fefellerat Libros eiusdẽ de finibus nunc ipsum interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoq; libros ignorari necesse est? Quid

firmationis pars.

In qua dicit literas decentes reliquas omnes, scientias degustare debere.

Discrimen inter literarum & aliarum scientiarũ professores.

Ab exẽplo.

Quid astrorum ratio? Quid terrarum situs? nisi qui hæc vtraq; vtcunq; teneat, satisne se quisquam idoneũ poetarum interpretem profiteri potest? Et tamen vsq; eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac iocari, & nihil in docẽdo aliud, quã puerilem voluptatẽ aucupari putent? Nam illud quoque minimè prætermittendũ est, quod à grauiorũ artium doctoribus, neq; ornata, neq; elegans, neq; multis quidẽ in locis, Latina oratio postulatur. Itaq; ruant licet in dicendo, & impurè, impropriè, barbarè loquantur, suo id eis quodã iure licere creditur: At nobis dicentibus, sunt, qui quosdã quasi laqueos tendant, vt si quid exciderit parũ expolitum, diem nobis continuò dicant violatæ latinitatis; quodq; postremæ iniquitatis est, peccare nos putãt, nisi in iis etiã, quæ subitò fundimus, plurimi illigati sint, & verborum & sententiarũ lepores. Quæ cum ita sint quis est qui nõ intelligat si hominum exspectationi huius professionis satisfacere cupiamus, infinitos esse nobis labores exhauriendos? Desinant igitur, desinant isti alienæ industriæ contẽptores, gloriæ obtrectatores: cõprimant vocẽ stultitiæ atq; inuidentiæ indicem. Vos verò, patres amplißimi, pergite, vt facitis, benignitate vestra laboribus nostros fouere: vt hæc florentißima, & bonarum artiũ studiis de ditißima iuuentus, exercitationibus hisce nostris ad virtutem præparta atq; præculta, vestram olim in hac felicißima Repub. gubernanda sapientiam facilius imitari queat.

In aduersarios argumentũ retorquet.

Conclusio arguens aduersarios, & citans venetos.

DIXI.

De

De Philoſophiæ & Eloquentiæ coniunctione.

ORATIO IV.

Habita Venetiis Menſe Octobr. Anno M. D. L VII.

SI QVIS fortè veſtrûm eſt, auditores, cui admirabile videatur, quòd cum ceteri ordinis mei homines in orationis ferè alicuius, aut poëmatis explicatione verſari ſoleant, eos ſibi libros, quibus abditarum retruſarumq́ue rerum ex uberrimis illis hauſta Philoſophiæ fontibus tractatio continetur, interpretandi, quidem cauſſa, vix eſſe attingendos putent. ego contra & altero ab hinc anno quinq́ue Ciceronis libros, quibus de ſummo bono in contrarias partes copioſiſſimè diſputatur, explicauerim, & hoc tempore Tuſculanas mihi potiſſimum diſputationes, in quibus huius anni curriculū conficerē, elegerim: is ſi mei conſilij atq́ue conſtituti cauſam rationemq́ue cognouerit, ſimul, & id, quod facio, probabit, & me ſi aliter feciſſem, iuſtā doctorū & intelligentium reprehenſionē nullo pacto effugere potuiſſe exiſtimabit. (Exordium ſumit à ſua & aliorum docēdi methodo.)

Ego enim, auditores, ſemper in ea fui ſententia præclaram illam minimè communiū contritarumq́ue rerum ſcientiam, quā Philoſophi & tenere ſe, & aliis tradere profiterentur, ita eſſe cum facultate ornatè copioſeq́ue dicendi coniunctam atq́ue copulatam, vt eas qui diſtrahere ac diuellere conarētur, & vel rerū cognitionē ſine vllo facta ac polita orationis inſtrumento conſectari ſe dicerent, vel verborum floſculis contenti, ne aſpirarēt (Ratio ſuæ opinionis.)

quidem ad reconditos sapiētiæ fructus, poßime utrosq; tum suis, tum alienis studiis consulere, et exitiale quasi corporis & animi dißidiū inducere arbitrarer. Igitur et ab ipso ætatis mei principio ita studiorū meorum rationem comparaui, ut exornandæ orationis curam cū rerum inuestigatione coniungerem: & postea omnib⁹ qui se in disciplinam mihi dederunt auctor fui, ut eandem illam viam, quam præsertim præstantißimorū omnis memoriæ hominum signatam atq; impressam vestigiis viderent, ipsi quoq; toto pectore, omniq; inimici contentione sequerentur. Animaduerteram enim, & eos, quorum omnia in concinnitate vocū, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria ab iis, quibus cor, ut aiunt, saperet, ut leues futilesq; contemni: & eos qui se ita penitus rerum indagationi tradidissent, ut de cōparanda lautæ orationis suppellectile non laborâssent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnib. elegātiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo simul atq; mihi publicè munus illud aßignatum est, ut iter vobis ad ea studia præirem, quibus exculti, Reipublicæ aliqādo vsum aliquem afferre positis: statim id consilium cepi, ut alternis annis modò Ciceronis orationes, modò eiusdē ad Philosophiā pertinentes libros interpretarer. Itaq; primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinæ accusationis librorum explicatione consumptus est. Secūdo dißidentes veterum de summo bono sententias, quinq; libris expositas accuratè persecuti sumus. Tertium Catilinariæ sibi orationes vindicarunt. Hoc antē quarto quem nunc felicibus ingredimur auspiciis, quas vobis, auditores, quàm exquisitas, quamq; præclaras auidarum

Adagium.

Concilias sibi auditorū ani-

rum doctrinæ mentiū epulas apparaui? Decreui enim animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorūq́; vim ab omnibus reb. externis auocatā, totā in seipsā colligere, & ad naturæ suæ contēplationē traducere, vos denique ipsos vobis ostendere, & illā diuinæ auræ particulā quæ in nobis omnib. latet, considerandā, cognoscendāq́; proponere. Excutienda nobis erunt omnes veterū Philosophorum bibliotheca: perlustrāda omnis antiquitas, replicanda omnium veterum historiarum, monumentorumq́; memoria: vt sciamus, quid homines sapientißimi de humanis animis senserint, quibus rationibus & argumētis adducti diuinos esse eos, & interitus expertes cū sibi, tùm alijs persuaserint: exagitanda & coarguenda eorum cœcitas, amentia, immanitas, qui alia in opinione fuerint: confirmādus ac muniēdus animus aduersus mortis metū; proferenda exempla eorū, qui mortē partim aduētantē despicatui habuerint ac pro nihilo putauerint, partim etiā cunctantē cupidè accersierint. Stultè illi quidem: sed tamen vt aperte ostenderent, se nullo modo de animorum immortalitate dubitare: vt corporeis vinculis exuti ac liberi, in illas sedes, in quibus puros à scelerū contagione animos post obitum versari acceperant, euolarent. O præclarā disputationem & vestro omnium concursu, studio, attētione dignißimam. Etenim si verè scripsit Aristoteles, magis expetendam esse quantulamcunq́; præstantium rerum, & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quam communium & peruagatarum quamlibet exquisitam tractationem: quis est qui non videt, quantulamcunq́; cognitionem animi, quò nihil est diuinæ naturæ proprius aut similius, quālibet, accura-

mos à rei vtilitate & iucunditate.

Hyperbole.

Exclamatio. A simili.

curatæ aliarum rerum cognitioni multis esse partibus anteponendam? Et si nemo est, quem non vel nitido cõcepta speculo, vel periti artificis expressa manu corporis sui figura delectet: quantò iucundius quantoq́ꝫ, suauius esse debet, expressam doctißimorum hominum ingeniis animi sui quasi quandam imaginem contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quòd vitam nihil magis conturbet, quam mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos esse profitemur? Non sine magnis hæc meis laboribus, sudoribus, vigiliis fient, sed mihi cùm rerum ipsarum pulchritudo, tùm flagrantißima cupiditas studia vestra modis omnibus adiuuandi, omnem laborem non modò facilẽ ac tolerabilem, verùm etiam dulcem iucundumq́ꝫ reddit. Alios vulgaria atq́ꝫ absoleta delectent: vos mecũ, auditores, ad hæc recondita & abstrusa contendite. Illos humilia, nos sublimia, illos procliuia, nos ardua: illos in promptu posita, nos à vulgarium oculis remota delectent: illos deterreat & exanimet difficultas nos exacuat & exstimulet: illos frangat ac debilitet, nos confirmet ac reficiat labor: illi nihil sibi proponãt quod non quilibet vnus è multis consequi poßit: non quidquid ignaui vel sperare audeant, nostro indignum studio esse ducamus. Sed quoniam nonnulli reperiuntur, qui, quòd vel erroris caligine occæcati, hæc Philosophiæ cum eloquentia coniunctio, quam sit fructuosa, non vident, vel inuidiæ veneno suffusi, ad quæ aspirare ipsi non queunt, ea præstare alios indignantur: vel deniq́ꝫ, quod, si omnia aliorum consilia atq́ꝫ instituta reprehendant, ita se demum sibi aliquam iudicij famam confecturos esse confidunt: qua in re nobis laus ac commenda-

[Margin: Contra posita conglobata.]

[Margin: Quid impulerit autorem ad dicendum.]

mendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos atq; accusare non verentur: clamantq; regendos esse professionum fines suisq; quamq; limitibus ac terminis coërcendam: neq; patiendum vt aut Philosophi, quæ sunt eloquentium vsurpent: aut diserti philosophica attingāt: eiusq; rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quæ tamen aliquem minus peritum in fraudem inducere posse videantur: statui

Propositio.

hodierno die, auditores, vobis disceptatoribus atq; arbitris aduersus eos disserere, & quidem ea lege disserere vt nisi eos non dicam ego, sed ipsa Philosophia eloquentiæ armis instructa fregerit atq; abiecerit, caussā nullam dicam, quin illi præclarè sentire, nos desipere; illi consideratè ac sapienter loqui, nos vaticinari atq; insanire; illi studiis adolescentum optimè consulere, nos iisdem vehementissimè officere iudicemur.

Partitio bipartita.

Intelligitis autem; esse mihi cum duplici hominum genere negotium: quorum alij leuem & ineruditam loquacitatem, alij inornatam & indisertam Philosophiam colunt: aduersus quos vtrosq; dum dissero *,

Attentionis postulatio.

peto à vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum vtramq; vobis maximoperè cordi esse noui, vt studium meum attentione vestra excitetis, attentionem silentio indicetis.

1. Pars confutationis.

Primum autem congrediamur cum delicatis istis & mollibus, quos perinde ac paruos puerulos, seuera & torua quomodammodo Philosophiæ facies ita deterret, vt ad eam propius accedere non audeant: efficiemus enim de duobus alterum: vt aut fusi ac fugati, molesti vobis esse desinant, aut, quod malim cōfirmati, ac benè sperare iussi socios se nobis honestissimi laboris adiungant.

Apostrophe.

Vos igitur alloquor, quicunq; vocū illecebris tā-

quam

quam aliqua dulcedine cantuũ capti, ad eas, tanquã ad Sirenios scopulos, adhærescendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus, constare & ex verbis: rerum autem copiam & vbertatem non aliunde, quàm à Philosophis peti posse: idcircoq; esse Philosophiæ cognitionem eloquenti futuro necessariã? Non enim vt luscinijs canendi, sic hominibus loquendi facultatem oblectationis caussa natura concesßit: nec tãtum munus suum, tamq; præclarum ad aures modò demulcendas voluit adhiberi: sed cùm eos ita fabricata esset, vt eis rationis societatem cum Dijs immortalibus intercedere voluisset, aptosq; eos fecisset ac rerum præstantissimarum cognitionem adhibito studio consequendam: instrumentum etiam largita est, quo de illis rebus inter se disserere, easq; alij cum alijs communicare possent: Placet autem hoc loco huius disputationis principia paulò altiùs repetere: & ex ipsis Philosophorum libris caussæ nostræ firmamẽta desumere, atq; istis Philosophiæ contemptoribus, earum rerum, quas contemnunt specimen aliquod exhibere. Interiectum quodammodo & intermedium, est hominum genus inter animantes consilii expertes, & inter purissimas illas mentes ab omni corporis societate secretas: ita vt illis quidem superius perfectiusq; sit, his autem inferius, minusq; perfectum. Nam illa quidem sensib tantum degentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hæ verò sine vllo sensuum adminiculo at ministerio, simplicißimis notionibus, quæcunq; ipsis ad intelligendum obiecta sunt, apprehendunt. Homines autem possunt illi quidem ad rerum intelligentiam prouehi, eoq; sunt mutis animan-

Diuisio creaturarum in 3. genera.

mantibus superiores: sed, quoniam immortalis ipsorum, & simplex, & cœlestis animus, mortalis, & concreti, & terrestris domicilio corporis hebetatur, eo fit, vt ad cognitionem & scientiam sine sensuum ministerio peruenire non possit. Itaq; rectè Plato mentis internuncios, quasiq; satellites sensus nominauit, eosdemque duces ad veritatem esse dixit: eius autem auditor Aristoteles pronuntiauit, nihil intelligi, nisi prius aliquid sensu perceptum fuisset, quod quasi viam strauisset ad illud intelligendum. Idemq; alio loco statuit, si cui sensum aliquem à primo ortu natura denegauerit, eidem necessariò aliquam esse scientiam defuturam. Cùm autem duobus tanquam itineribus ad scientiam peruenire liceat: quod alia reperimus ipsi per nos, quasiq; parimus, alia verò ab aliis accipimus: quorum illam inuentionem, hanc disciplinam vocant: necesse erat, ad earum vtramq; sensum aliquem accommodari. Sed cùm cæteri ad eam rem minus opti forent, oculorum quidem sensus ad rerum præstantissimarum indagationem, aurium verò ad earundem, cùm ab alio traderentur, perceptionem ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem communicandarũ participandarum animi notionum eadem natura orationem esse voluit: cumq; cæteris animantibus sonos modò quosdam dedißet, quibus voluptatem, dolorem, desideria naturæ, affectus deniq; indicarent: distinctam hominibus, articulatamque tribuit vocem, vnde eos Homerus μέροπας nominauit: quam cum ipsi arbitratu suo flexissent atq; variâssent, quasique compacto statuissent, quàm cuiq; voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea quæ animo

Quid hominis sensus.

concepissent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipsæ singulares percipiantur sensibus: quæ ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones: ad eas verò euoluēdas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: * cuius usus cū ad eos tantum qui eodem tempore, iisdemq́ in locis viuerent pertineret, hoc amplius machinata est hominum solertia, litteras, quæ, ut voces notionum, sic hæ vocum ipsarum essent notæ, efficerentq́, ut & absentes cum absentibus, & ij qui multis antè seculis floruissent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquido constare arbitror id, quod in huius sermonis ingreßione posueram: orationem non oblectandarum aurium caussa nobis esse à natura tributam: sed ut animus, cum se rerū cognitione saturâsset, haberet, quomodo alios ad earum communicationem vocare possent. Quomodo autem poterunt aut quicquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint: aut quidquam egregium discere, nisi qui Philosophorum monumenta contriuerint? Etenim qui sunt tandem scriptores illi, qui distinctè ordinateq́ dicendi præcepta tradunt? Philosophi. Qui rerum admirabilium, quæ in terris, mundoq́ fiunt caussas aperiunt? Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium qui animantium, ortus, progressus, naturas, vires, utilitates prosequūtur? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituēdæ vitæ, qui de moderandis affectibus disputāt? Philosophi. A Philosophis omnis doctrina liberalis, à Philosophis omnis historia, à Philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his oratores, ab his imperatores, ab his Rerūpublicarum rectores exstiterūt: neq́ quisquā

Quare litteræ inuentæ.

1. Argumentū cum interrogatione.

Complexio.

Repetitio.

vnquam aut in dicendo aut in rebus gerẽdis excelluit, qui non prius in Philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Metaphora. Ac mihi quidem sapenumero primum videri solet, reperiri nonnullos usq; eò excordes ut oratoris munus ab homine Philosophia ignaro sustineri posse credant. 2. Argumentũ. Nam cum illi ipsi fateantur, tria esse, qua orator dicendo efficere debeat, ut fidem faciat ijs qui audiunt, ut eos suauitate perfundat, & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullum est horum, quod mihi sine Philosophia auxilio perfici posse videatur. An verò facienda fidei erit idoneus, qui non illos à Philosophis propositos fontes animo & memoria cõtineat, ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum susceperis, acute circũscripta cõclusione conficere, tum ea qua ab aduersarijs allata sint, subtiliter dissoluere, quorum tãdem est, nisi Philosophorum? Neq; verò video, quomodo delectare, nisi forte pueros, aut homines puerorum simillimos, queat inanis & nullo librata sentẽtiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quòd, ut praclarè docet Aristoteles, is demũ motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod mouetur, ad statum natura ipsius accõmodatum & congruentem. Subiectio. Itaq; corpora cùm aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potionis, tum depulsione & eiectione superfluentium rerum latantur; & in animis idem usu venire credẽdum est. Quid est autem, quod natura duce cõcupiscat anim⁹, ad quod feratur, cuius perpetua quasi fame sitiq; teneatur? Ætiologia. Doctrina nimirum atq; cognitio: his illi cibus

*hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantùm concionis animos insatiabili oblectatione deuinciunt, quorum omnis sermo cum vrbanitatis sale conspersus est, tum distinctus & illuminatus doctrina notis, quorum ex ore, tanquam & perẽni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, nouarum vsque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ij demum modò clamores faciunt, modò auditores admiratione percussos silere, & vno in obtutu defixos hærere cogunt. Illud verò, quod in oratoris officio tertiũ ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, & quocunque collibuit flectere, quis vnquam nisi Philosophia munitus consequetur? An verò vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare inuidiam, vel leuare, vel ad misericordiam adducere, vel à misericordia abducere audientes, & eos quasi gubernaculo quodam linguæ impellere arbitratu suo poteritis, qui non horũ omnium affectuum caussas rationesque peruouerit? Sed increbuit sermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, vt ne inspiciantur quidem Philosophorum libri, satis magnam tamen earum omnium rerum vberemque notitiam ex ipsis Rhetorũ scriptis posse desumi. * Quod si ita est, quid, quæso commouit veteres illos, qui dicẽdi laude cæteris antecelluisse perhibentur, vt tantum curam tantumque studium in audiendis Philosophis, & in perscrutandis penitusque cognoscendis eorum præceptis consumerent. Quid Periclem illũ, cuius in labris persuadẽdi Deam sessitauisse dictum est, quem fulgurare,*

Anaphora.

Amplificatio.

Aduersariorũ argumẽtum refellit authoritate & exemplis.

rare, quem tonare, quem permiſcere Græciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, vt Anaxagoræ ſe Phyſico erudiendum daret, eumq́ue aſſectaretur, ſi ad illam, ad quam adſpirabat, eloquentiæ laudem nihil in illius doctrina intellexerat eſſe momenti? Quid Demoſthenem, quid M. Tullium commemorem? tantam in vtroq́ue dicendi copiam fuiſſe cenſeremus, niſi illi Platonem, hic Philonem, Diototum, Poſsidonium, aliosq́ue permultos nobiles Philoſophos ſtudioſè ac diligenter audiſſet? Qui ſi ea, quæ ab illis accipiebant, à dicẽdi magiſtris accipere potuiſſent, nõ ab alienis illa mutuari & corrogare potiùs, quam domo, & à ſuis petere maluiſſent. At queruntur aſperam quodammodo & ſalebroſam eſſe Philoſophiam, inamœnumq́ue illius ſtudium, quoq́ue nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos poſsit. O molles ac voluptarios homines. Vos igitur in tanta rerum præſtantia ac dignitate etiam delitias quæritis? & quo vobis itinere ad ſapiẽtiam aditus patet, ſuſcipere illud abnuitis, niſi viam videatis tum molliſsimam & planiſsimam, tum roſis & violis conſtratam, quamq́ue viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiam ſi perpetuò per Athonis & Caucaſi niues, ſi per feruentes Libyæ arenas gradiendũ foret, tamen ſi viri eſſetis omnem laborem, omnemq́ue difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutiùs in errore verſari. Scitote enim, hoc ſtudium quod vos aſperũ & inamœnũ putatis, ita eſſe dulce, itaq́ue iucundum, vt nihil ſuauius, aut iucundius ne vocis quidem cõceptis expeti poſsit. Cui rei vel illud argumento ſit, quod, qui ſe illi ſemel penitùs tradiderunt, ij poſtea neque

2. Aduerſariorum argumentum. Exclamatio cum inuectione.

A contrario. Probat Philoſophiam

iucundam. *rei familiaris cura, neq; honorum cupiditate, neq; corporearum voluptatum blandimentis ab eo auocari*

A prophanis. *queunt. Possem hoc loco euagari latius, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoria, tum viuis ac spirãtibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio breuem esse admoneret. Nunc igitur, quam poterimus breuißimè, eorum refutemus errorem, qui se ita Philosophiæ studio contentos esse aiunt, vt omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non vnum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam Philosopho minimè necessariam esse. Quidam etiam indecoram esse contendunt: Sunt qui, cùm eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse vt vnus idemq; in vtroq; excellat, & tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate præstet: idcircoque nolle se in sequendo eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multũ nobis negotij est: Nam ne nos quidem dicimus ita necessariã esse Philosopho eloquentiam, vt, ea si careat, nomẽ suũ tueri ac retinere nõ poßit. Sed profectò sordida hominum, planeq; misera vita sit, si studia nostra neceßitate tantùm, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Casis contectis stramine & angustis tuguriis, ac gurgustiis, opertis etiam plaustris, vt Scythæ, aut, vt Cynici, doliis cœli defendere iniurias possumus: idq; ad neceßitatẽ satis est. Num idcirco ædificandi artem repudiemus? In vestitu cultuq; corporis, si nihil spectem⁹ al ud, n si vt imbres, vt niues, vt vẽtos, vt solem, vt frigus arceamus: satis fuerit, vel pellibus animaliũ corpus amicire: an quisquam propterea honestior ciuilem e in re consuetudinem negligit? Sic & in hoc genere*

2. Pars confutationis tripartita.

3. Aduersariorum opinio.

1. Refellit.

A simili.

Applic tio

studio-

studiorum non in iis modò, quibus nullo modo carere, milia.
verùm etiam in iis, quibus satis commodè carere non possumus, elaborandum: neq; tantùm necessitas, verùm etiam dignitas, & pulchritudo spectanda est: præcipuè cum omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum summa vtilitate natura ipsa copulârit. Hos igitur sine vlla contumelia dimittamus; tantùm moneamus, vt, si in omnibus vitæ partibus ornatus rationem habendam esse ducunt, in studiis quoq; eam omittendam non esse, facto refellendi fateantur. Isti nobis acrius insectandi sunt, vehementiusq; repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter se Philosophos visum iri putant, quam si dictione inquinatißima vtantur, &, vt sues in luto ac cœno, sic ipsi in orationis sordibus volutentur. Respondet 2. arg:
Antiquis temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditũ est, qui pedore ac squalore horridi, pannis obsiti, semper illoti, semper intõsi, semper impexi, illo ipso incultu ac neglectu corporis, Philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valde dißimilis est eorũ amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratã Philosophiæ professoribus conuenire aiunt. Atq; illi tamen eo tolerabiliores: quòd corporis colendi curam multi, ornandæ orationis studium nemo olim, qui aliquo inter Philosophos loco haberetur, neglexit. Nisi fortè quis Epicurum, & eos qui ab eo sunt obijciat: quos ego vix in hominum in Philosophorũ quidẽ numero nullo modo habẽdos esse censeo. Est autem operæpretiũ audire, quomodo hanc suam tam præposteram, tamq; absurdã opinionem confirment. Grauis alicuius & seueræ matrona Anteoccupatio.

Descriptio Philosophiæ. *tronæ Philoſophiam ſimilem eſſe aiunt, quam omnis fucus dedecat: quæ natiua pulchritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Vt incultos & horrentes ſolitariosq́; lucos plus habere maieſtatis ac venerationis, quàm nitidas & viridicatas, & digeſtis in quincuncem arboribus conſitas ſyluas; ſic ſqualentem, & vt ita dixerim, impexam, neſcio quo modo auguſtiorem & maieſtatis pleniorem videri quàm comptã, & quaſi vnguentis delibutã orationem. Quibus nos ita reſponſum volumus: non ſi calamiſtro intortus capillus, & buccæ minio ac ceruſſa fluentes, & vulſa ſupercilia, & quæſitus arte dentiũ candor matronam dedecent: continuò illuuiem & ſitum, ac ſordes decere. Eſt & ſuus non modò matrifamilias, verùmetiam viro cultus. Et, vt reprehendendus ſit, ſi quis quotidiè radatur ad ſpeculum, quod tamen Africanum feciſſe accepimus, & facie feminibusq́; lauatis in publicum prodeat; ſic ſi quis Patroclum illum imitari velit, quem cauillans Ariſtophanes, nunquam in vita lauiſſe dicit, ita vt nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam ſudorem detergeat, nemo ſit, qui non fœdum illius adſpectum, & tetrum ac virulentum qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neq́; verò nos à Philoſopho exigimus, vt verborum paritatem ac ſimilitudinem aucupetur, neq́; vt in rotundandis periodis occupetur, neq́; ſi agreſtem eſſe illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum ſimilem volumus: neq́; tam vt rerum præſtantiam verborum ſplendore illuminet, quam vt ne illam orationis impuritate contaminet, poſtulamus.*

Apoſtrophe *Tu mihi cum de rebus cognitu digniſſimis dicere ingreſ-*

gres-

gressus sis, ea verborum portenta euomas, vt, qui aderant, non hominem loqui, sed asinum rudore existiment: & tamen ea fatuitate atque impudentia sis, vt homines politè dicendi cupidos despicias, & istud, quod tu facis, voces Philosophicè loqui. Nam illud, quòd in eo maiestatē quandā, & quasi religioni inesse vis, vide ne potius impium sit, vt vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enimuerò, si ea demùm sacra ac religiosa sunt, quæ ornatu carent: remoueatur aurum, à templis: gēmæ, signa, tabulæ, donaria deniq; omnis generis remoueantur. Sin hoc vel cogitare nefarium est fateamur id, quod ratio quodammodo ipsa præscribit, neque opes vsquam melius, quàm in Dei cultu, neque dicendi copiam præclarius quàm in excolenda exornandaq; Philosophia collocari. Superest, vt iis satisfaciamus, qui negant Philosophiam cum eloquentia posse coniungi; necessarioq; qui alteram ex animo colat, ei esse alteram deserendam: qui ad vtramq; animum adiecerit, ne vtraq; excidat periculum esse. Qui cùm hæc dicunt, si de sui tantùm ingenij imbecillitate loquerentur, ferendi ssent, nunc, cum ex seipsis alios metiantur, &, quod se præstare posse diffidunt, id vniuersè ac generatim fieri non posse pronuncient, in eo quam vehementer errent, admonendi videntur. Vsq; eò ne rerum veterum, & eius ipsius, quam profitemini, imperiti estis, vt summam in Philosophi veteribus extitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Ecquis vnquam Platonem aut Philosophiæ scientia, aut dicendi facultate superauit? de quo Cicero bonus inprimis æstimator eloquentiæ ita magnificè sentiebat,

Iouem

ad aduersarios.

Resp. ad 3.

Ostendit veteres Philosophos eloquētes fuisse.

Iouem vt ipsum, si Græcè loqui vellet, non alio quàm Platonis sermone vsurum esse diceret. Quid Aristoteles? non & ipse dicendi præcepta vnus omnium optimè tradidit, & ea dicendi copia fuit, vt eum idem Cicero auro fluentem fluuium nominârit? non Xenophontis summi Philosophi ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus à loquendi diuinitate nomen inuenit? non posterioribus seculis eam in Carneade vim fuisse proditum est, nullam vt vnquam rem confirmandam susceperit, quam non probauerit; nullam impugnandam, quam non euerterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus; cum recentium & domesticorum copia suppetat? hæc ciuitas quam multos & olim protulit, & quotidiè profert, qui vt nemini quin vtrâque laude præstiterint, ita omnibus, vtra potiùs præstiterint, ambiguum relinquunt? quorum vos adolescentes, per Deum immortalem, exemplum imitamini, neq; committite, vt Veneta ciuitas, quæ semper toto orbe terrarum habita est fœcundissima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præstantium parens, per vestram ignauiam atq; desidiam ista tam præclara laude spolietur. An verò vos, illi orti maioribus, qui nihil vnquam sibi dulce præter virtutem, & eruditionem putârunt, quidquam virtuti, quidquam eruditioni anteponendum esse ducetis? at exteræ nationes, non alio potiùs, quam Venetorum hominum exẽplo, ad eas colendas excitari atq; inflammari solent. Hîc sedem virtutis, hîc domicilium literarum, hîc seminarium quoddam præstantium virorũ esse omnes vno consensu gentes exteræ confitentur. Hanc vos tam præclaram, tamq; magnificam laudem, quæ ad hanc vsq; diem, semper

Peroratio cũ adhortatione ad iuuẽtutem. Venetã & laude Venetiarum.

semper & creuit & floruit, vestra culpa decrescere ac reflorescere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bembos, Donatos, caterosq; heroas, consecrata ad omnem posteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlum hominum prædicatione conscendisset, nisi, quamdiu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philosophiæ cum eloquentia coniunctionem, posthabita omni alia cogitatione coluissent. Hos spectate adolescentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctesq; cogitate, & ad eam vestra industria exæquandam contendite: Habetis in hac ciuitate publicè constitutos homines eruditissimos, qui vobis in illo itinere duces optimi esse possint. Quorum me in societatem, licet valdè ipsis omnibus imparem, quando ipsa Respublica vocauit, & eo me collocauit in gradu, vnde possem in ipsius ciuitatis oculis voluntatis erga vos meæ quotidianas significationes dare: equidem non parcam labori: abiectisq; aliis omnibus curis, quantum conniti atq; efficere potero, tãtùm conferam ad ingenia vestra omni in genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda. DIXI.

Pro Francisco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pontificem Max.

ORATIO V.

Habita Romæ postridie Kalend. Maij Anno. CIↃ IↃ LX.

OMNES quidem Christianos principes, PIE Pontifex maxime, credibili est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio, admirabili quadam lætitia perfusos esse: nec eorum Orditur à gaudio. principiũ ob piũ 4. in

 fuisse

Pontificem electum. *fuisse quenquam, quin, sublatis in cælum manibus, omnium rerum moderatori DEO singularibus verbis gratias egerit, quod sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, vt eum potißimùm deligerent, quem in ista dignitatis sede celsißima concordibus suffragiis collocarent. Sed quanto nostri reges obseruantia erga Romanam Ecclesiam, & insigni atque aßiduo defendendæ ornandæq; illius studio cæteros ex omni antiquitate superârunt: tantò Francisci II. Regis, de Pontifice declarato, maius quàm pro virili parte gaudium fuit. Quare, etsi non dubitabat, quin tu te clarißimo viro, Episcopo Engolismensi, Oratore, apud te suo, cuius fidem, & integritatem tibi planè perspectam esse nouit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Ecclesiam, & optimè, & libentißimè cogniturus esses: tamen vt illustriorem etiam, & expreßiorem significationem voluntatis suæ omnibus hominibus daret, iudicauit, sibi faciendum esse, vt ad te ex suis eo propriè nomine eiusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur; & aliæ præterea caussæ, propter quas eum tibi vnum ex omnibus gratißimum atq; acceptißimum fore consideret. Misit igitur clarißimum, & nobilißimum equitem, Ioannem Babonẽ à Burdasia, eius quem modò nominaui Episcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium consiliorum participem, cuius in maximis rebus gerẽdis virtutem & fidem exploratam habet, quiq; præterea pietate, & obseruantia erga hanc sedẽ neq; fratri, neq; cuiqua mortalium cedit. Quorũ ego amborũ permissu, regiæ voluntatis hodierno die apud te constitutus*

Ratio missi legati & orationis habita.

Initiũ laudũ

inter

interpres; gratulor non tam equidem tibi, Beatißime Pater, quàm vniuersæ Christianæ Reipub. quæ pristinũ illum splendorem suũ, qui magno bonorum omniũ mœrore apud pleraſq; gentes prauis opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos dies obsolescebat, breui se tuo ductu atq; auspiciis recuperaturam nõ dubitãter sibi de tua præstanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa plane omnia ac prope diuina in eo requiruntur, qui clauum in Ecclesiæ naui teneat: cuius à nutu pendeant leges: cuius ad pedes Reges ipsi se abyciant: cuius arbitrio pãdatur cœlũ qui deniq; supra omne humanæ dignitatis fastigium euectus, Dei personã inter homines sustineat. Nam si diuinæ literæ à quolibet Episcopo tantum integritatem ac virtutis perfectionẽ exigi volunt, nullus vt in omni eius vita reprehensioni pateat locus: neq; grauitatem eius muneris dignè à quoquam sustinere posse tradunt, nisi quem pietas prudentia, iustitia, vno verbo, virtus suis omnibus numeris absoluta cõmendet: quid in eo, qui omni tempore cum summo imperio tractare gubernacula Ecclesiæ debeat, cuius vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura sit, quanto hæc omnia requiri maiora & diuinitati propria censemus? Itaq;, vt alia, sic hoc quoq; sanctè ac sapienter institutũ est à maioribus, vt quoties de summo Pontifice in demortui locũ eligendo ageretur interea dum ea de re amplißimus Cardinaliũ ordo deliberaret, nullus intermittetur dies, quo nõ omnes, & priuatim & publicè precarẽtur à Deo, vt eum ipse gregi suo præficeret, quem dignißimũ, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut constituendam? aut conseruandam aptißimum,

& com-gratulationis.

Quę põtifici necessaria.

A minori ad maius.

Antõasia.

quem deniq́; , quantum humana conditio fert , sui simillimum iudicaret. Quod si eiusmodi Pontificem vlla vnquam tempora desiderarunt, nostrorum certe is status est , vt nunquam magis ex istius Sedis auctoritate vniuersi orbis salus pependisse videatur. Non enim Petri nauis, vt solebat, placido mari, secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa fertur. Horribiles eã procellæ & turbinum vis vel exercitatißimis metuenda rectoribus agitat: vt quanquam à naufragio quidem nullum periculum est , non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam saua tempestas multos mortales , nouarum opinionum fluctibus inuolutos , in ea breuia præcipites abripiat, vnde postea, nec enatare ipsi nec euadere atque emergere alieno auxilio poßint. Quo nos omnes diuinæ bonitati maiores agere gratias, conuenit, quæ deploratis propè iam rebus, certè quidem in summum discrimen adductis, & extrema spe pendentibus eum gubernatorem dedit , quo meliorem, & ad hæc omnia in melius conuertenda accommodatiorẽ, non dicam reperire, sed ne optare quidem , aut etiam cogitando informare poteramus. Iam nunc igitur præcipimus mentibus eius diei lætitiam , quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominum sermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortaßis etiã, quorundam è nostris licentiori, & dissolutiori viuendi genere offensæ , absciderunt se ipsas à corpore Ecclesiæ, & aduersus eam impium ac nefarium bellum susceperunt mutato consilio, ad sanitatem redeant , & erroris sui, veniam petentes, deposita omni contumacia, sanctißimis pedibus tuis osculum figant. O præclarum illum triumphum, & cum omnibus, tum iis præcipuè, de quibus

Descri-bit sta-tum orbis continuis meta-phoris.

Contra positũ.

bus agetur, optabilem. Non enim tu illos opprimere, sed oppressos erigere, non in seruitutem abducere, sed à deterrima seruitute in veram libertatem asserere; non perdere, sed seruare vis: non eorum sanguinem fundere, sed, sanguis Iesu Christi frustra pro eis effusus sit, efficere: non retortis post tergum manibus, collo catenis grauato, ante currum ducere sed ijs ipsis vinculis, quibus impediti tenetur, exsoluere meditaris. Quibus igitur ipsis, nisi in eo vt vincantur, nulla spes salutis est: credimus vsque eo præfractos ac peruicaces fore, vt ad extremum perire, per obstinationem animi malint, quàm cedendo, & obsequendo seruari? Imò verò certa spes est cessuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo sed cœlo ipsi hilaritatem allaturus est? Nam si, cùm vnus aliquis, qui à recto viuendi tramite deflexerit, in viam redit, innumerabiles illas legiones Angelorum exsultare ac gestire gaudio credimus: quid tandem facturas esse auguramur, cùm tot hominum miserabiliter nunc in suam perniciem ruentium millia resipuerint, & vnde Satanæ instigatione discesserant, eò se sancti spiritus afflatu instincta receperint? Age igitur optime maxime Pontifex: præripe posteris tuis hanc gloriam: &, quod aliquando fieri necesse est, id vt te potissimùm Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalibus nostris, vt in eis olim legatur, pestilentissimas opiniones, quæ, quasi contagione quadam paulatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis prouincias peruaserant, auctoritate tua disiectas, dissipatas, exstinctas, exterminatas fuisse. Damnentur votorum suorum per te omnes veræ pietatis

Adiunctio cū dissolutione. & contraposito. A simili.

Apostrophe ad pontificē.

Synonymia.

pietatis studiosi, qui multos iam annos nihil ardentius à Deo, quàm concordiam, & harum dissensionum finem efflagitant. Signetur hoc præcipuè titulo Pontificatus tuus: vt si quis quondam non expresso nomine PIVM quartum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & ægrotis Ecclesiæ membris tam salubrem medicinam adhibuerit; vt etiam ea, quæ desperata videbantur, integra & incolumia conseruarit. O nos beatos, cùm illa, vt speramus, euenerint. O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatißimum. Quæ futura est tam barbara, aut tam longinqua natio, quò non, tam diuini beneficij à te in totum hominum genus collati, fama perueniat? Quæ tam ingratæ litteræ, quæ de tuis laudibus conticescant? Quæ tam surda posteritas, quæ clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos non exaudiat? Magnam verò tam præclaræ rei & suscipiendæ occasionem, & ex animi sententia conficiendæ spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cum duo Christianorum maximi potentißimíque Reges, graui & diuturno bello inter se contenderent: cæterorum autem Principum non ferè quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suâpte voluntate inclinaret, aut aliqua officij ratione adduceretur, aut etiam necesßitate traheretur: cum vndique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, præstringeret, obtunderet, consternaret: Cùm quibusdam locis, pauciores iam reperientur, qui fructus ex agris perciperent, quàm qui agros ipsos aut sua, aut aliena cæde quotidiè cruentando pinguiores efficerent: eueniebat, vt in illa rerum omnium perturbatione & improbi & conscelerati

Allusio ad nomen.

Exclamatio.

Carolus 7. Carolū intelligit & Franciscum Galliæ regem Dialysam.

Incommoda b.lli Lu

rati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentius atq; impunius spargerent, & principes, aliis cogitationibus occupati, ad coercendam illorum audaciam animum conuertere non satis commodè possent. Habent in se bellum cùm alia mala plurima, tum illud in primis, quod & malè animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus conniuendi necessitatem. At nunc, cùm, diuino numine, atroces illi bellorum impetus resederint: cum illa tamdiu exoptata pax, cœlo demissa, eorum animos qui odiis, vt videbantur, implacabilibus dissidebant, æterno, vt speramus, fœdere coniunxerit: quis non intelligit, fore vt principes, aliis curis soluti, ad purgandas prouincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices euellendas, atq; excidendas toto pectore incumbant. Quod quidem Franciscus Rex Christianissimus, & iam nunc diligētissimè facit, & diligentius atq; animosius indies facturum se esse profitetur. Meminit enim, eis se maioribus editum, qui vt sectas religioni nostræ inimicas exstirparēt, vt Christiani nominis finis quàm longissimè propagarent, vt Apostolicæ Sedis auctoritatem sanctam atq; inuiolatam præstarent, nullam sibi vnquam difficultatem pertimescendam, nullū periculum detractandum, nullam dimicationem refugiendam putârunt. An ille cū vetera illa Christianæ pietatis columina Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomanos, aliosq; innumerabiles heroas, hæresum exstinctores, veræ fidei assertores, Pontificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat: eorumq; se sanguinem ac progeniem cogitet, quorū pro Christi doctrina expeditionibus, bellis,

therus scilic. & Caluinus.

Laudatur Frāciscus rex à religione.

Hypallage.

 victo-

victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est: et, vt vetera taceantur, cum se Francisco primo prognatum, Errico secundo natum recordetur, duobus post hominũ memoriã præstantißimis Regibus, quorum vtriusq́; tanta tamq́; insignia exstiterunt in Ecclesiam promerita, maximo animo maiorum suorum vestigia non persequatur? Ille verò faciet: nec adæquare modò eorum gloriam, verũmetiam, si fieri poßit, superare conabitur: quiq́; se principem inter Ecclesiæ filios locum obtinere intelligat, vt illo se honore dignißimum præstet, omni studio elaborabit. Tu modò, Pater beatißime, pro tua singulari, & eximia sapientia, quid ad compescendos tumultus, & ad statum Ecclesiæ componendum vtilißimum sit, statuito. Notum eas, maximas sæpè, & perniciosißimas Ecclesiæ dissensiones ritè conuocato ex omnibus Christianæ ditionis partibus Episcoporum Concilio sedatas fuisse. Eodem remedio si tibi nunc quoq́; ægrotis exulceratisq́; rebus subueniendum esse videatur: nihil est, quod Regi gratius, aut optatius poßit accidere: neq́; tibi dubium esse debet, quin ipse omnes vires suas eò collaturus sit, vt quæcunque ab eiusmodi Concilio decreta fuerint, piè inuiolateq́; seruentur. Omninò autem, Beatißime Pater, quæcunq́; obedientia ab optimo, & obsequentißimo filio præstatur eam tibi Rex summa fide, summaq́; constantia præstiturus est, idq́; se semper facturum esse, per hoc clarißimos, & ornatißimos viros, oratores suos sanctißimè pollicetur: Tu vicißim perge vt facis, & Regẽ ipsum, & vniuersum Galliæ Regnum paterna caritate complecti. Multa sunt caussæ, quæ te, vt id facias, excitare debent. Primùm ipsa muneris amplißimi, quod

Præter-missio.

te

te Deus in terris sustinere voluit, ratio. Deinde ardentißimum illud studium, quod semper vsq; à Clodouæo viguit in Regibus nostris, adiuuandi Romanam Ecclesiam, vt, quoties ita tempora tulerunt, se, regnumq; suum in apertum discrimen obiicere maluerint, quàm Ecclesiæ laboranti deesse. Qua ex re illud assecuti sunt, vt, & ipsis, & eorum posteris primus inter Ecclesiæ filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis sanguinisq; coniunctio, quæ inter te, & lectißimam, omniq; laude ac prædicatione dignißimam fœminam Catharinam, regis matrem, intercedit. Nam cùm ei, neq; quidquam vnquam optatius fuerit, vt tu ipse omnium optimè nosti, quàm vt te tertium è gente sua summum Pontificem videret: neq; maiorem lætitiam attulerit, quàm cùm intellexit, se id, quod tantoperè optauerat, consecutam: æquũ est, tanto illius erga te studio parem à te voluntatem referri. Possemus, & alia eodẽ pertinentia, proferre, nisi ea iam mutuæ inter te, & regem voluntatis testimonia vtrinq; data essent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipse tibi dicto audiens futurus sit, & tu eum paterna beneuolentia prosecuturus. Rex Franciæ 1. Ecclesiæ Filius. Præteritio.

Hæc habuimus, beatißime Pater, quæ tibi Francisci II. Christianißmi Regis nomine exponeremus. Nunc, cùm idem Scotiæ regnum obtineat, vnum ipse cũ Maria vxore, à qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi eius & opes, & copias deferunt, seq; omnibus in rebus auctoritati tuæ libentißimè obtemperaturos, omnemq; tibi, quæ à filiis debetur, obedientiam præstituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem a capite arcessere necesse sit, quæcunq; de Galliæ regno diximus eadem, vt de Peroratio.

de Scotiæ quoq; regno dicta esse existimes, obsecramus. DIXI.

Pro Antonio Rege Nauarræ ad Pium IV. Pontificem Max.

ORATIO VI.

Habita Romæ postridie id Decembr. Anno CIↃ. IↃ. Lx.

Quo tempore IOANNA missis ad summum Pontificem litteris sua manu subscriptis se & Catholicam esse profitebatur, & se nunquam à S. R. E. obedientia descituram pollicebatur.

Orditur à caussis propter quas Rex legatum ad Pontificem mittere distulit.

SI QVANTVM lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Nauarræ, & Ioannæ ipsius vxori attulit, Beatißime Pater, tãtum eis commoditatis ad eam lætitiã, nulla interiecta mora, tibi significandũ tempora tribuissent: nihil omninò habuissent antiquius, quam vt ad te statim mitterent, qui tibi summum honorem, huic amplißimo Cardinalium Collegio summam prudentiæ ac iudicij laudem, vniuersæ Christianæ Reipub. magnam & prope exploratam antiquæ dignitatis recuperandæ spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam quantum ex optimi, & ad sedandas horum temporum discordias aptißimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit: quam vacuum tempus, & ad legationem eius ei caussa subitò decernendam idoneum haberent, non fuit: indicârunt, si temporibus suis parerent, & quod recenti re facere, cùm magnopere cuperent,

perent, non satis commodè poterant, id in diem differrent; nihilominus causa testificationem voluntatis suæ aut sibi honorificam, aut tibi iucundam, atq; acceptam fore. Et verò, Beatißime Pater, si apud te, & apud hoc sanctißimum, augustißimumq; concilium non ex vulgi opinionibus sed ex veritate vnaquæq; res penditur: gratulatio paulò serius facta non tam propter tarditatem aliquid de illa nouitatis suauitate, ac dulcedine deperdere, quam propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primum ad istum cœlo proximum in terris locum diuino consilio sublatus es, gratulabãtur, eam tantùm gaudij sui caussam afferre poterant, quòd certò sperarent fore; vt qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus dignißimum præbuisses, eum consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis accesione cumulares. Magna prorsus illis, & illustria suppeditabant argumenta, cur ita crederent: neq; non firmißimis fundamẽtis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant, Sed quantum interest inter ea quæ futura creduntur, & ea quæ iam sunt: quantò experta iam & explorata, quam sperata, & exspectata, maiorem lætitiam in animis hominum commouent: quanto certiùs & veriùs homines præterita, & præsentia commendare, quã de futuris affirmatè pronunciare possunt: tanto plus põderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quæ tibi fit, annum prope iam integrum ex ista sanctißima Sede vniuersum orbem sapientißimè gubernanti, quam illa, quæ tum fiebant, cum homines, qualem esse te plus plusque

Gratulatio serius facta maturior.

Abeffectu.

que in dies experiuntur, talem futurum esse prospicerent quasiq; augurarentur. Neq; vero hæc in eam sententiam idcirco à me disputantur, quod non libentissime facturi fuerint Antonius Rex & Ioanna Regina Nauarræ, vt quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui maius ex tua dignitate gaudium percepisset: ita nemini, quantum per locorum interualla licuisset, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur: si quàm solutæ ipsis & liberæ voluntates, tam soluta etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed ita cogitarunt: si rerum suarum incommodo maturarent id facere: ipsi tibi, cui maximè probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna caritate, vbi rem cognosses, insuauem fore celeritatem sine vlla necessitate cum ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te, clarissimum & spectatissimum virum Petrum Albertium, propinquum suum, qui genibus tuis suppliciter aduolutus, tibi, verò Iesu Christi in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum principis successori, communi totius Ecclesiæ Christianæ pastori, ac gubernatori, debent obedientiam suo amborum nomine præstaret, atque exhiberet: tibiq; atque huic sacrosancto Collegio confirmaret, Antonium Regem, & Ioannam Reginam Nauarræ, uti veros, Ecclesiæ filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neq; vllam euenire posse rem tantam quæ ipsos ab huius sanctæ & Apostolicæ Sedis obseruantia, & ab ea, quam sibi per manus à maioribus straditam, summa firmitate ac constantia perpetuò retinuerunt, persuasione diuellat. Hîc ego, Beatissime Pater, si orationis vel apandere, & quasi aperto in-

Finis legationis.

Transitio ad

to in-

laudes Regis & Reginæ Laudat à virtutibus.

to inuectus mari, per eorum Principum laudes, quorũ nomine apud te verba facio, decurrere instituam, vereor, ne, cùm dicendi principium vel facillimè repperero, exitum reperire non poßim. Nam quæ tandem nominari potest vllo in genere virtus, quæ non in eorum, vtroq; ita emineat, vt ad quamcunq; se quis animo & cogitatione conuerterit, ea demum excellere ac præstare videantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suæ modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicatores esse voluerunt, & eorum virtus excelso atq; illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhibito alienæ prædicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quod verißimè ac copiosißimè facere possem, supersedebo: tantùm ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos esse maioribus & in eorum opes atque imperia succeßisse, qui sibi posterisq; suis amplißimam gloriam nulla re magis quàm frangendis, ac domãdis nostræ religionis hostibus, defendendaq; Apostolicæ Sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in superiorum temporum historiis peregrinus atq; hospes, qui non Diui Ludouici Gallorum Regis optimi, ac sanctißimi res pro Ecclesia fortiter gestas si minus è scriptorum monumentis cognouerit; at auditione certè aliqua acceperit? Cuius viri per omnem vitam domi forisq; spectata virtus, & viuum maxima laude cumulauit, & confecto huius vitæ curriculo in cœlestium concilio collocatum ad Diuorum religionem & sanctimoniam consecrauit. Ab eo igitur & Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, duob⁹ quasi riuis ex eodem capite manantibus originem ducunt:

Præteritio.

Laudat à progenie.

Laus S. Ludouici.

cunt:

cunt: vt non sine diuino consilio sancti Regis soboles in plures familias sparsa atque diducta, post trecentos propemodum annos matrimonij fœdere copulata in vnam eandemque domum denuò coaluisse videatur. Etenim et tanti herois progeniẽ quàm latißimè fundi ac propagari oportebat, vt à stirpe generis, ac seminis quàm plurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur; & æquum erat, ex ea profectos tandem aliquando rursum inter se coniungi, vt exstarent, qui vtraque stirpe possent Diuo Ludouico generis sui auctore, ac principe gloriari.

Optatio.

Quod si mihi fas est, Beatißime Pater, audiente te, in hoc augustißimo religionis antistitũ consessu res diuinas attingere, & de diuorũ sensibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Diuum Ludouicũ, pro caritate illa, qua beatos ne tum quidem deserit, cum spes & fides finem suum consecuta deficiũt, credo, inquam, eum è cœlo in suos intuentem, horum de quib. loquimur principum coniunctione lætari, & aßiduis hoc à Deo precibus exorare, vt à se orti per sua vestigia gradiantur, vtque in vero Dei cultu non tantùm ipsi se, populosque suos contineant, verùm etiam illius propagationem primam sibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, vt & Galliarum Reges eius gloriæ, quæ conseruanda, & propaganda religione paritur, principatum sibi præter cæteros appetunt; & qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quàm Nauarræ Rex, & Regina, neceßitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam vt se perpetuo eiusdem laudis societate dignißimos præstent. Nam quid ego nunc Ludouicum, Philippi & re & cognomine Animosi Galliarum Regis filium,

Rex Galliæ cur Christianissimus dictus.

A maioribus.

*filium D. Ludouici nepotem, Eburonicum Comitem Regem Nauarræ, à quo per multos gradus nunquã interrupto successionis ordine, hæreditas regni ad Ioannã Reginam peruenit; eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid eius Philippum filium. Qui non tantũ regni, verum etiã patriæ atq; auitæ virtutis hæres, pro Christianæ pietatis defensione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Christianorũ hoste magnũ & diuturnum bellũ, summa & fortitudine & prudentia administrauit. Theobalti verò Cãpaniæ comitis qui & ipse Nauarris regio imperio præfuit virtutẽ quis se vnquam satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cùm totã prope ætatẽ in oppugnandis Christi aduersariis consumpsisset, eiusq; rei caussa vsque in Africã inuictum exercitũ duxisset, multa prælia cõmisisset, multas victorias reportasset, tandem è sacro bello, ad quod Diuum Ludouicum comitatus fuerat, rediens, paucis post eum diebus ad Superos euolauit. Fuit, fuit illa semper & adhuc est, in Nauarrorũ Regibus virtus, vt religionis defensioni alia omnia post haberent: pro ea, quoties ita res ferret, nõ fortunas modò suas, * verùm etiam sua capita sine vlla cunctatione in quodlibet periculum offerrẽt. Neq; verò ita eos animatos esse mirabitur quisquam, qui cognouerit nunquam eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordentur antiquæ maiorum suorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione nostra maximeq; memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriæ proditum est, Castellæ regnum in Hispania quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce atque Imperatore Smaragdo, occupatum fuisse. Vnde cum illi magnum omnibus Chri-*

Conduplicatio.

Synecdoche.

A maiorũ præclarè gestis.

Christianis terrorem iniicerent, breuiq; se tota reliqua Hispania, quæ Christianorum erat, potituros esse confiderent: Sanctium Nauarrorum Regem, collecto forti magis quam numeroso exercitu, aduersus eos profectum esse, cum prius pulcherrimum clarißimumq; iusiurandum iurâsset, nunquam se ex bello, nisi parta victoria reuersurum. Excogitauerant barbari cum alia multa ad prohibendas nostrorum incursiones aptißima, tum catenas quasdam ferreas quibus ita vias omnes occluserant, vt equitatui, quo plurimum valebant nostri, omnis adempta spes faciendæ in hostem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent aduersus prudentiam subdola, & astuta consilia: debiles sunt omnes aduersus constãtiam machinæ: imbecilla & inutilis aduersus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hostes sibi & suis viam ferro faciens Sanctius nõ prius destitit, quam barbaros fusos, fugatos, castris exutos docuit, victoriam non in munitionibus operibusq; bellicis, sed in caussæ bonitate positam esse: qui pro Christi nomine dimicarent, eorum impetum non posse, ne collatis quidem in vnum aliorum omnium viribus sustineri. Superatis igitur, & in potestatem redactis hostibus, omnium nostrorum & imperatorum & militum incredibilis concursus ad Sanctium factus est: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram barbarorum domitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exosculari: qui propter multitudinem propiùs accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quascunq; poterant, animi sui significationes dabant: vnâ omnes voce, & bellatorem fortißimum, & imperatorem inuictißi-

Adiunctio. Metonymia. Asyndeton. Distributio. Synecdoche. Dissolutio.

uictißimum consalutabant. Inde cum de diuidenda præda agi cœptum esset, quæ tanta erat quantū triginta potentißimorum Regum collatæ vnum in locum opes coaceruare potuerant: nemo erat in vniuerso exercitu, qui non ita sentiret, itaq; prædicaret, quantamcunq; sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam suo iure sumeret Sanctius, nunquam tantùm ad eum peruenturum esse, vt non multò plus ipsius virtuti præclarisq; factis deberetur. Erat in castris barbarorum auri, argenti facti, infectiq; per magna vis: gemmarum maximi pretij admirabilis multitudo: multum tapetium, multum conchyliata vestis, multum peristromatum: vt est illa etiam in bellis luxuriosa gens: armorum omnis generis optimorum & exquisitißimo artificio fabricatorum infinitius propè numerus: equipræstantes permulti: phalerarum, ephippiorum, cæterorumq; ornamentorum equestrium incredibilis copia: captiui longè plurimi: ex quibus ingens pecunia confici posset: quibus omnibus ex rebus Sanctium, vt quantum vellet sibi ipse sumeret, summo omnes consensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cùm gratā sibi esse illam exercitus voluntatem significasset: Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas vt in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie stans corpus meum telis hostium obijcerem, induxit. Christianæ mihi pietatis ardor, & huius pulcherrimæ regionis ab iniusto immanium belluarum dominatu vindicandæ studium faces ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc cùm id quòd volui, diuino beneficio, & vestra milites virtute cōsecutus sim: non committā, vt maiori animo videar armatorum & stantium copias, quàm inermium &

Laudatur Sanctii temperantia prosopopeia.

iacentium spolia contempsisse. Ornamenta sint ista primùm immortalis Dei nostri Diuorumque templis ac delubris: vt partim in sacrariis reposita, partim è *tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosque nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostræ defensionẽ exsuscitent: Ditent cætera egenos & exhaustos, pro suis quemque meritis, milites: vt cum iuuentutis suæ firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, quo senectutis infirmitatem in tranquillitate atque in otio sustentare possint. Ego quidem, quod ad me attinet, præter has catenas, quas spectantibus adiuuantibusque vobis perfregi atque perrupi: & præter illam gemmam, illam, quam meis manibus deiectam, illic iacentem videtis (hæc autem dicens, ostendebat illis prostratum, & in sanguine suo inuolutum exanimem Smaragdum) nullam omninò mihi mercedem, nullum præmium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conseruandam tam nobilis victoriæ memoriam, simulque ad incitandos successorum suorum animos, & ipse postea catenas pro insignibus gestauit; & instituit, vt iisdem insignibus cæteri post se Reges vterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obtruncauerat: eiusdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quinetiam propter hanc aliasque similes victorias Regibus Nauarræ honoris ergo tributum est, vt inũgãtur coronẽtur, consecrẽtur. O beatũ illud seculũ, cũ Christiani & principes, & populi sine vllis discordiis, sine vlla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christiana

Tholũ vmbelicus testudinis ex quo donaria suspendebantur.

Cũ Reges Nauarræ pro insignibus catenas cũ Smaragdo habeãt.

Metonymia.

næ ditionis terminos conferebant. Nostra ætas & Christianos principes alios aliorum virib. collisos attritosq; vidit, & in populo ne quid abesset miseriis nostris, grauissimas pestilentissimasq; seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falso religionis nomen prætexerent, conciatas. Quibus malis finem per te impositum iri, PIE Pontifex optimè & sanctissimè omnes ita confidunt, vt, si hæc spes fefellerit, omnia quæ possunt euenire miserrima maximeq; detestanda vereantur. Erexisti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, vniuersali Concilio: Iniecisti spem, fore, vt, hæresium peste sublata, sacrosanctum IESV CHRISTI nomen eodem animo, eâdem voce, iisdem ritibus ab omnib. inuocetur. Agedùm, Beatissime Pater, ita te Deus, ille cuius tu personã in terris sustines, quam diutissimè, & quam felicissimè Ecclesiæ suæ præesse velit, vrge constanter, vt facis, istud propositum omnemq; diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latius serpat. Memento, te nostrum omnium communem parem, & pastorem esse: nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam: qui cùm Deus esset, humana natura assumpta, quin sanguine suo viam nobis in cœlum panderet, non recusauit. Omnia speramus à te excitatum iri, quæ iacere sentis, tantis tamque diuturnis dissensionibus perculsa atque prostrata. Videri iam videmur illud tempus, cùm per te constituatur Ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus praua opiniones aboleantur, concordia, ne vnquam postea dissolui possit, seueris legibus vinciatur. Multa perdidit Ecclesiasticus ordo & ornamenta dignitatis,

Transitio cum Apostrophe ad per orationē.

Deprecatio.

Antonomasia.

& præsidia stabilitatis suæ: quæ nisi per te recipiat, à nemine sibi restitui posse censet. Ad ea autem recuperanda cum cæteros principes Christianos tibi affuturos esse credimus: tum Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, se Regnumq; suum, & Bearniam, & quascunq; deniq; summo cum imperio obtinent prouincias, in tua potestate semper fore, seq; vt par est, obsequentissimos Ecclesiæ filios, auctoritati tuæ nunquam non libentissimè obtemperaturos esse, sanctissimè pollicentur. DIXI.

De moralis Philosophiæ laudibus.

ORATIO VII.

Habita Romæ XVI Kalend. Decembr. Anno. CIↃ. IↃ LXIII.

Orditur ab orandi professoris consuetudine initio lectionum.

VEteri consuetudine receptum est, vt omnes, qui artem aliquam publicè docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui cum eius, quam se tradituros esse profitentur, artis laude coniungant, eoq; quidquid habent in dicendo virium conferant, vt in ea cùm vtilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longè plurimum inesse confirment. Quæ consuetudo etsi minimè reprehendenda mihi quidem videtur: quòd omnia laudanda sunt, quæ ad amplificandam honestarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum studium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes permiscue iisdem ferè afficiuntur laudibus, eiusdemq; rei gloriam diuersarum artium homines ad suam quisque traducere ac transferre conantur: fit, vt in

vulgus eleuetur omnium auctoritas: & vt, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorificè ac splendidè dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eũ loqui opinetur, non quòd ita sit sed quòd eam tunc artem ornandam celebrandamque susceperit, idem de alia dicturus, si alia sibi extollenda & exaggeranda esset. Ergo, vt qui comœdias aut tragœdias spectant, cùm histrionem aliquem in proscenio auro ac purpura fulgentem viderint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse: sed futurum, vt aque illis induceretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita, qui eiusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exquisitis exornatam laudibus vident, statim iudicant, nihilo magis eas in hanc, quàm in illam, conuenire: futurumque vt eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quasi partes mandare atque imponere voluisset. Quæ cum mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me sententiam adduxerant, vt eam Philosophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, instituendæque vitæ rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantum meæ vires ferrent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cùm suis eam modò ac propriis laudib. extulissem; cõmunes tamen illæ nonnullis ac tralaticiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum peruidissent, aßidua & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateque viuendum, fore vt breui eis pro me res ipsa loqueretur: ex qua multò id eos melius, multoque perfectius, quã aut ex

Simile.

Cur obtemparet consuetudini. *mea aut ex cuiusquam oratione cognitures. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cùm hæc ipsa Philosophia præcipiat: non esse cuiquam temerè à publica consuetudine discendendum, minimè conuenire, qui eam se traditurum profiteretur, eum in ipso quasi vestibulo illius præcepta mutilare.* Propositio cũ partitione. *Quocirca dicam hodierno die breuiter & modicè de moralis Philosophiæ laudib. deq; fructibus: quos illa suis cultoribus pollicetur: sed philosophico magis: quàm oratorio more: non vt ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipsius propria sunt, amplificandi caussa in maius extollam: quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, vt est veritatis amans tanquam Achilli Homerica Pallas, manum iniiciat: sed vt nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium esse ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam.* Arg. à fine. *Primũ igitur non artium modò, sed omnium omninò humanarum rerum dignitatem atq; præstantiam ex fine, ad quem earum quæque dirigitur, quemq; sibi proponit, pendi ac spectari arbitror oportere: vt quanto cuiusq; finis præstantior ac diuinior est, tanto ipsa cæteris excellere iudicetur.* Exaggeratio per interrogationẽ. *Quo posito: est enim ita perspicuum vt probationis non indigeat: quis vnquam reperietur tanta vi præditus ingenij, tanta eloquentiæ copia instructus, qui se de Philosophia, pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat?* Adiunctio. *Non enim illa sibi opes ac copias, quæ & sæpè possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casibus eripi possunt; non honores & imperia, quæ, quòd concupierint multi, quòd aspernatus sit, nemo vnquam vituperatus est, non*

quid-

quidquam deniq; proponit eiusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: sed eam, ad quam omnes adspirant, quam sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omniaq; consilia referunt felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis antestat felicitas, tanto Philosophia cæteris artibus antecellit. Quod si tanto studio coluntur artes quædam, quæ nihil sibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc studio digna est, qua parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorbere possunt, quæq; certam rectamq; viam commonstrant ad persequendum id bonum, quo cætera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quod habere leuationem morborum, quibus tentatur corpus, bonæque valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum cõseruatrix creditur: qui tandem honores excogitare poterunt ea arte digni, quæ se in animis idem effecturam profitetur? Nam & præstantior corpore animus est: & huius, quam illius, multò plures morbi, multoq; periculosiores. Quod si cui fortè dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suam, secumq; reputet, quàm sæpè vnius hominis ambitio, auaritia, libido integras funditus euerterit ciuitates. His autem & similib. morbis medetur Philosophia, eamus in suis efficit animi firmitudinẽ*, quam nõ voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non diuitiarum splendor, non obscura & contẽpta paupertas, non honorum sitis, non ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, non mortis terror conuellere aut labefactare possit. Vt enim Olympi cacumen poëtæ semper

Finis Philosophiæ felicitas.

A minori ad maius.

Aliud à minori, in quo præfertur Medicinæ.

Anteoccupatio.

Adiunctio.

Philosophia cõparãtur Olym.

piato. per quietum esse aiunt: propterea quòd altius sit, quàm vt eò vis ventorum tempestatumq́ perueniat: sic Philosophorum animus sublimior & excelsior est, quàm vt istos flatus sentiat furentium, & de rebus adiectißimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, vt in medio mari edita & altißimis defixa radicib9 rupes: cuius summa fluctus ne attingunt quidem; infima sic verberant non vt eam commoueant, sed vt ipsi frangantur. Nouit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partium puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modò quas consectentur, sed quas respiciant viri, partim cum dedecore ac turpitudine coniunctas, vt satius sit, quouis dolore lacerari, quam venenata ac pestifera earum suauitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easdemq́ sincerißimas, nullaq́ ne minimæ quidem permistione molestiæ contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas caras ac iucundas habet: Nam vt in beatorum insulis dicuntur esse arbores quædam adspectu iucundißimæ, quarum in ramis toto anni tempore cernere est alios fructus mites iã, & ad maturitatem perductos, alios maturescentes alios pubescẽtes adhuc, & in primum se florem induentes: sic in eorum, qui verè ac seriò philosophantur, animis, toto vitæ tempore aliæ actiones honestæ ac laudabiles confectæ iam sunt, & absolutæ, aliæ in eo sunt vt absoluantur, aliæ inchoantur adhuc & informantur, primisq́ vt ita dixerim, lineis designentur. Itaq́ aliarum recordatione ac cõscientia, aliarũ tractatione ac præsentia, aliarum meditatione & prospicientia sic afficiuntur, nihil

Metaphora comparatur rupi.

Ad vtilitatem philosophia inducit ad contemptũ diu.

Anaphora.

Comparant insulis beatorum.

Prouerbium.

hil vt sibi præterea iucundum aut amabile existiment. Immensa etiam illa & inexplebilis accumulandarum opum auiditas, quam, incertum est, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philosophiæ præceptis consito & exculto non potest. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse: & faciles parabiles: eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum: non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, ditissimum esse: nihil magnifaciendum, quod æquè pessimus atq; optimus quisq; consequi possit. Neq; tamen eorum consilium probat qui aut aurum in mare abiecisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: hæc enim aut ignauorum hominum videntur, aut pecunia vti nescientium: quorum vtrumq; in vitio, non in laude ponendum est. Ac fuêre quidem ij de quibus illa narrantur, Philosophi: sed rudior illa quædam, & simplicior Philosophia tum fuit, politior nostra hæc, & ad vsum ciuilem accommodatior: quæ docet, opes si quis aut à parentibus acceperit, aut industria sua quæsierit, aut alia quapiam honesta ratione ad eas peruenerit, non aspernandas aut reyciendas esse, sed ita habendas, vt virtutis non vt luxuriæ, administras. Nam illud mihi quidem permirũ videri solet, qui ita veteres illi iudicârint, non posse se simul & rem habere, & in sapientiæ studia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto summam diuitiarum contemptionem significare ac præseferre voluerunt, eo ipso indicasse nimiam quandam erga eas natura suæ propensionem, si nummos in arcam condere non poterant, vt non omnes cogitationes suas in eandem

2. Ab vtili docet opũ auiditates contemneri.

Ratio 2. Argumenti. Ditissimus qui minimũ desiderat.

Occurrit obiectioni Responsio.

Ostendit opes non remorari studiũ Philosophiæ.

dem arcam includerent, neq; quamuis patrimonium habebant, imperare sibi, vt aliis rebus contemplandis ac cognoscendis vacarent. Equidem nunquã eum militem laudauerim, neq; fortem habendum duxerim, qui aduersarium à se quàm longißimè amoueat, ne cũ eo manus conserat: sed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neq; verò video, qui minus impedimento sit egestas studiis, quã diuitiæ. Necesse est enim, qui, vnde viuat, non habet, eum sibi vitæ subsidia aliunde quærere: in quo quantum temporis ponit, tantum de sapiẽtiæ studiis detrahit. Melius igitur Philosophia, cui qui se regendos permittunt, ij opes, si non habent, non requirunt, si habent, vtuntur vt decet: neq; vnquam torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice, humanarum rerum, optimi cuiusq; ingenij corruptrice, cõcitatrice bellorum omnium, ambitione, quam semper virere in eorum, quos semel occupauit, animis, neq; vnquã consenescere grauißimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Nunquid illius vnquã facibus accendi poterit pectus, quod infusa prius Philosophiæ præcepta irrigauerint? imò verò etiãsi antea subiecti ab ea ignis aliquid fortè conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet. Ea enim magistra ac præceptrice cognoscimus, verum decus veramq; gloriam in sola virtute positam esse: eam qui consecutus sit, quid alij de se iudicent, non admodum laborare oportere: præcipuè verò dispicienda leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores * cæco sæpius & incõsiderato impetu, quam certo, & explorato iudicio fertur. Præclarè & sapienter Cato? malle se dicebat, quærere

Egestas plus studiis nocet quã diuitię.

3. Ab vtili docet ambitionẽ fugere. Descriptio Ambitiõis. Subiectio.

Contentio Ab auctoritate.

rere homines, cur sibi posita non esset statua, quam si quærerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt viri omnes Philosophi: esse se, ut de Amphiarao ait Æschylus quam videre optimos malunt: honores autē & magistratus aut non petunt, aut alienæ, non suæ vtilitatis caussa petunt: neq; si adepti sint, exultant: neq; si repulsam tulerint, anguntur animo, sed pacatè & moderatè ferunt: aut, si quando dolent, Reipublicæ dolent vicem non suam. Cæsarem ferunt, cum Pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die, aut Pontificem habituram filium, aut exulem. Iam tum præsagire ac præcognoscere licebat ambitionem illam ingens aliquod malum ciuitati daturam. Itaq; quid postea effecerit, videmus. At Cato, in petitione præturæ etiam Vatinio posthabitus æquissimo ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt Philosophi. Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento suis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit satis magnum Regem, qui seipsum regere; satis potentem imperatorem, qui cupiditatibus suis imperare poßit: qui verò eis planè domitis ac subactis iugum rationis, quod illæ ne conētur quidem vnquam excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorum victorias triūphosq; superatos. Quod si libidinem, auaritiam, ambitionem, pestes quasdam ac furias esse nouimus, quæ funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus est Philosophiæ, quæ se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos repressuram, omnia semina elisuram, non magnificentius, quàm verius, polli-

Contentio ab Authoritate.

Similiter desinens.

Ab exēplo contrario.

Repetitio.

A contrario.

Similiter cadens.

Cõmutat oi. pollicetur? *Videre vos opinor, quàm selatus orationi meæ campus ostendat, si, quæcunque hoc loco se offerunt, persequi, & in singulis insistere atque immorari velim. Nam cum virtus nulla sit, de qua nõ splẽdidè, & ornatè dicere, nullum vitium, in quod non grauiter, & copiosè inuehi liceat: quidquid de eorum vtrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem, Latinorum omnium eloquentißimus verè ac meritò nominauit. Sed non committam, vt cuiquam videar transilire eos terminos, quos initio pepigi: potiusque reprehendi me patiar, quod multa, quæ fusius explicare licuisset, compresserim, ac coarctârim, quàm quòd in vlla re dilatanda euectus sim longius iusto, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: cæterarum omnium artium fines, neque eos modò, sed omnia prorsus, quæ bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam vitæ ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini nõ Philosopho opes ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorium totius corporũ robur: da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam: da flexanimam illam, vt poëtæ vocant, & omnium rerũ reginam eloquentiam: da quidquid in filiis parentum votis optari solet: quò eiusmodi plura in talem hominem congesseris, eo illum magis & in suam, & in aliorum perniciem armaueris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam: imperiis ad alienam libertatem opprimendam firmitate & robore ad obeunda facinora scientiam copiamque dicendi ad circumueniendos ciues suos, ad perturbandã Rempub.*

Quid Philosophia secundũ Ciceronem.

Arg. 3.

Probat à partiũ distributione.

Confirmatio probationis.

pub.

pub. ad omni deniq; tum sacra, tum profana permiscenda, & euertẽda conuertet. De hac eadẽ verò, minimeq; fucato Philosopho Deum quendam ad bene faciẽdum humano generi è cœlo dimissum esse dices. Atque hoc illud est quod in Alcibiade minore siue Plato, siue Xenophon disputat, ea quæ suapte natura bona sunt, sine scientia eius quod optimum est quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem non ad salutem valere. O præclaram laudem Philosophiæ, cuius ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Meritò dixit Plato, nullum à Diis datum esse hominibus ea maius aut præclarius donum. Meritò Cicero, vnum diem ex eius præceptis actũ immortalitati anteponendum. Neq; verò non illud ad eius, de qua propriè sermo nobis institutus est, Philosophiæ laudem ac commendationem facit: quod omnia propemodum: quæ à veteribus de Philosophia honorificè dicta sunt, ad hanc pertinent, quæ in vita ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cùm illã nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tũ demum beatas ciuitates fore. cùm aut regnarent Philosophi, aut Reges philosopharentur, intellexit, tum id euẽturum, cùm Reges aut in disserendi subtilitate, aut in peruestigandis rerum naturalium causis occupati essent: quæ quanquam præclara sunt, longissimè tamen absunt ab eo, vt beatas Respublicas efficere possint: sed, cùm virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendã modò, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contra quidquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis aduersus Philosophiam iactatum est, quoscunq;

in-

Idem confirmat authoritate

Exclamatio.

Moralis philosophiæ præstantior Logica & Physica.

Gradatio.

in eam aculeos scurrilis quorundam libido coniecit,
quidquid ad minuendam ipsius dignitatem veteris co-
mœdiæ licentia effutijt, id omne si diligentiùs excutia-
tur, ad Dialecticos potiùs, & ad Physicos quam ad Po-
liticos, pertinere videbitur. Quod si vllus in orbe ter-
rarum locus est, vbi Politicen florere suamq; dignita-
tem obtinere deceat, Romæ id, Romæ potissimùm fieri
debet: cui vrbi à primo ipsius ortu diuino permissu da-
tum est, vt aliis imperaret: vnde leges, vnde iura, vn-
Condu-plicatio. *de religionē cæteræ nationes & olim petierunt, & nunc*
Ana- *petunt: vnde quondam exstiterunt multi clari viri,*
phora. *qui hæc præcepta, quæ nos tradituri sumus, exemplo suo*
Laus vr- *comprobarunt. Nolite enim putare illa lumina, Ca-*
bis Rō. Transf- *millos, Curios: Fabricios, Fabios, Scipiones, Lelios,*
latio. *cæterosq; præstantes viros, quos olim hæc vrbs innume-*
rabiles tulit, quorū quotidiè nomina auditis, facta le-
gitis, monumenta cernitis, statuas tanta cum admira-
Homio- *tione intuemini: quòd de Philosophia neq; disputarunt*
teleutō. *fere: neq; scripserunt, eò minus Philosophos fuisse. Vita*
Contra- *illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non ser-*
positū. *monibus philosophabantur: quod pulcherrimum ac ve-*
rissimum est philosophandi genus. Integritatem, iusti-
tiam, fidem: fortitudinem, omnem deniq; virtutem
Dissolu-tio. *& colebant ipsi, & alios colere iubebant: Eo ad tantā*
maiestatē atq; amplitudinē peruenerūt, vt pleræq; gē-
tes, quòd ipsæ olim à talibus viris subactæ ac superatæ
sint, quàm quòd ipsæ alias deuicerint, præclarius sibi ac
gloriosius ducant. Quantā oportet gloriam fuisse vincē-
Excla- *tium, cùm victi tot pòst seculis glorientur? Eorum ego*
matio *potissimum exemplis, adolescentes, incitabo vos quoti-*
perora- *diè atque exacuam, neq; vllum ex Aristotele præce-*
tio cum *ptum*

ptum proferam, cuius non ex hac vrbe plurima maxi meq́; illustria exempla repetantur. Constitui enim, quando PIVS optimus ac sanctißimus Pōtifex, qui ipse omnis virtutis perfectißimum exemplar est, eum mihi honorē detulit, vt à me virtutis & officij praecepta vobis proponi atq́; explicari voluerit, modis omnibus eniti, vt ea nō arido, & inculdo, & molestis implicato quaestionib. orationis genere prosequar: sed, quantū id quidē in me erit, florido, & vbere, & quasi stellis quibusdā, ita petitis ex vetere historia exēplis illuminato atq́; distincto. Peto autem à vobis, vt, si & in iis rebus, quas tractare institui: summam dignitatē inesse cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli deniq́; rei parcentem, vt vestris cōmodis cōsulā, videbitis, industriā meā diligētia ac beneuolētia vestra adiuuetis, DIXI.

promißione diligētiae, & petitione attentionis.

De Moralis Philosophiae necessitate.

ORATIO VIII.

Habita Romae VII. Id Nouembr. Anno. CIↃ. IↃ. LXIV.

SVPERIORI anno, cūm iniunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiae, cohortatusque vos sum quam potui diligentißimè, si tranquillitatem vitae, si libertatem, si dignitatem, atq́; honestatē, si salutem denique & vestram & publicam charam haberetis: vt, quae ars tranquillaret animos: quae eos à teterrima vitiorum seruitute in iustam plenamq́; libertatem assertos, ad verum decus, quòd in virtute positum est, traduceret, qua deniq́; & singulos priuatim & publicè totas ciuitates conseruaret, eius in studium

Orditus à materia praecendentis orationis.

toto

toto pectore, alia omni cogitatione post habita: incumberetis. Quam cohortationem meam etsi non prætervectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitus insedisse vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi postea ex hoc ipse loco Philosophiæ præcepta tradenti satis frequentes assiduam operam dedistis: facere tamen pro meo erga vos amore non possum quin vos hoc quoq; tempore non adhorter tantum, sed obsecrem etiam & obtester, qui iam iter illud ingressi estis, vt constanter persequamini: qui nondum, vt id vobis primo quoq; tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla enim vitæ pars, nulla viuendi ratio, carere fructu, qui ex eorũ, quæ nos quotidiè tractamus, cognitione percipitur sine maximo incõmodo potest. Magnũ est, fateor, rerũ naturaliũ principia caussasq; nosse siderũ cæterorũq; corporũ cælestiũ situs, magnitudines, interualla scientia cõprehensa tenere præclarũ: illa verò etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quidq; ad quamlibet multos annos effectura sint, sine vllo errore posse prædicere, prope diuinum. Sed certè, quod ne illi quidẽ ipsi, qui ea se docere profitentur, negauerint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaq; vt nos iis qui abdita illa & retrusa tractant & ingenij acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inuiti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valdè iniqui sint, ea, quæ disputabantur à nobis & magis necessaria esse, & vberiores hominũ generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim vnquam, quod ille aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus vtilis patriæ ciuis existimatus est: hæc aut

Beneuolentia & attentio ab vtilitate materiæ.

Moralis philosophia præstantior physica & Astrologia.

Polysindeton.

Ostẽdit eam esse vtiliorẽ cæte-

igno-

ignorata, aut neglecta non singulos modò perdiderunt homines, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt ciuitates. Nos, quæ adolescentum, quæ constantis ætatis, quæ senum officia sint, quærimus: nos qui domi, quid militiæ, quid à priuatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, præstare debeat, disputamus: ex nobis intelligit pauper, quomodo tolerare inopiam, diues, quomodo vti diuitiis debeat: à nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & vxorẽ, quid inter fratres cognatos, amicos, ciues, quid deniq; inter homines obseruari par sit explicatur: nos fortitudinis, nos temperantiæ, nos liberalitatis, nos iustitiæ, cæterarumq; virtutum vim atq; naturam disputationibus nostris patefacere atq; illustrare conamur. Sine horum præceptorum cogitatione muta côticescet eloquentia, manca & mutila erit iuris legumq; cognitio: illa ipsa domina & regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerũ tractatione præparatos atq; præcultos. Quæ cùm ita sint, quamcunq; quis vitæ viam ingredi parat, ita statuere debet, cæterarum Philosophiæ partium cognitionem sibi & vtilem, & honorificam, huius planè necessariam esse. Sed sunt quidam peruerso homines ingenio, qui caussas, propter quas & ipsi à pulcherrimo studio abstineant, & ab eodem cæteros auocent, comminiscuntur. Partim enim communia & contrita esse dicunt, quæ hîc docentur, vt ad eam percipienda doctore nihil opus sit: partim non habere eam vim, vt ad virtutis studium excitent: cuius rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerunt, & hodiè sunt, qui cùm hæc omnia se scire profiteantur: nequissimè tamen & flagitiosissimè viuunt. Quibus vtrisque

[Margin: ris scientiis. Adiunctiones tum repetitionibus, Distributio. — Necessaria ad omnem scientiã. — Aduersariorũ obiectiones refellit. 1. Obiectio. 2 Obiectio.]

*quæ breuiter respondere institui: & efficere, si possum, vt ij qui ista temerè iactant, cognoscant errorem suum: cumq́ue se nihil dicere videant, sententiam mutent: sin minus (nihil est enim difficilius, quam vincere pertinaces) certè quidem, vt ne alij stultitia & maleuolentia plena eorum oratione moueantur. Primum igitur agamus cum istis, qui, vt ad cibos nimium dulces, ita ad disputationes nimium apertas & faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quæsierim; qui tandem fiat, vt quibus rebus omnes alij ad studia inuitari atq́ue allici solent, iisdem se ipsi ab hoc studio auerti absterreriq́ue dicunt. Certè enim, cùm antea, quæ docentur vtilia & præclara sunt, si eodem accedit, * vt clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint, eo maiores cõcursus ad eos qui illa docent, fieri constat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorum studia plurimum valere, consueuit, ea se ipsi tardari ac retrahi aiunt? Ego vero, etiamsi præcepta virtutis quālibet multis obstructa difficultatibus forent, laborãdum tamen, & sudandum, & nunquam nisi eis cognitis ac comprehensis conquiescendum putarem: nedum ea, quia, vt isti volunt, à quolibet non tardissimo neq́ue inertissimo percipi possunt, omittenda aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur. in eisq́ue, quia inuolutæ & prope inenodabiles sunt opera præclarè collocari videbitur: hæc quæ vitam omnem continent, vt nimis obuia, & in medio posita, negligentur? Quamquam quid diutius ita disputamus, quasi eis concedamus, quod volunt, nihil, hîc doceri, quod non aut etiam vulgo notum sit, aut quiuis sine*

Respõsio ad 1. Simile.

Asyndeton.

A maiori ad minus.

Correctio in qua ostendit

sine doctoris opera facilè consequi possit? Ergo ille omnium, qui tunc erãt mortalium, vt creditũ est sapiẽtissimus Socrates, qui nulla vnquã alia de re, quam de virtutibus & vitiis disputauit, vulgaribus & satis per se notis in rebus spacium ætatis omne consumpsit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Aristoteles? quid cæteri suæ quisq; ætatis principes viri? Quid erat caussæ, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitũ, nihil excellens; sed ea tãtum, quæ quilibet è populo satis per se intelligeret litteris mãdaturi erant? Videlicet, quia iustitiam, fidẽ, temperãtiam, liberalitatẽ omnes assiduè in ore habent, neq; quisquam est, ne ex ima quidem fæce vulgi, qui in se de eiusmodi rebus optimè iudicare posse confidat, idcircò nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longè secus est, interestq; nimiũ quantum inter eos, qui tantùm tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominũ scriptis ac sermonibus de rebus ipsis verè iudicare didicerunt. Plane est exẽplorum vita cõmunis, ex quib. facilè intelligi licet, quã sæpe vulgus hominũ in iudicandis virtutibus vitiisq; fallatur. Quo si ita est, cedo caussam cur qui mimis, lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, & suo & multorũ iudicio sint liberales cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui faciliꝰ patiantur sibi dentem vnum ex ore excuti, quã nummum vnum ex arca moueri: parsimoniæ ac frugalitatis nomen ferant: cur tam multi ad audendũ proiecti et temerarii cõmendentur pro fortibus, tã multi timidi et ignaui pro cautis & cõsideratis prædicẽtur. Quid? Iurisconsultorũ vigiliæ in quo consumũtur: quid spectãt eorum

cum nõ esse ita tam facilem vt sine doctore intelligatur.

Interrogatiões conglobatæ.

Ironia.

Translatio.

Confirmatio argumẽtià iuriscon-

sultorũ Vigiliis. eorum labores; qua in re eorum acutiſsima exercentur ingenia, niſi vt videre ac diiudicare poſsint, quid in quaq; re iuſtum iniuſtumue ſit? Nõ igitur, vt nimium facilis, deſpicienda eſt ars ea, quæ virtutũ omniũ vim naturamq; pertractat, cùm in virtute cognoſcenda videamus tàm diu tanta diligentia, ab hominibus ſummo ingenio præditis laborari. Informauit quidem natura & impreſsit in animis noſtris adumbratas quaſdam virtutum & vitiorum omnium notiones: ſed illæ tantam vim non habent vt quiſquam eis fretus cõfidere debeat, ſe ſine diſciplina verè de rebus expetẽdis fugiendisq; iudicaturum. Quod ſi nos nihil aliud, niſi hæc tam vtilia, tamq; ſalutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos poſſet, niſi alienæ nimis iniquus æſtimator induſtriæ, vt in rebus nimiùm peruulgatis & facilibus occupatus. Nunc cum & ad ſalubres animorum epulas condimentum ſermonis, quantum in nobis eſt, adhibeamus: & res ſuapte ſponte pulcherrimas, tum præſtantiſsimorum omnis æui ſcriptorum teſtimoniis fulcire ac corroborare, tum inſatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atq; illuſtrare ſoleamus: tamenne inuenientur, qui eleuare labores noſtros audeant: quæq; præſtantur à nobis iis ſudoribus ac vigiliis, quarum ipſi nobis conſcij ſumus, ea quemlibet vnum è multis ludibundum perficere poſſe contendant? Qui ſi periculum facerent ipſi, quàm non quarumlibet virium ſit munus hoc ita vt nos facimus, ſuſtinere & exequi, fortaſsis, experientia edocti, minus de ſe elatè ac magnificè ſentirent, minus de aliis maledicè contumelioſeq; loquerentur. Sed omittamus iſtos. Neſcio enim

Occurrit obiectioni.

Metaphora.

Correctio.

quo

quo modo factũ est, vt de re dicere ingressus, de me plura quam volueram dixerim: quod ipsum vt facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio est, qui negant, sermonibus nostris quemquam ad virtutem incitari: idq́ꝫ ex eo colligunt, quòd sæpißimè contingit, vt qui optimè loquuntur, peßimè viuant. Nos verò si diceremus eam in disputationibus Philosophicis inesse vim, vt ex audientium animis vitia radicitus euellere, virtutesq́ꝫ eisdem ingenerare possent, meritò vt vani atq́ꝫ ineptè gloriosi reprehenderemur. Multas magnasq́ꝫ mercedes, vt ait Theognis, ferrent Philosophi, si quemadmodum Circe herbis & cantibus suis homines statim conuertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, i. e. homines ferarũ simillimos ad virtutem, à vitio, ad rationem à furore, ad humanitatem ab immanitate reuocarent. Et tamen aliquid se aliquando eiusmodi effecisse Philosophia gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita moribusq́ꝫ perditißimis, ad bonam frugem & ad seueritatem vnica Xenocratis disputatione reuocatum. Sed vt non peræq́ꝫ in omnibus campis agricultura, ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit, illud quidem certè negari non potest, aut nullam omninò esse, artem, quæ medeatur animis, quæ quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis auertat ad hanc incitet; aut eum honorem Philosophiæ potißimùm esse tribuendam. Quod autem obyciunt, plerosq́ꝫ Philosophorum factis dogmata sua euertere, neq́ꝫ ignem aqua magis contrarium eße, quam eorum mores orationi: ita enim loqui, vt vitio; ita viuere,

Respon-sio ad 2.

Ab exẽplo.

A simili.

Respõsio cum deprecatione.

 uere,

vere, vt virtuti bellum indixisse videatur: vtinam tale esset, vt id nobis inficiari liceret. Est enim acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam iis, quæ omnibus nota sũt, fidem abrogare vlle dementiæ est: non negabimus verum esse, quod obiicitur: tantùm deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in inuidiam vocetur: neue, quorũ facta meritò auersamur, eorundem sermonem immeritò repudiemus. Vt enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum insignem statuarum opificem tradunt librum de artificio suo edidisse, quem Canonai, id est, Regulam inscripsit: quo libro omnia, quæ in statua hominis fingẽda obseruari conueniret, quæ singularũ partium minimarum, maximarum figura esset, qui situs, quæ inter se proportio, subtilissimè & accuratissimè persecutus est. Eodem autem tempore statuam à se factam publicè proposuit, ne qua ea omnia diligentissimè obseruata erant: nequid præcipere aliis videretur, quod non ipse præstaret: quam statuam ipsam quoq; Canona nominauit. Vellem eandem rationem Philosophi teneremus: neq; tantùm traderemus aliis præcepta, ad quæ vitam suam dirigerent, verùm etiam vitam nostram ad ea conformatam ostenderemus. Magna sine vlla dubitatione præceptis nostris ex eo accederet auctoritas. Sed quando id optandum potius, quàm sperandum videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporibus animantiũ, quibus vescimur, facimus, vt resectis & amputatis iis, quæ inutilia sunt, iis, quæ prodesse possunt, vtamur; idẽ in hoc genere Philosophorũ faciendum

Simile. (margin, beside "ritò repudiemus")

Quę debeat philosophorum vita. (margin, beside "artificio suo")

Simile. (margin, beside "Sed quando")

endum est, vt, reiecta eorum turpi flagitiosaq; vita, grauem seueramq; doctrinam non auribus tantùm, sed multo magis animis combibamus. Non enim, si qui ex medicis cibo se & potu aliquando ingurgitant, eo illis continentiam præcipientibus, qui sapiunt, minus parent: sed illi quidem quid agant, non laborant, artis autem ipsius placitis & decretis obtemperãt. Nam cum alicuius mores & præcepta congruunt ac concinunt: tunc aut vtraq; laudanda sunt, aut vtraq; vituperãda: cùm discrepant & dißidẽt: caussa nulla dici potest, quin alterum retinendum sit, alterum reiiciendum horum à dictis facta ita distare constat, vt non cœlum à terra longius distet: sunt autem facta turpißima: igitur sermones quibus ea ipsa facta damnantur, ac reprehenduntur, dignißimi qui audiantur. Atq;, vt medici, quò maiorem auctoritatem arti suæ concilient, solent interdum enumerare quosdam è præcipuis auctoribus disciplinæ suæ, qui, quòd ita se compararunt, vt præcepta sua non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putarent, diutißimè saluberrimeq; vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit, quamlibet multos Philosophos nominare, qui, quod decretis suis paruerint, quasq; leges aliis proponebant, ipsi seruauerint, meritò sunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam consecuti. Illi fortaßis nominabunt Hippocratem, Asclepiadem, Galenum: quorum primus vsq; ad annum centesimũ quartũ ætate profectus est alter eò proceßit, artis suæ fiducia, vt ausus sit cùm fortuna sponsionem facere, ne medicus haberetur, si vllo vnquam morbo tentatus esset: & victor cùm ad extremam senectutem sine vllo morbo peruenisset, scalarum lapsu exanimatus est: ter-

Confirmatio solutionis.

Comparantur Philosophi medicis.

Medici qui diu vixerũt.

Philoso phi probi. tius cum imbecilliori valitudine vsus esset adolescens, ita eam arte correxit, vt ad septuagesimum annũ peruenerit. Nos è Philosophiæ castris ad repellendos ipsius vituperatores primum quidem in aciem educemus illud honestatis, illud modestiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis deniq; virtutis specimen & exemplar Socratem: qui ita locutus est, vt ex eius sermonibus omnes quæ postea consecutæ sunt Philosophorum disciplinæ fluxerint: ita vixit, vt hodiè quoq; nomen illius non hominis, sed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui succedet per illud nobile in eodem institutum ludo Xenophon & Plato: quorum vterq; summam in dissimili genere eloquentiæ laudem pari vitæ grauitate cumulauit. Proximè hos Xenocrates: de cuius eloquentia dicit Polemon: de continentia Phryne: de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander: de fide & iustitia vniuersus populus Atheniensis, qui eũ dicto publicè testimonio, ad aras iurandi caussa accedentem, vnâ voce reuocauit, ac iurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatæ fidei viro, nisi iurato, non credidisse. Inde æternum Alexãdri crimen Callisthenes, vnoq; verbo tota vetus Academia, & Lyceũ, & illa non tam Miconis & Polygnoti picturis, quàm Zenonis & Chrysippi disputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quasi virtutis & doctrinæ officinis innumerabiles viri incertum doctiores, an melio res prodierunt. Agmẽ claudent Epictetus, Plutarchus, Musonius, cæteriq; illi ætati suppares, quos ita philosophatos accepimus, vt iis, quibuscum viuebant, ad omnia recta & laudabilia non voce magis, quàm exẽplo præirent. His copiis facilè speramus fore, vt eorum, qui

(Margin: Dissolutio. — beside "uenerit. Nos è Philosophiæ…"; Peroratio. — beside "plo præirent. His copiis…")

*qui Philosophiam maledictis incessere audent, retũdatur audacia. Qui si ita victi erunt, vt deinceps in nostrum se numerum aggregari velint, & in eius ipsius, quam oppugnabant, *castris stipẽdia facere incipiant, victoriam adepti erimus, lõgè ei dissimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuosa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis saluti. Sin, cùm se fractos ac periculosos videãt, permanebunt tamen in eadem prauitate atq; obstinatione animi: &, vt ignaui canes, Philosophiã, ad quam propiùs accedere non audent, eminùs allatrabunt: vos tamen, optimi adolescentes, quorum caussa hîc à me institutus est sermo, quibus mei labores seruiunt, quorum ad vtilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia studia referuntur, vrgete constãter propositum: neq; patimini vos cuiusquam sermonibus à suscepto studio abduci. In ea ætatis parte constituti estis, in qua & ingenium ad omnia percipienda docilius, & corpus ad tolerandos studiorum labores firmius esse consueuit Videte, vt ea ijs in studiis collocetis, quæ vobis olim maximo & vsu & ornamento futura esse cognoscitis. Atque vt obtrectatoribus nostris eripiatis omnem ansam maledicentiæ, connitimini, quantum potestis, vt virtutis & officij præcepta quæ ex me quotidiè auditis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vita & moribus exprimatis. DIXI.*

Metaphora. Contrapositũ.

Apostrophe ad iuuentutem.

De Iustitiæ Laudibus.

ORATIO IX.

Habita Romæ postridie Non. Mart. ANNO M. D. LXV.

QVOD principio me, cùm hos libros explicare ingrederer, dicere meministis, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cùm ad omnes vitæ partes vtilißimam, tum ijs, qui in iure ciuili excellere, locumq́ aliquem, non inter circumforaneos istos clamatores; sed inter veros, & graues, & veterum illorum simillimos iurisconsultos obtinere meditarentur, necessariam esse: id & aliqua iam ex parte, quàm verum sit iudicare potuistis, & ex ijs præcipuè, de quibus in hoc libro disputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis est duce & quasi mystagogo Aristotele in augustißimum & religiosißimum iustitiæ templum: lustranda oculis omnia adyta: contemplanda in primis ipsius Deæ forma: & tum quæ quantaq́ vis illius potestasq́ sit; tum quibus ipsa se rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoscendum est. Descriptio Iustitiæ. *Hæc illa est: auditores, omnium domina & regina virtutum: à qua in omne hominum genus leges & iura manarunt: quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & supplicia proponit, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet: qua sublata,* Adiunctio. *non domus vlla non ciuitas, non hominum inter se societas, non ipsa deniq́ vniuersitas rerum stare ac tueri se punctum temporis poßet. Etenim, quoniam hodiernus dies cæteræ disputationis prolusionem modò quandam habiturus est:* Beneuolentia. *dabitis mihi hanc veniam, vt, paulò altius huius sermonis principia repetens, percurram ea, quæ, priscis temporibus, summa sapientia præditi homines de iustitia tradiderunt.* Propositio. Iustitiæ origo. *Iustitiæ originem à cœlo esse dicebant: illic eam & vigere, & ex omni æternitate viguisse: certo*

illic ordine atq; immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoq; æterna atq; immortalia esse. In ijs autem, quę sub orbem lunæ subiecta sunt, absolutam quidem illam & omni ex parte perfectam iustitiam materiæ vitio cerni non posse: esse tamen aliquam cœlestis illius imaginem, alibi expreßiorem, alibi minus expressam: futurum enim alioqui, vt permiscerentur ac corruerent omnia. Atq; vt quæq; res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem, stabiliorẽ, immortalitate viciniorem: vt pauciora minusq; certa, ita minus perfectam, minusq; constantem, pluribusq; casibus atq; interitui deniq; obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant: eaq; dupliciter considerabant: quatenus vnumquodq; eorum totum quiddam atq; integrum est: & quatenus ad compositionem quasiq; coagmentationem cæterorum, corporum particulæ quædam illorum aßiduè permiscentur ac temperantur. Tota igitur elementa nisi sedes ac regiones sibi à natura datas, atq; attributas obtineant, si irruere in alienas & migrare conentur: si ignis proximè sibi suppositam animalẽ spirabilemq; naturã depascat & absumat: si aqua non contenta ijs terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat: quis non intelligit perituta funditus omnia, & talem quandã confusionem, qualẽ poëtæ ante orbem cõditum fuisse fingunt consecuturam? Quid cùm partes eorũ copulari ac coalescere ad alia corpora progignẽda & cõstituẽda oportet: nonne iustitia quadã tẽperationis illius moderatrice opus est, vt tantũ cuiusq; pro rata portione, quãtũ satis est, admisceatur? In illa ẽt quadripartita tẽpestatũ varietate: quâ distinctus est annus, idem obseruari posse di-

In elementis iustitia.

In commoda ab elementis dum iustitia carent.

Ætiologia.

Iustitia in 4 anni temporibꝰ.

Distributio. *se dicebant. Quæ cùm ita eunt, vt quadam ipsius natura quasi lege sancitum est: hoc est, cum & tellus conceptis seminibus hiberno frigore adstringitur, & vernis modicis imbrib. ac tẽpore laxatur; cùm & fruges fructusq; arborũ æstiuis caloribus probè percoquũtur, & eodem sub autumnum remittente se paulatim ac frangente mitescunt: tum & saluberrimus annus est, & maxima rerum ad victum necessariarum vbertate ac copia insignis. Cùm contra fit, tum & caritas exsistit annonæ, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari solet.* Eandẽ in homine probat. Synonymia. *Cumq; vnusquisq; nostrûm duabus ex partibus coniunctus concretusq; sit, corpore & animo: earum partium ex vtraq; quæ iustitia iniustitiæq; vis esset, liquido perspici posse adseuerabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex iniustitia euenire: iustitia salutem, incolumitatem, bona deniq; omnia effici ac contineri.* Corpus 4. elementis comparatur. *Nam cũ in corporib. quatuor sint quæ quatuor elementis proportione respondeant, igni flaua bilis, animæ sanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quãdiu hæc cum æquabilitate quadam inter se permista sunt, valemus ac vigemus: cum eorum aliquod aut potentius: aut infirmius, aut plus aut minus iusto est, aut se à communione cæterorum segregauit: conflictamur variis morbis, tandemq; interimus. Quæ de re principis medicorum.* Confirmat ab authoritate. *Hippocratis in libello de natura hominis hæc verba sunt: Corpus hominis habet in se sanguinem, & pituitam, & bilem duorum generum, flauam & nigram: ex iis omnibus ipsius corporis natura est: eis fit, vt & doleat, & benè valeat. Benè igitur valet, cùm ea moderata inter se affecta sunt & temperatione*

ratione, & potestate, & copia: maximeq́ͅ si permista sint: dolet autem, cùm eorum aliquod aut plus aut minus est, aut in corpore secretum, neq́ͅ cum cæteris omnibus temperatum. Hæc Hippocratis verba ipsa expreßi: ex quibus intelligimus in æquabilitate, cuius effectrix iustitia est, sitam eße bonã corporis constitutionem. Sed ne alij quidẽ corpus vtiliter ac salutariter sine aliqua imagine iustitiæ potest. Nisi enim vis aliqua sit, quæ & siccum & humidum alimentum, vbi iam, coctum atq́ͅ confectum & in succum ac sanguinẽ conuersum est, æquabiliter distribuat, ac dispertiat, atque id quod cuiq́ͅ parti aptum & accommodatum est, & quantum opus est, tribuat, neq́ͅ alias partes tumidas & redundantes, alias exhaustas & enectas esse patiatur: facilè intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura & quàm citò ruitura sit. Atq́ͅ hæc in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum à iustitia, quantum malorum ab iniustitia effici creditis? In quibus cùm pars vna sit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proximè, ad diuinam naturam accedimus: altera quæ rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamen rationi potest: cùm quod fieri ius est, id fit, hoc est, cùm pars illa superior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit: paret altera, & quo illa cumq́ͅ ducet, sequitur: tum omnis honestas, omnis dignitas, omnis officij ac virtutis splendor elucet. At cùm excusso ac depulso rationis iugo, cupiditas, quasi seditiosus aliquis ac turbulentus ciuis, fasces arripit, in arcem inuadit, mẽtem de sua sede contra ius fasq́ͅ deturbat: tum, vt nauis discordibus acta ventis; sic hominis vita

Ostendit eam necessariam corpori.

Sustentatio. Diuisio animi.

Metaphora.

Simile.

vita contrariis & inter se pugnantibus fœdißimarum libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipsis igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, vt vtrisq; bene ac beate sit, iustitiam quandam intercedere necesse est. Sed idẽ in societatibus conuictuq; hominum multo euidẽtius, multoq; illustrius cernitur. Quo modo enim patrifamilias cum vxore, cum liberis, cum seruis, quæ primæ coniunctiones sunt, conuenire poterit: quæ eis omnibus vita erit: nisi & ille iuste imperet, & hi iuste pareant? Si vir in vxorem iniurius ac contumeliosus esse velit, neq; eam pro comite indiuiduæ vitæ, pro diuinorum humanorumq; omnium socia, sed pro scorto aut pro ancilla habere: si vxor sua domestica curatione non contenta, implicare se alijs rebus & viri partes præripere conetur, neq; se ei morigeram præbeat: si vterq; liberos in seruorum, seruos in pecudum loco ac numero habeat, durioriq; eos quam ius est, imperio premat: si liberi parentum, serui dominorum imperium detrectent, eisq; obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis nõ videt nullam in domo ita instituta concordiam, nullam beneuolentiam, nullam animorum voluntatumq; consociationem, plena perpetuo omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Vt in qualibet solitudine, in quamlibet vastis ac desertis, & ab omni hominum cultu ac consortio remotis locis suauior vita, quam in ea domo, vnde iustitia exsulet, esse videatur. Ita omnẽ fructum, omnem dulcitudinẽ, omnem amabilitatem vitæ, vitam deniq; ipsam tollit è vita, qui iustitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo: & in forum ac publicum prodeamus.

Cõclusio argumenti.

Alterũ argumẽtum. Iustitia patrifamilias necessaria.

Traductio.

Quis

Quis est omnium, qui eum, quem iniustum esse opinetur, aditu, congreßione, sermone dignum iudicet? quin eum, quasi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, auersetur, odio habeat? quin eius concursum durum sibi ac tetrum atq; ominosum putet? Quamuis enim omnia vitia bonis viris odiosa atq; inuisa sunt: tamen iniustitia præcipue alienat ab ijs: in quibus est, aliorum animos: omniumq; sibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitiis affectos aliquo modo ferimus: quibusdam ignoscimus: quibusdam non nimis offendimur: quibusdam in hac vita ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: auaros tolerant: multos aliena intemperantia non offendit. qui voluptates nimis refugiunt, etiam seueritatis ac castimoniæ laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis vsus est: timidis & nimis cupidis vita ignoscitur: iniustus communi omnium mortalium odio flagrat. suis, alienis, ciuibus, peregrinis, notis, ignotis iuxta omnibus inuisus, exosus, intolerandus est. Itaque etsi illud omnibus à natura tributum est, vt raro sua vitia agnoscant, eaq; modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: vt se prodigi pro liberalibus, auari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac cõsideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamen reperias qui se auarum, timidum, audacem, libidinosum, quam qui iniustum esse fateatur. Quin etiam cæteris vitiis suis hanc aut defensionem aut excusationem prætendere ac prætexere consueuerunt, se in neminem iniurios esse. Auarus sum fateor: sed ita, vt mea conseruem, suo neminem fraudem. Prodigus: sed cui,

Gradatio.

Congeries.

Inductione probat iniustiam peius malum cæteris.

Asyndeton.

A communi opinionũ opinione compar.

vt largiar, eripio: in quem contumeliosus sum? Indulgeo voluptati, hilare viuo: quidquid animo meo collubitum est, facio: sed quid tum postea? meæ libidinis nemini nocent. Et ita ille apud Terentium homo impurissimus.

Leno, inquit, sum, fateor: pernicies communis adolescentium,
Periurus, pestis; tamen tibi à me nulla est orta iniuria.

Videte, quam odiosa, quamq; adhorrens à natura sit iniustitia: quam turpe atq; inuidiosum iniuriam facere: cùm qui negare non possunt aliis se vitiis implicatos atq; illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posset tantùm, sed propemodum etiam debere arbitrentur. Ciuitates verò & regna & imperia quæ res alia nisi iustitia aut initio fundare ac constituere, aut postea tam multa secula conseruare ac propagare potuisset? Nam & conuenerunt homines, & vitam vna colere decreuerunt, cùm se æquo iure vsuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse, neq; mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; ab iniuria tutos fore confiderent: & quamdiu id obseruatur, tamdiu amicè inter se ac concorditer viuunt: simul atq; ab æquitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones, & bella ciuilia exsistunt. Præclarè, vt omnia, Euripides;

Ciuitates & regna iniustitia perire.

Congeries.

Custodia legum ciuitates continet.

Probat authoritate.

Idemq; alio loco ait, iustitiæ neglectum plerisq; ciuitatibus exitiosum esse. Iustitia ciuitates à paruis & humilibus profectæ principiis breui tempore ad magnam potentiam peruenerunt: iustitia florentissimæ & opulen-

Contra positū.

opulentiſſimæ breuiori tempore funditus conciderunt. Neq; enim adamantinis illis vinculis, quæ Dionyſius senior crebrò in ore habebat, vi atq; metu, ſed iuſtitia & æquitate magna imperia retinentur. Quare ſapienter Perſæ ei ex regiis liberis, qui natu maximus erat; quiq; in ſpem regni educabatur, cum alios ad virtutem magiſtros dabant, tum vnum inprimis, à quo iuſtitiã doceretur. Pædalios etiam Indicam gentem litteris proditum eſt in ſacris publicis nihil aliud à Diis, quam iuſtitiam petere ſolitos eſſe: quòd eam ſi conſequerentur affatim ſibi bonorum omnium putarent fore. Iuſtitiam enim & perpetuas illius, vt poëtæ, loquuntur, ſiue comites, ſiue ſorores, veritatem & fidem, pax & amicitia & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia conſequitur. Eam ſi colerent omnes, nunquam tubæ, nunquam litui audirentur: arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur: belli, diſſenſionis, inimicitiarum ne nomina quidem hominibus cognita eſſent. Quod ſcite ſanè, & ex patriæ ſuæ conſuetudine Ageſilaus expreſſit: ex quo cum quæſitum eſſet, vtra eſſet virtus præſtantior, iuſtitiane an fortitudo: hæc, inquit, ſine illa tantum ad perniciem valet: at, illi ſi pareant omnes, huius vſus nullus futurus eſt.

Probat exẽplo.

Quæ iuſtitiæ ſorores.

Cõmoda ex iuſtitia manantia.

Tutus bos etenim iura perambulat:
Nutrix rura Ceres, almaq; Fauſtitas:
Pacatum volitant per mare nauitæ:
    Culpari metuit fides.
Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos, & lex maculoſum edomuit nefas;
Laudantur ſimili prole puerperæ:

Culpam pœna premit comes.

Quemadmodum suauißimè cecinit Horatius: vbicunque iustitia dominatur illinc fraudes, illinc doli, illinc periuria exsulant: non adulteri, non raptores, non fures, non sicarij, non venefici, non latrones, non testamentorum subiectores, non obsessores itinerum reperiuntur: ea deniq; propemodum eueniunt quæ aureæ ætatis hominibus euenisse memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob caussam:

Ver erat æternum, placidiq; tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores:
Nec renouatus ager grauidis canebat aristis:

quam quoniam homines,

Sponte sua sine lege fidem rectumq; colebant.

Non cō demnē-da poë-tarum figmen-ta.

Neq; enim debemus illa poëtarum figmenta tanquam inania modò quædam aurium oblectamenta accipere: sed ex eis discere, Deū ipsum fauere hominibus iustis: eorum labores fortunare: eorum conatus ac consilia ad bonos exitus ducere. Nam neq; dictu, neq; cogitatu fas est, eum, qui summè iustus est, aut ipsa potius iustitia, non esse amicum, beneuolum, propitium ijs, qui ad iustitiam omne suum studium conferunt, eamq; toto pectore sequuntur.

Laus Hesiodi

Itaq; Hesiodus quoq;, non tantùm aureus & ad verbum ediscendus poëta, verùm etiam Philosophus inprimis bonus, multis versibus persequitur ac percenset ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus iustitiæ, contraq; eas, quæ ab iniustitia ciuitatib. inferuntur, calamitates.

Anaphora.

Illorum enim vrbes lætas florere populis, nunquam bello, nūquam fame, nunquam aliis eiusmodi pestibus conflictari: hos & fame, & peste, & bello, & aliis innumerabilibus malis iniustitiæ

Polysyndeton.

sua pœnas dare. Recitarem versus ipsos: nisi Græca quidem huic sermoni admiscere nollem. Latinè autem me inaffectatam quandam illorum iucunditatem pari grauitate coniunctam assequi posse diffiderem. Quòd si hæc non essent, siq; iniusti quidem abundarent omnibus copiis, in summa opum atq; bonorum affluentia viuerent, fortunam sibi arbitrio suo fingerent ac temperarent: iustos autem odium, contẽptus, egestas, exilia, orbitates, damna omnia sequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone diuinitus & religioni nostræ conuenienter traditum ac disputatum est, iustos, etiamsi omnes fortunæ acerbitates excipiant, semper beatos; iniustos etiam in maximis prosperitatibus secundissimisq; rebus infelicissimos esse.

Dissolutio.

Dixi de iustitia, non quæcunq; poteram: neq; enim id tempus tulisset: neq; omnia in vnum locum congerenda ac semel effundenda erant: sed ex infinita copia eorum quæ dici possunt, quantum satis esse hodiernæ disputationi iudicaui: quotidie autem, vt spero plura & meliora dicentur.

Peroratio.

Nunc, quod interdum disertos homines facere animaduerti, vt cum ad clausulam orationis, ventum est, illa, de quibus egerunt, breuiter ac summatim colligant, quo ea in vno conspectu posita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoq; facere cupio: sed quia eius artis magistri singularis cuiusdã artificij eam rem indigere aiunt, quod mihi deest, ab alio mutuabor, recitaboq; vobis verba quædam Peli Lucani nobilis Philosophi, vnius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partẽ Italiæ quæ magna Græcia vocabatur.

Anacephaleosis.

Quib. verbis summa eorum omniũ; quæ à me hodiè dicta sunt, cõtinetur. Iustitia, inquit, cætera

Alia iustitiæ descriptio.

rum omnium virtutum parens, & altrix vocanda mihi videtur; neq; sine ea fieri posse, vt quisquam aut temperans sit, aut fortis aut prudens Est enim harmonia quadam & pax totius animi cum apto & composito motu. Illius autem quanta sit vis, magis è caeterorum habituum inspectione cognosci potest. Nam caeterorum vtilitates ad vnum modò pertinent: huius ad omnia quae composita sunt, & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem prouidentia vocatur, & harmonia, & iudicium, & mens Deorum, qui ita statuerunt. In ciuitate autem pax & bona legum constitutio meritò dicitur. In priuata domo, viri quidem & vxoris mutua concordia, seruorum autem in dominos bonus animus, & vicißim in dominis amica & beneuola se orum procuratio: in corpore autem & animo primum quidem ea, quae omnibus carißima sunt, vita & bona valetudo, integritas virium: tum autem sapientia omnisq; scientia. Quae igitur vna & totum & partes ita regit & seruat, efficiens omnia inter se concordia & amica quid ni communis omnium parens & altrix omnium suffragiis praedicetur? Haec ille.

Incitat à rei pręstantia.

Ego autem ad huius virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Aristotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, qua de agitur, praestantißima est: de ea scripsit, Philosophus praestantißimus. Vtinam ex me quoq; tertium argumentum sumi posset ad animos vestros excitandos. Sed, quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiae afferam. Nullus autem est quin abhibito labore efficere aliquid & nauare poßit. Multum à me operae iampri-

dem

dem in hoc libro positũ est: multa noctes vigilatæ, vt ad illius intelligentiam peruenirem: præcipue olim, cùm in iuris ciuilis studia incumberem: ad quæ hunc librũ mirificè vtilem esse intelligebam. Non puto me vsq; adhuc valde fefellisse vestram de me opinionem: neq; sæpè id, quod pollicitus sim, non præstitisse. Mihi credite si quantum ego ad docendum, tãtum vos ad discendũ diligentiæ afferetis efficiam, vt multos magnosq; fructus ex huius libri cognitione capiatis. DIXI.

De sui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus.

ORATIO X.

Habita Romæ IV. Id. Nouemb. Anno CIϽ IϽ LXV.

CRœsum olim Lydorum Regem opulentissimum, petendo oraculi caussa, Delphos misisse accepimus, qui sciscitarentur ex Deo, non leue quiddam & nugatorium, vt antea, cum clam in eodem aheno testudinem, simul & agnũ coquens, experiri voluerat, nũquid eorum quæ agerent homines Deum lateret: neq; quid se facere oporteret, vt ex se procrearet liberos: Neq; ecquid aduersus Persas bellum susciperet deberet neq; deniq; quidquam simile eorum, quæ prius quæsierat: sed rem omnium multò maximam, multoq; dignissimam, in qua cognoscenda plurimũ ab omnibus operæ ac studij collocetur: quomodo felicitatem consequi, & quid agens, id quod supererat ætatis beatissimè transigere posset. Sapienter hoc quidẽ, & non pro ea, qua plerisq; in aliis rebus vsus est, inconsideratia & temeritate quod de via, qua ad summum bonum ferret, neq; sta- Orditur à Crœsi facto.

tuendum sibi ipse, neque cuiusquam hominis fidendum consilio sed Deum consulendum indicauit. Responsum autem ei redditum est planè praeclarum, & illa, quae tum de Apollinis sapientia erat, opinione dignißimum: non si maximos auri argentique aceruos exstrueret, non si multos exercitus aleret, non si terminos imperij sui longè latèque proferret; sed si seipse cognosceret, ita demum beatum fore. Iam etsi apud nos, qui vera religione imbuti sumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen eiusmodi oracula, quae praeceptum aliquod vtile ad instituendam vitam continent, amare & magnificare debemus. Constat enim, ea nihil esse aliud, quam insignes quasdam & eximias sapientißimorum hominum sententias, quae quoniam diuinitus immissae in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem respondisse Croeso, beatum eum fore si se cognosceret, quoties praeceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus, toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionē sui: cùm inter omnes homines omnium aetatum sapientes viros conuenerit; in eo positum esse fundamentum felicitatis: neque vlla re vnumquemque nostrûm in plura aut grauiora mala, quàm suiipsius ignoratione, prolabi. Quod cum ita se habeat; omnibus viribus elaborandum est nobis, vt cognitionem nostri, quando tantum in ea momenti ac ponderis ad beatam vitam situm est, consequamur. Sed in hac re illud primùm videndum est, quid nosse se: ne, eo secus quàm oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus nō potest, vt rectè id faciamus: quod iubemur, nisi prius, quid iubeatur, intelligamus

Beatus qui se cognoscit.

A definitiōe.

gamus. Hoc autem non alius melius non quàm Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat, quibus hominem animum esse, non corpus ostendat. Semper enim id quod aliqua re vtitur, aliud esse. Vti autem homines & partibus corporis, vt manibus pedibusq́ & toto corpore: ex quo effici, vt quantum inter artificem & instrumentum interest, tantum inter hominem & corpus intersit: quam sententiam & Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobauit, & apud Ciceronem libro sexto de Repub. his Africanus expreßit: Mens cuiusq́ is est quisq́, non ea figura quæ digito demonstrari potest. Quod si homo nō corpus est sed animus: qui iubet, vt nosipsos noscamus, illud videlicet iubet, vt noscamus animum nostrum. Atq́ hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tusculanarum disputationum. Et illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis: quo monet, vt se quisq́ noscat. Non enim, credo, id præcipit, vt membra nostra, aut staturam, figuramue noscamus: neq́ nos corpora sumus: neq́ ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cum igitur, Noscete, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est aliquando animi aut receptaculum. Duo sunt quæ hactenus probare studimus: eximium quoddam bonum esse cognitionem sui, & nosse se nihil esse aliud, quàm nosse animum suum. Nunc antequam progrediamur vlterius, illud admonendi estis, vnam, eandemque rem non vno eodemque modo à diuersis artificibus considerari. Angulum rectum, aiebat, Partitio

*Aristoteles primo horum librorum, alia ratione considerat Geometer, alia Faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Physicus considerat, aliter Politicus, Physici; quæ sit animorum natura, quærunt: simplex, an composita atque concreta: corporea an expers corporis, mortalis & caduca, an immortalis & æterna: sitne totus animus in qualibet parte corporis, an vnaquæque illius facultas suam in corpore sedem quasique domicilium habeat à cæteris secretum ac separatum. Nos quæcunque de iis & talibus ac iis, duntaxat religioni nostræ consentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantum ratione consideramus, quo vel deprauari & corrũpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei similitudinẽ, quantum natura patitur perduci potest. Quare cum hodiè nobis illud propositum sit, vt ex Aristotelis in iis libris qui ad moralem Philosophiam pertinent sententia, ad animi humani partibus, deque vniuscuiusque illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potißimum modò præparandos esse vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum quæ huius sexti libri explicatione tradentur) * certos quasi cancellos circũdabimus orationi nostræ, eamque suis regionibus ac terminis circumscribemus: vt ab iis quæ Physicorum sunt abstinentes, ea tantum quæ ad munus nostrum propriè pertinent, explicemus. Hoc loco prope superuacaneum esse iudico, petere à vobis vt me attentè audiatis. Certè enim ea vobis caussa huc veniendi fuit. Et vt ridiculus fuerit balneator, si quos lauandi caussa in balnea ingressos videt, ab eis multis precibus petat, vt lauent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conuenistis,*

Captat beneuolentiam & attentionem à persona auditorum & à se.

nistis, id si vt faciatis vos rogem. Oratorum iste mos est, qui, etiam cum exploratum habent, se attentissimè auditum iri: tamen attentionem petunt: non quod opus esse eo putent, sed quoniam, si aliter fecerint, aduersus artis suæ præcepta fecisse se putant. Meum est conari, vt auditu digna adferam; vestrum, ne ea præteruolare patiamini, sed singula diligenter expendentes, penitus demittatis in animos vestros. Mihi, vt ne ad id, quod mearum partium est, præstandum imparatus venirem, prouisum est: vos quoque ad me qua soletis benignitate & attentione audiendum satis vestrapte sponte paratos esse confido. Animi nostri siue partium, siue facultatum bipartita diuisio est. Partim enim ipsarum ratione præditæ sunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidē præditas eas vocamus, quæ ex omni animantium genere in solis hominibus; rationis autem expertes, quæ etiam in bestiis atque ex aliqua parte in stripibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quasi per gradus ad summa contendere decreuimus) duplicem ipsæ quoque habent varietatem. Aliæ enim sunt, quæ vitam continent; aliæ, quæ animal constituunt. Quæ vitam continent, tres sunt: quas illa & in rebus inueniendis acutissima & eisdem appellandis disertissima Græcorum natio: vocat τὸ θρεπτικὸν, τὸ αὐξητικὸν τὸ γεννητικὸν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus hæc exprimamus non habemus, iis autē quæ postea cusa sunt, vti propter quandam, vt verum fatear, stultam & ineptam religionem non audemus, vnum in plura spargere, ac diducere cogimur, dicimusque vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hæ omnes non in

Diuisio animi facultatum.

animalibus modò sunt, verùm etiam in stirpibus. Quæ autem constituunt animal, duorum ipse quoque generum sunt. Partim enim cognitione quadam & apprehensione, partim, appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς *Græci, has* ὀρεκτικὰς *vocant.* γνωστικαὶ *in animalibus sunt duæ, sensus & phantasia: utendum enim est hoc, quando Latino caremus. Sensibus apprehenduntur singula tantum, non etiam vniuersa, nisi quatenus sunt in singulis. Non enim lapidem aut lignum proprie ac per se videmus sed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neque hunc lapidem neque hoc lignum, sed huius lapidis aut ligni colorem.*

Quid percipias sensus.

Sensus enim non percipit essentiam, vt Ciceronem locutum esse aiunt; siue, vt posteriores locuti sunt, substantiam: sed ea tantum, quæ ei adiuncta sunt: neque

A simile.

rosam aut videmus, aut olfacimus sed rosæ odorem olfacimus, colorem videmus. Sensus autem sunt, vt notum est, numero quinque: quorum tactus in omnibus est animalibus, cæterum alij in alijs desiderantur. Phantasia rerum sensu perceptarum formas quasdam, et, vt Græci loquuntur, typos recondit ac continet: ac præter ea iudicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores iudicare non possunt. vt hoc flauum esse dulce: & hunc qui accedit, esse Socratem.

Discrimen inter sensum, & phantasiam.

Sẽsus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus est, nunquam fallitur: dum & interuallum moderatum sit & instrumentum, & id, quod interiicitur, probè affectum. At phantasia sæpè fallitur: vt cùm in picturis eminere videntur quæ plana sunt: vt cùm remus in aqua inflexus videtur: vt cũ cani Æsopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc inesse in bestiis vel ex eo cognoscimus, quod earum

rum pleraq; & meminerunt & somniant: vt equi, vt canes, quorum neutrum sine ea de qua loquimur facultate facere possent. Ex eis nascuntur illæ, quas in persequendo fugiendoq; cerni, & Græcis ὀρεκτικὰς vocari diximus. Nam cùm omnem sensum voluptas aut molestia comitetur: quarum altera natura consentanea & amica est, altera aduersa & inimica: fit, vt nullum animal sit, in quo non insit naturalis & appetitio eorum quæ iucunda, & fuga eorum quæ molestia esse videantur, ὀρεκτικὰς δυνάμεις Aristoteles interpretes Hammonius, Eustratius, & alii vulgo, duas tantum faciunt, ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. Sed intelligendum est, in omnibus animalibus existere & ex bono præsenti lætitiam, & ex eo quod nondum adepta sunt cupiditatem, & ægritudinem, ex præsenti malo, & metum ac declinationem, si mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, vt me tertio ab hinc anno ex hoc ipso loco dicere memini propria hominis, non ei cum cæteris animalib. communia esse voluerunt. Neq; enim metuere bestias, sed quasi metuere: nec cupere, sed quasi cupere: eodemque modo neque vera ipsas lætitia, neq; vera molestia affici: sed vtriusq; imaginem modò quandam ac similitudinem habere. Quam opinionem vt stultam & deliram exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alij. Sed Stoici si dogmatum suorum constantiam ac conuenientiam retinere ac conseruare vellent, ita dicere necessè habebant. Hæc enim omnia ita definiebant, vt ex opinione nasci dicerent: ex opinione boni præsentis, lætitiam; ex opinione mali præsentis, molestiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum.

Cum

Cùm igitur opinio in ſolis ſit hominibus, ſequebatur vt ea quoq; hominum propria eſſent. Sed verius eſt hæc omnia conuenire etiam in beſtias: neq; ex opinione tantùm conſiſtere, ſed etiam ex ſenſu aut phantaſia boni maliue aut præſentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidem animalibus ita ſunt rationes expertes, nullam vt prorſus cum ratione habeant aut communionem, aut ſocietatem. In homine ea quæ Græcorum lingua ὀρεκτικαὶ, *nominantur, etſi ratione prædita non ſunt, rationem tamen audire, & eius obtemperare imperio poßent. Quorum vtrumq; nobis paulò enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non ineße rationem, ex eo quiuis facilè intelligat, quòd ratio ipſa ſecũ pugnare non poteſt: ac ſæpenumero lætitiam, moleſtiam, cupiditatem, metum rationi aduerſari videmus. Rurſus eße iis omnibus aliquam cum ratione communionẽ, id indicio eſt, quod ſuſcepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur, aut mitigantur. Itaq; rectè ex Ariſtotelis ſententia dicitur,* τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν τὸ δέ, ἄλογον μέν εἶναι φύσει, μεθέξει δέ τινι λογικόν. *&, vt ita dixerim, rotundè explicari non poßunt. Sed nihil difficile amanti.*

Libenter hoc & omne militabitur.

bellum in veſtræ ſpem gratiæ. Conabor ſi qua ratione poßim hæc ita Latinè eloqui, vt intelligantur: Earum animi noſtri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio eſt. Quædã ita ſunt rationis expertes, vt

Diuiſio faculta-tum animi rati-

nulla

nulla prorsus eis intercedat cum ratione communio: Tales autem sunt quinq́ʒ, vis alendi, vis augendi, vis generandi, sensus, & phantasia. Nam hæ omnes et communes nobis sunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt. At eæ duæ, quarum in altera vis est concupiscendi bonum propositum, eiusq́ʒ adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo, cum iam vrget, dolendi suapte quidem natura rationis expertes sunt, sed quodam modo tamen rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis experteS esse cognoscimus? Primùm, quod his omnibus modis afficiuntur etiam bestiæ. Nam & concupiscunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quòd sæpenumerò cum ratione pugnant: vt cùm incontinentem aliò ratio, alio cupiditas trahit. Qualis est Ouidij Medea, quæ se ait videre quidem & probare meliora; deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, vt eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cùm aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione esse cupiditatem. Vnde igitur colligimus, eas esse tamen in homine rationis quodammodo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eiq́ʒ parere interdum videmus. gamemnoni apud Homerum irascitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neq́ʒ eum, cui dicuntur, neq́ʒ eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoscas licet, iram à ratione aliam esse. Cum iam eò processisset, vt stricto gladio impetum in Agamemnonẽ facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada. Atque ibi Achilles diuinam illam & nunquam delendam ex animis hominum sententiam profert.

one carentiũ.

Ratio I. Subiectio.

Ab exẽplo.

Pallas ratio dicitur.

Dicitur.

Χρὴ μὲ σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσασθαι.
Καὶ μάλα περ θυμῷ κεκολωμένον ὣς γὰρ ἄμεινον.

Homini quantumlibet irato, rationem tamen audiendam, eiusq; obsequendum imperio dicit: id enim satius esse. Potest igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: vereq; dictum est ab antiquo poëta, morbis hominum ratione mederi. Sic qui gaudent dolentue quibus non oportet, aut plus minusue, quam oportet: eodemq; modo qui aut cupidi sunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare se ad illius præcepta possunt. Atq; hoc est, quod Aristoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem ratione quidem carere; sed tamen quodammodo participem esse rationis. In ea igitur sunt omnes eæ virtutes, de quibus in superioribus libris disputatum est: quæ vsitato iam & recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nunc vt eam animi partem consideremus, quæ suapte natura ratione prædita & hominum propria est: cuius etiam ipsius vires ac potestates antiqui duorum generum esse dixerunt: Appetitiones duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas semper tendit ad bonum προαίρεσις variat, & modò bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa cum librum tertium explicaremus & in librum septimum: vbi de continentia incontinentiaq; disputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id est, opinionem: διάνοιαν, quam mentis agitationem, Cicerone, nisi fallor, auctore vocare institui; & νοῦν quam aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum sensu ac præcipuè cum sensu oculorũ

Ab auctoritate.

Diuisio potestatum.

Quis men-

magna

magna quadam similitudo est: vnde & sapè Aristoteles oculum mentis vocat: & dictum est id esse mentem in animo, quod oculum in corpore: & vt suo loco ostendimus, sensum vt mentem interdum confundit. Vt enim sensus, ita mens quoq; extremorum est: sed sensus eorum quæ sunt inferiora demonstratione, mens eorum, quæ supra omnem demonstrationem. Mente apprehenditur Deus: apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ separatæ: apprehenduntur mundi & eorum quæ illius ambitu cõtinentur primordia, cæteraq; eiusmodi, quæ multis magnisq; obscuritatibus inuoluta & in intimis rerum omnium parentis naturæ recessibus abdita & retrusa, iis demum perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo cælestem quandã in terris vitam agũt. Ad illud mẽtis lumẽ cùm se applicuit & admouit διάνοια, *in qua inest vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac coniunctione exsistit, & exoritur illa omnium virtutum suprema, quã magnificentißimo vocabulo* σοφίαν *Græci, Latini sapientiam nominarunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest: recteq; indicauit siue Thales Milesius, siue quis alius (non enim inter omnes conuenit) solum Deum esse sapientem. Sed tamen priscis temporibus qui de Deo rebusq; diuinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerũ caußis disserebant, earumq; rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autẽ esse dicebant cognitionẽ diuinarum humanarumq; rerum, & caussarum, quibus ea continentur. Primus Pythagoras arrogãtiã verbi fugiens, nõ sophõ, se, id est sapientem, sed Philosophum, id est, sapientiæ aman-*

[Margin: tis oculus.]

[Margin: Repetitio.]

[Margin: Definitio sapientiæ Pythagoras primus philosophus dictus.]

amantem esse professus est: ab eoq; deinceps qui se iisdem quibus ille studiis dediderunt, Philosophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam sublimibus, tamq; arduis uti, paucissimis hominibus datum est. Pleraq; pars in fœdissimo eodemq; tenacissimo corporearum cupiditatum cœno hærentes, & quasi clauiis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi ad diuina & cœlestia ne adspirare quidē possumus. Quod cum ita sit, in omnibus tamen hominibus lucent quasi scintillæ quædam illius luminis, quibus fit, ut principia disciplinarum, & communes illas sententias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocant, ita videamus, quasi ea quæ cernuntur oculis, eisq; sine caussa firmius etiam ac certius quam iis quorum caussam tenemus, assentiamur. At quas cum se admonuit ἡ διάνοια, & ex illis alia quædam necessariò collegit, efficitur ἐπιστήμη, id est, scientia, quam esse aiunt cognitionem rei per primā, propriam & necessariam caussam. Quid mens proprie, quidq; διάνοια sit, diximus, simulq; paucis tū sapientiæ tum scientiæ originem ostendimus: Quarum vtraq; ad eam vim mentis pertinet, quam Græci ducto à contemplatione vocabulo νοῦν θεωρητικόν vocant. Est enim & altera quæ ab eis dicitur ὁ πρακτικὸς νοῦς, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἐκ αὐτῷ, quasi tu dicas mentem, quæ non simplicem, ut illa veritatem sibi propositam habeat, in eaque acquiescat, sed referatur præterea aliò, ut ad actionem, aut ad operis alicuius molitionem & effectionem. Hac aut videmus duce natura, aut certè facilè percipimus communes quasdam sententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cuiusmodi sunt, tuendam

Metaphora.

Definitio scientiæ.

dam esse hominum inter ipsos societatem: colendam esse iustitiam: ab iniuria abstinendum: vim vi repellere ius fasq; esse: itemq; alias quæ quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariarum. Ad hæc principia cum accessit primum διάνοια, quæ vt dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens, progreditur ac prouehitur paulatim longiùs: deinde diuturnus vsus & experientia cum accurata & diligenti animaduersione ac notatione eorum quæ eueniunt in vita, * existit illa magistra vitæ, omnium bonorum consiliorum præceptrix, omnium honestarum actionũ moderatrix omnium moralium virtutum dux gubernatrixque prudentia; eademq; illa excogitatæ, auctæ, & ad summum perductæ sunt artes illæ, quib. aut nullo modo, aut certè non satis commodè carere poteramus. Reliqua est opinio, varium & multiforme monstrum; quoq; non Proteus aut Vertumnus plures induerit species. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus est: non tamen eis se finibus continet: sed indomita quadam & effrenata licentia per omne genus rerum temere ruens, omnia permiscet atq; perturbat. Interdum etiam sese pro sapientia, pro scientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes sibi in grauißimos ac perniciosißimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & instabilis est, nullius virtutis origo tribuitur: nisi quod bona opinio de iis quæ sciri possunt; præparatio quædam est ad scientiam: bona opinio de rebus agendis vtiliter ad cõparandam prudentiam antecedit. Imò verò, vt in disciplinis quædam ponuntur, quibus sine vlla dubitatione credendum est: ita ait Aristoteles opinionibus ac sen-

Descriptio prudentiæ.

Quid opinio.

Descriptio opinionis.

Quid bona opinio.

ac sententiis senum, & eorum quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac prouidos effecit, in consilio capiendo & instituenda vita maximam fidem habendam esse: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad scientiam, obtinere. Dixi breuiter, vt proposueram, de omnibus humani animi facultatibus: & quanquam hanc totam disputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere cõtexui; tamẽ confido, eam vobis non minus gratam fuiße, quã si omnes vndiq; flosculos colligens, omnes dicendi lepores ac festiuitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum sono aures vestras demulcere studuißẽ. Potestis autem facilè perspicere ex ijs quæ dicta sunt, quibus de rebus in hoc sexto libro explicando disputaturi simus. Nam cùm in superioribus libris, earũ virtutum, quæ sunt in illa parte animi, quam per se ratione carere, sed rationi tamen parere posse diximus, natura pertractata sit: in hoc de virtutibus illius superioris ac diuinioris partis: hoc est de intelligentia, sapientia, scientia, arte, prudentia, sed potißimùm de prudentia differemus. Quid igitur? finemne statim faciã, (id enim à me iam expectari video) an priusquã disino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego verò ita faciam, neq; committam, vt aut ad ineundam, aut ad persequendam pulcherrimam & fructuosißimam studiorũ viam, vllo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuisse videatur. Dubitatis igitur, adolescentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiscendam omnis vobis diligentia suscipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligẽda, omnis aliarũ rerum cura ex animo eijcienda sit,

Perora- tio ab enume- ratione dictorũ.

Anteoc- cupatio.

Horta- tur iu- uentu- tem ab vtili.

sit? Vbi, quæso istam egregiam indolem, quam in plerisq; vestrûm videmus, vbi istud ingenium ad omnia summa natum, vbi istam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutisq; semina omnium aptißimam, aut honestius, aut suauius aut fructuosius collocare poteritis? Quid enim est, quo quisquam oblectari, quo ad discendum inuitari atq; allici poßit, cuius non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? Est quem arduarum rerum & remotarum à cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum euoluendis, in patefacienda sapientiæ scientiaq; natura, necessariò tractanda erunt. Est quem non tam ardua, & sublimia quam in quotidiano vsu p sita, & ad instituendam vitam accommodata, delectent? Vtilißimis ad vitã præceptis aures eorũ qui me audient quotidiè personabunt. Est cui antiquitatis cognitio & veteris historiæ commemoratio iucunda sit? At nos quidem scitis vix vllũ præceptum tradere solitos esse, quin ei illustrando repetitam ex Græca Romanaq; historia, exemplorũ lucem adhibeamus. Poëtarũ alius amœnitate ducitur? Nos vero ex optimis vtriusq; linguæ poëtis pulcherrima quæq; libantes, perpetuo disputationes nostras eius quasi salis adspersione condimus. Græcã linguã amat aliquis? Aristotelẽ hic quotidiè Græcè loquentem audiet: qui ea lingua dictus est aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidam operam, vt ex optimis Græcis, non peßima Latina faciamus: neu quis à nobis audiendis, tanquam in latinè loquendo non satis diligentibus, absterreatur.

Anaphora.

A mundo.

Subiecto cũ cõplexione.

A varietate.

*Omninoq́; quicunq́; tantum huc animorum alacrita-
tem tantamq́; discendi cupiditatem adferent, quantã
ego rerũ optimarum varietatẽ, & quantum perspicuè
docẽdi studiũ adferã, faxo, nunquã eis veniat in mẽtẽ,
quod docenti mihi aßiduam operam dederint, pœnite-
re. DIXI.*

Pro Alphonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO XI.

Non est habita.

Orditur à gaudio ducis ob piũ ponti ficem electum.

*SI quis est qui scire cupiat, Beatißime
Pater, quanto gaudio perfusus sit Al-
fonsus II. Ferrariæ Dux, posteaquam
te in summum istum & cœlo proximum
dignitatis, atq́; amplitudinis gradũ cõ-
muni patrum omniũ volũtate ac iudicio sublatũ esse co
gnouitis, si orationẽ meã cogitatione sua subsequi quas-
que ille gaudendi caussas habuit, earum vnaquaque
quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter ex-
pendere voluerit: simul & id quod cupit intelliget, &
mihi, si fortè illius g..dij magnitudinẽ verbis exæquare
nõ potuero, ignoscendũ po..ius, quam succensendũ puta-
bit. Nam cum ea dicendo tractãda sunt, quæ nullo ver-
borum genere satis exprimi possunt, acris & intelligen-
tis æstimatoris est, non dicentis imbecillitatẽ accusare;
sed eo ipso potius argumẽto vti, vt id quod agitur singu-
lare quiddã & eximiũ esse iudicet, quod ad id expri-
mendũ nulla potuerit satis vehemens atq́; illustris ora-
tio reperiri. Alfonsus autẽ secundus vt insignem quan-
dam lætitiam perciperet ex eo, quòd sapientiæ tuæ sum-*

Maior gaudii materies Alfõ-

ma totius Ecclesiæ gubernatio delata esset, cùm iisdem illis causis adductus est, quæ cæteros quoq; principes Christianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum aliis etiam quibusdam ad se propriè pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipsius maius, & insignius reddunt. Ac primùm quidē gratissimum ei, atq; optatissimum accidit, illi potissimum summam rerum concreditam esse, qui per omne anteacta vitæ spatium talem se præstitisset, vt tanquam perfectum & absolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione commendaretur. Quis enim per illum, cuius locum in terris obtines rerum omnium præpotentem Deum, multos iam annos ad istam, sanctissimam sedem prouectus est, te vno iis omnibus virtutibus, quas bonū, & omni ex parte absolutum principem habere decet, ornatior? Qui cùm intelligeres, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus est, diuinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primum & intelligentia earum rerum quæ dignæ sunt in quibus studium collocetur. deinde procurandis hominum cōmodis, iisq; actionibus suscipiendis, ex quibus quam maximus fructus, ad quam plurimos perueniret: iā inde à principio ita vitam instituisti tuam, vt perpetuò ad eos quos dixi fines omnia retulisse, neq; vnquam vllum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexisse videaris. Itaq; totum illud adolescentiæ tempus, cui & communi hominum consuetudine, & quadam propè ipsius naturæ tacita lege maior quædam licentia tribui ac permitti solet, à te, non in remissionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus ætas illa pleraque etiam

[Margin: so quam Cæteris. | Laudat pōtifice. ab integritate vitæ. | Ab iis quæ in adolescētia gessit. | A studiis.]

etiam sine reprehensione capitur, positum, sed in assidua præstantium doctrina virorum consuetudine, diligentissimaq; cum omnium honestarum artium, tum earũ præcipuè, quæ populorum rectoribus necessariæ sunt, peruestigatione consumptum est. A constantia in studiis & virtuti. *Neq; verò te ab eo quod tibi proposueras, curriculo, aut deterrere postea laboris asperitas aut auocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui semel ad solidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus imbibisses, omnia tibi, dum eò quò institueras, peruenires, contemnenda, & pro nihilo putanda esse duxisti. Nimirum illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato, si cerneretur, mirabiles sui amoris excitaturam esse dicebat, non corporeis, sub quos illa non cadit, sed ÿs, qui, si nulla cupiditatum nubes opposita est, multò perspicacius et acutiùs cernunt, animi oculis videras. eiusq; desiderio incensus, nisi adepta ea, vitam ipsam tibi acerbam, atq; insuauem fore statuebas. Igitur cùm Patauÿ primum, deinde Bononiæ, defixus in præstantissimarum artium studio, primam ætatis partem exegisses, ÿsq; adolescens egregiè nauata in studiis operæ, insignibus atq; ornamentis affectus esses, quæ amplissima in eis ciuitatibus tribui solent: iudicâsti tibi iam esse ex domestico illo, & vmbratili vitæ genere, quod ad illud vsq; tempus flagrantissimam illam cognitionis & doctrinæ sitim explere cupiens, necessariò colueras, in solem, quod dicitur, & in puluerem prodeundum: tempus esse, vt præclara illa semina, quæ diligenter subacto ac præparato animo colueras, omni ratione foueras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipsa se, & fructus exspectatione dignos hominũ generi afferrent. Nec enim* Translatiões. Gradatio.

te fu-

te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla conse-queretur actio, mancam quodammodo & inchoatam esse: qui se ita studiis abdidissent, vt nihil ex eis ad vtilitatem publicam protulissent, eos nunquam magnoperè commendatos, sæpe etiam reprehensos ac vituperatos fuisse. Quapropter in patriam reuersus, vt, quæ te prima vrbs nascentem gremio, & sinu suo exceperat eadem quoq; primos perciperet industriæ tuæ fructus, non tantum magnas controuersias inter principes ciuitatis ortas, cùm illi te communi consensu iudicem sumpsissent sapientissimè diremisti, verum etiam sedatis grauibus illis inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Ioannem Iacobum Medicem fratrem tuũ discordiis, pacem, pacem inquam, qua nihil optabilius est, nihil salutarius, ciuibus tuis insperantibus reddidisti. O felix, & auspicatum principium. O præclarè positum rudimentum. Quid non bonorum ab eo sperare poterant ciues, qui primum virtutis suæ specimen pace, & priuatim, & publicè componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus maiorem aliquem campum, in quo excurreret, maius theatrum, in quo spectaretur, requirebat Roma te, Roma vrbium princeps iam tunc ad se vocabat, & sub cuius olim imperio beata futura erat, eius præsentis virtutem tanto ante gustare, ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti vbi virtutis tuæ tam multa, tamq; luculenta testimonia, & pace, & bello dedisti, vt Paulus III. P. M. quem & omnes confitentur, & res ipsa loquitur, cùm in cæteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusq; meritis iudicio præditum

Apostrophe. [margin, partly illegible]

Conduplicatio.

Epiphonema.

Anadiplosis.

Laus pauli tertii.

fuisse, cùm in plurimis maximi momēti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset, primùm quidem te Epidaurio Archiepiscopatu cohonestauerit: deinde verò absentē Reipublicæ caussa in augustißimū & sanctißimum Cardinalium Collegium adsciuerit. Hic ego, si, quod poëtæ solent idem, nobis quoq; facere liceret, Nestorium mihi aliquod, aut Vlixeum eloquentiæ flumen optarem: ut quemadmodum unâ cum honoris amplificatione, tua semper virtus accreuit, ita mea quoq; in explicatione laudum tuarum, quasi per gradus attolleretur, & seipsa grandior, ac sublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inusitatisq; rebus dicentem, vsitato, & quotidiano genere sermonis uti. Sed in hac conscientia tenuitatis meæ vna me cogitatio subleuat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum à te diuinitus gestarum non testes modo ac spectatores, sed existimatores etiam & exornatores fuerant. Nam quo die tot amplißimi & illustrißimi Cardinales, non inconsulto aliquo & subitò animorum impetu, sed post accuratam in Conclaui aliquot mensium deliberationem, ad deferendam tibi summam in Ecclesia potestatem consenserunt, eodem die apertißimum iudicium de perspecta sibi & explorata tua omnis generis præstanti & eximia virtute fecerunt. Quare non est mirandum, si, te tali Pontifice creato, Alfonsus I I. Ferrariæ Dux, qui studiū quoddam incredibile erga hanc sacrosanctam Sedē à maioribus suis quasi hæreditarium accepit, tanta ea ex re gaudio affectus est quantum neq; mea, neque cuiusquam oratione exprimi potest. Nam ad eas lætitiæ caussas, quæ communes ipsi sunt cum cæteris omnibus

A dignitatibus quas gessit.

Amplificatio, cū optationes.

Caussa gaudii Alfonsi ducis

Chri-

Christianis Principibus, non parui quoq; ponderis alia accedunt. Primum quod, Ecclesia cliens cum sit, omnes opes ac facultates suas huius sacrosanctæ Sedis auctoritate nixas & fundatas esse non ignorat: vt etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quæ ad eius dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuæ studiosissimum, & ipse non paterni magis imperij quàm illius in te obseruantiæ hæreditatem creuerit, sciatq; præterea è suis omnibus neminem esse cuiuscunq; ordinis, qui non eodem planè animo sit semperq; fuerit, quiq; honori tuo ex animo, atq; ex illa summa voluntate non fauerit, cui dubium est, quin is, facta ad gloriam tuam ea, quæ maxima fieri potuit accessione, incredibilem quãdam ex eo hauserit voluptatem? Postremò qui se se haud ita pridem cũ illustrissimo Principe Cosmo Florentinorum & Senensium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate deuinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipse vxorem acceperit, ex eadem qui vniuersam Ecclesiam cum summo imperio regeret exstitisse? Ille verò statim accepto nuncio sese in viam dedisset, neq; vllam moram interponendam putasset, quin præsens tibi gratularetur, pedibusq; tuis suppliciter aduolutus in tua potestate esse se ac semper fore ostenderet, nisi prius perculsis & afflictis nec opinata patris sui, optimi ac præstãtissimi principis morte, suorum animis aliquid consolationis adhibendum esse duxisset. Quam quidem excusationẽ partim ineuitabili necessitate, partim naturali pietate subnixam, à te, Beatissime Pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodq; multò antea, si licuisset, facturus

Prima. Secũda. Tertia. Epilogus.

cturus erat, ad pedes tuos prostratus, te patrem ac dominum agnoscit, tibi se suaq; omnia in fidem & clientelā tradit: & vt vna cum sententia, verborum quoq; formulam apud maiores hac inre vsitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRÆSTAT: seq; semper non ad fortunas modò suas, verum ad sanguinem quoq; & vitam pro huius sanctißimæ Sedis dignitate profundendam paratißimū fore, omni asseueratione confirmat. DIXI.

Pro Alphonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ V. Kalend. Quinctil. Anno CIↃ IↃ LXVI.

Orditur à dubitatione.

IN communi omnium Christianorum Principum gaudio, quo eos optatißima summi honoris ad te concordibus horū amplißimorum Patrum suffragiis delati fama cumulauit, PIE V. Pontifex maxime si præcipuam quandam ac prope singularem Alfonsi secundi Ferrariæ Ducis lætitiam exstitisse dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium consuetudine, quam quod ipsi præter cæteros gratum id ac iucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim iam vsitatū est, vt omnib. Pontificib⁹, omniū Principū nomine eadem illa dicātur, vt & eos q audiūt verisimile sit ea modo sibi videri audire, quæ cuilibet alij eūdem adepto honorem dicerentur: et ij qui dicunt, nō tam ex suo sensu orationem depromere, quā ex vetere aliquo libro solennē, & certis conceptā verbis gratulandi summis Pōtificibus formulam recitare videan-

A consuetudine.

deantur. Neq; vero dubitari potest, quin æquissimum atq; honestissimum sit, quemcunq; hic plenissimus ordo ad Ecclesiæ gubernacula admouerit, quod totum illud negotium non humanis consiliis, sed diuini spiritus instinctu atq; afflatu administrari certissimum est eius vt cæteri quoq; Principes libentissimis animis imperiũ accipiant, auctoritatem agnoscant, leges obseruent, se suaq; omnia eius potestati tradant ac permittant: eum deniq; qui Deo maximè placuit, sibi quoq; gratissimum acceptissimumq; esse profiteantur. Sed tamen & longè alia illa est animorum alacritas, cum homines eũ quicunq; sibi rector diuinitus datus est libenter accipiunt: alia cùm quem semper ipsi eo munere dignissimum, iudicarunt, quemq; semper toto pectore optauerant, eum diuino quoq; iudicio probatum vident: & quanquam omnium publicè interest, qualis sit Pontifex: non est tamen obscurum, esse quosdam populos, quosdamq; Principes, quorum id priuatim multis de causis maximè intersit. Ex quibus vt vnum esse Alfonsum secundum Ferrariæ Ducem omnes homines intelligant: neque vulgarem illam, aut mediocrem lætitiam fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio perfusus est, idq; eo dici, non quod ita dici soleat, sed quod verissimũ sit: constitui, si per te liceat, Beatissime Pater, primùm quidem breuiter exponere, cur tibi potissimum, boni omnes communibus votis istum honorem mandari & optauerint, & optare debuerint, deindè verò quas priuatim caussas Alfonsus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idq; cum

Propositio cũ partitione.

Beneuolentia à persona pontificis.

aliqua tua molestia fieri necesse est: propterea quòd, ut quisq; laude dignißimus est, ita minimè libenter laudes suas audire consuevit, supplex à te etiam atq; etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctißime, ut quæ de virtutibus tuis toto orbe iam pridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modicè attingere, ac delibare patiaris. Vos autem patres amplißimi oro atq; obtestor, ut si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornatè tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum suppetunt, plurima prætermittentem, pauca proponentem, verius quam exponentem audietis: cogitetis cum animis vestris, neq; posse quempiam in tam vbere materia omnia persequi, neque ea quæ satis per se splendida & magnifica sunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctißimi eiusdemq; modestißimi Principis patrisq; nostri aures, quanquam verißimis, & omnium sermone celebratißimis, inusitatis tamen, & longè multumq; supra exempla vulgaria positis laudibus suis offenderentur. Atq; equidem, Beatißime Pater, ut mea tibi quantum in me situm est minimè molesta sit oratio, obducam, & auocabo eam à persona tua, & de te reticens rem tantum ipsam excutiendam considerandamq; proponam. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipso ineuntis ætatis principio illud arduum ac cum labore ad virtutem directũ iter ingreßus, hoc robore animi, atq; hac indole continentiæ esset, ut omnia blandimenta voluptatum respuens, & aspernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendum putaret, nisi quod eßet cum laude & cũ dignitate coniunctum, seq; iam cùm à corpore quam maxi-

A sua & Cardinalium.

Laudat à factis in adolescentia.

A desiderio virtutis.

maximè abstrahens ad diuinarum rerum cognitionẽ cura omni studioq́; raperetur: quis non facilè auguraretur ex illa herbescentis adhuc, seq́; paulatim exserentis ingenij teneritate magnas aliquando virtutis ac sapientiæ fruges exstituras? Quod si idem, cùm se paulùm iam corroborasset, vt planè liber ab omnibus impedimentis iter sibi destinatũ expeditius conficeret, secederet, segregaretq́; se à commercio vulgi, & solitariam vitam amplexus, nomen daret in eam sodalitatem quæ ex quo primum instituta est, perpetuum quoddam inexhaustæ fœcunditatis seminarium hominum & doctrina, & virtute præstantium fuit, quis non in ea spe, quam iam antea concepisset, magis, ac magis confirmaretur? Iam verò, si multos annos in eodem ordine ita vixisset, vt nõ æqualibus modò suis, aut minoribus natu sed ipsis senioribus exemplum innocentiæ, & integritatis esset, nullam vnquam vllius turpitudinis aut flagitij ne tenuissimam quidem suspicionem dedisset, neq́; in castigandis aliorum delictis remissus esset, & tamen aliis omnibus facilius ignosceret, quàm sibi: pium ac iustum bellum indixisset cum omnibus vitiis, tũ præcipuè prauis, & veræ ac Catholicæ religioni cõtrarijs opinionibus, multos mortales, aut errore lapsos, aut ab aliis in fraudem inductos reuocâsset in viam; obstinatos, & pertinaces, ne eorum contagio bonis obesset, repreßisset legum habenis, & omnes vires suas ad eos exterminandos contulisset, eiusq́; rei caussa nullam offensionem, nullam simultatem, nullum odium, nullam deniq́; capitis dimicationem sibi vnquam defugiendam putâsset; nemo, vt opinor, inueniretur qui non tantùm illud virtutis & constantiæ lumen in excelso ali-

A vita instituta.

Ab iis quæ in virili ætate.

A vitæ integritate.

Translatio.

Anaphora.

aliquo & illustri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia si iudicium & auctoritas acris alicuius, ac seueri Põtificis accederet, qui nulla prorsus alia re, quã illa præstanti virtute commotus, eum virũ, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in sacrosanctum Cardinalium Collegium adscisceret, isq́ue se in illo dignitatis gradu constitutus, eundem toto decennio præstaret, quem in aliis vitæ partibus præstitisset, quis non ei bonus Pontificatum maximum spe & votis omnibus destinaret? Quis non omnes Christiani nominis & animi prouincias gaudio triumphaturas, florentesq́ue beatas futuras, tali sibi dato gubernatore confideret: Si hæc in extremis Galliæ aut Hispaniæ, aut etiam remotioris alicuius prouinciæ finibus dicerem, pro certo tamen haberem cognitum iri ab omnibus, te Pie Quinte eum esse, quem mea iam dudum notaret ac designaret oratio. Nam quæ tandem vitæ tuæ pars non eiusmodi fuit, vt in ea cum semper reperirent boni, quod imitarentur, nihil reperire possent improbi, quod calumniarentur? Maiori tu & tranquilliori animo paupertatem tulisti, quam ceteri diuitias ferunt. Nunquam tu honores secutus es: sed recto semper itinere gradientẽ, & de sola virtute sollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipsi te vltro sunt honores consecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutauit; nisi quod vt tua virtus à pluribus cognosceretur effecit: eandem quam priuatus comitatem, atq́ue affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac disciplinæ seueritatem retinuisti. Vna erat omnium vox, neminem esse, qui maiore libertate sententiam diceret, qui minus ad gratiã loqueretur, qui quæ vera rectaq́ue erant

Ab aliorum de eo opinione.

A dignitatis administratiõe.

Amplificatio laudũ.

Apostrophe.

A contemptu diuitiarum & honorum.

Contrapositũ.

A mentis constantia.

erant constantius, aut animosius tueretur. Itaq; non in sermone tantùm, sed in vultu ipso ac nutu tuo magna inesse putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium consensu Pontifex renunciatus es, vt si cui fortè adhuc dubium fuerat, hominumne iudicio, an diuino numine summi Pontifices crearentur, quod tamen nemini vnquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosæ maiorum imagines, non inuidiosa diuitiarum magnitudo, non eblanditæ principum commendationes, viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuò comitata erat, serius omninò & votis nostris, & meritis tuis; sed tamen in isto te tandem celsissimo dignitatis inter homines Deo proximæ solio, suis ipsamet manibus collocauit. At hæc quidem omninò omnibus Christianis & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem caussas habuerit Alfonsus II. cur ex eo præcipuum quoddam gaudium caperet, sequitur vt exponam. Non est dubiũ, quin totius Christianæ Repub. intersit, quàm optimos Pontifices creari: sed tamẽ id magis quodãmodo pertinent ad eos populos, qui reguntur ab ipso Pontifice, quàm ad illos qui procul positi, etiamsi in iis, quæ ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à regibus aliisue principibus gubernantur: itidemq; inter principes: magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiæ, quàm ad eos quibus nulla talis intercedit cũ hac sancta, & Apostolica Sede coniunctio. Cum igitur antiquissima, & nobilissima principum Estensium familia & antiquitùs à Pontificib: Romani Ferrariã acceperit,

Enumerat caussas gaudij Alfonsi.

&

& ab eiſdem ducali nomine, atq; auctoritate decorata fuerit, ſemperq; ex eo in huius ſanctæ Sedis patrocinio permanſerit: conſtat, cuiuſmodi Pontifices ſint, quam amantes religionis ac iuſtitiæ eorũ magis, quam multorum aliorum principum, intereſſe. Deinde cum ex aliis multis & præcipuè ex illuſtrißimo Cardinali Ferrarienſi patruo ſuo Alfonſus II. de tua præſtãti virtute cognoſceret: neq; neſcius eſſet quanto opere & is, & frater ſuus illuſtrißimus Cardinalis Eſtenſis dignitati tuæ verè atq; ex animo fauerent, fieri nullo modo poterat, vt non & idem euenire cuperet, quod & patruum quem ſemper meritißimò plurimi fecit, & fratrem quem æquè amat ad ſeipſum, tanto ſtudio procurare intelligebat. Poſtremo, cùm ita natura comparatum ſit, vt eos quiſq; ornatißimos ac florentißimos eſſe cupiat, quorum cauſſa plurimum laborauit, in plurimaq; ſe ac maxima pericula expoſuit, neceſſe eſt inſigniter caram eſſe Alfonſo Ferrariæ Duci huius ſanctæ Sedis dignitatem, pro qua maiores ipſius tot labores ſuſceperunt, tot diſcrimina adierunt, toties de vita fortuniſq; omnibus dimicarunt. Nihil augendi aut amplificandi cauſſa loquar, Pater Beatißime: ſed id tantum optima fide teſtabor, quod, ſi opus ſit, certißimis ac locuplentißimis auctoribus probare nullo negotio poſſum: ſi ea minutatim perſequi velim quæ à principibus Eſtenſibus pro Apoſtolica Sedis auctoritate, ac totius Italiæ ſalute fortiter facta ſunt, non dies modò me, ſed vox ipſa vireſq; deficient: Sed, vt omittam ea quæ nimis antiqua videri poſſunt, (ſi quidem mille iam anni, & eò amplius ſunt, cùm hæc nobilißima familia floret, aliosq; aßidue ex aliis Principes perpetua quadam ſerie pro-

Amplificatio per præteritionem.

Laudat Eſtenſes ab antiquitate.

propagat) illud certè prætermitti non potest, quod cùm Fridericus Ahenobarbus à Gregorio nono damnatus atq; hostis iudicatus, ob idq; implacabili aduersus Ecclesiam Romanã odio flagrans, per Italiam immanissimi latronis more baccharetur, vastaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non sexui, non ordini, non ætati vlli parceret, cæde ac sanguine compleret omnia, administrumq; ac satellitem crudelitatis suæ haberet Eccelinum, quem non tam inter sceleratos tyrannos, quam inter tetras, & immanes belluas numerare meritò possumus vtriusque copias non tam numeroso, quã valido exercitu fudit, ac fugauit Azononus Marchio Estensis. Quin etiam cum Salinguerra Taurellus, qui Eccelini sororem in matrimonio habebat, eiq; in omni scelere geminus erat. Ferrariam vi & armis occupatam & oppressam teneret, miserorumque ciuium ceruicibus prædo crudelissimus incubaret, eiusdẽ Azonis virtute, et armis Ferraria ab illius tyrãnide vindicata est. Cuius rei caussa primũ quidem vniuersus populus Ferrariensis Azonem ipsum dominũ, ac principem suum consalutauit, deinde verò Põtifices, habita ratione & sumptuum, quos ipse in liberanda Ferraria fecerat, & beneficij quod ab eo Apostolica Sedes acceperat, eandem illam vrbem ei posterisq; eiusdem habendam ac regendam concesserunt. Neq; vnquam, quoties aliqua sese obtulit occasio, recusarunt Principes Estenses, dum pro Ecclesia propugnarent, se suaq; omnia prompto animo in discrimen opponere. Quæ omnia aliiq; eiusdem generis plurima non Ferrariensium tantùm annalibus, quorum hac in parte fides alicui portassis suspecta esse posit, sed optimi cuius-

A maiorũ præclare gestis.

Quomodo Ferraria Estensibus obtigit.

que illorum temporum aut etiam inferiorum scripto-ris monumentis prodita, & testata sunt. His virtutib. domus Estensis ad tantam gloriam iam pridem peruenit, vt summi Pontifices, vt Imperatores, vt Hũgariæ vt Galliæ Reges, aliiq́; potentißimi Principes pulchram sibi ac decoram illius affinitatem iudicarint. Hæ caußæ sunt, Beatißime Pater, cur Alfonsus II. qui neq; pietate in Deum, neq; obseruantia erga Sedem Apostolicam neq; vlla deniq; virtute cuiquã ex maioribus suis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re gaudiũ ceperit. Neq; quidquam libentius fecißet, quàm vt ad te primo quoq; tẽpore veniret, & sanctißimis pedibus tuis aduolutus quantopere tibi, & huic sanctæ Sedi deuotus addictusq; modis omnibus declararet ac patefaceret, nisi id temporũ ratio prohibuißet. Sed cùm ita euenißet vt felicißimi Pontificatus tui principium in id tempus incidisset, quo ipse vxorem domum duxerat: iudicauit te pro tua singulari clementia non iniquo animo laturum, si primo cœpta nuptiarum solemnia celebraret, ac cum vxore vnum, aut alterum mensem commoraretur: deinde ad debitum officium tibi præstandum veniret. Nunc autẽ aliud interea multò grauius obiectum est impedimentum. Nam, cùm sceleratißimus ille religionis nostræ hostis Turcarum tyrannus numerosißimo exercitu Hũgariæ immineat, generosißimus Princeps, qui admirabili studio ardeat incedendi aßiduo per vestigia maiorũ suorũ, Maximiliano Imperatori vxoris suæ fratri spõtè se in belli, ac discriminis societatẽ obtulit, eique pollicitus est, simul atq; accersitus eßet, se ad eũ nulla interiecta mora cũ quãtis poßet copiis esse venturũ.

Eosdem à cõsanguineis laudat.

Peroratio.

O vis virtutis, quid non in pectoribus vere generosis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu suo mœstam & pauentem relinquit, non nuper ductæ vxoris caritate, quæ sibi eo discedente à visceribus suis distrahi ac diuelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus Princeps potest. Valeant, inquit, valeant alia omnia, vbi Christianæ Reip. defensio agitur, indignus sim maioribus meis, si quicquam ei anteponendũ putem. Verebatur autem si huc iter cœpisset, ne interea accideret aliquid, vt statim regredi, atq; in Hungariã proficisci necesse haberet: neq; dubitabat fore vt hæc excusatio sua à te quoq; Beatissime Pater, non modo acciperetur, verum etiam commendaretur. Sed quod si ipsi licuisset præsens facturus erat, idem nũc per hunc illustrissimũ Principem ac Marchionẽ Franciscũ Estensẽ patruum suũ facit: quod diligere neminẽ poterat, in quo plus inesset vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, Beatissime Pater, Alfonsus II. Ferrariæ Dux eam quã debet TIBI, ET SANCTÆ SEDI APOSTOLICÆ OBEDIENTIAM PRÆSTAT SE SVAQVE OMNIA TIBI TRADIT AC CONSECRAT, SEMPERQVE SE IN TVA ATQVE HVIVS SANCTÆ SEDIS potestate fore sanctissimè pollicetur. Tu eum vicissim, Beatissime Pater, vt ipse te sine vlla dubitatione facturum esse confidit, paterna beneuolentia complectere: & quemadmodum ipse semper omnes vires suas ad defendendam tuam & Apostolicæ Sedis dignitatem studiosissime conferet: ita tu eum totamq; vna familiã Estensem, eximiũ nobilitatis Italicæ florẽ, non tuendã modò tibi, ac conseruandã sed amplificandam etiam indies ac cohonestandam indicato. DIXI.

Epiphonema cũ laude Alfonsi. Prosopopœia.

Pro Carolo IX. Rege Christianissimo ad Pium V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ Anno CIϽ IϽ LXVI.

Exordium sumit à rei amplitudine.

SI EORVM, quæ in oratione tractantur, magnitudo & præstantia non aliunde, quam ex eiis, qui de eis differit, ingenio & dicendi & copia penderetur: magnopere mihi verendum esset, Beatißime Pater, me hodierno die, in hoc augustißimo & ad dicendum amplißimo orbis terrarum loco, splendor ac dignitas maximarum pulcherrimarumq; rerum, quarũ explicandarum munus mihi mandatum est, ingenij mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, huius clarißimi viri Oratoris ad te regij iußu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum eße, vt veteri atq; vsitato eorum, qui ante me idem munus obierunt, instituto, de singulari atq; eximia pietate, qua Reges nostri, multis ab hinc seculis præ cæteris omnibus perpetuo floruerunt, breuiter dißeram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum quæ illi tum pro religione, tum pro huius sanctæ Sedis defensione pie fortiterq; gesserũt commemorem: ostendam deinde, quanto studio atq; ardore animi, Rex noster iam nunc in hoc ineuntis adolescentiæ flore, per illorum vestigia gradiatur: quamq; sibi huius præcipuè laudis principatum appetat ac concupiscat: quibus expositis, illud quoque facilè intelligetur, quanta ipsi curæ eße debeat Ecclesiæ status: qui cùm, secundum Deum, ex Pontifice potißimum pendeat:

Propositio.

deat: quantoperè te tali viro his turbulentißimis temporibus diuinitus Pontifice creato, sibi præter cæteros gaudendum arbitretur. Quæ omnia si quis ita se tractare posse confidat, vt rerum magnitudini orationis pulchritudo respondeat: eum oportet aut ita exercitatum eße in dicendo vt facultate sua fretus nihil sibi difficile atq; arduum putet; aut inexercitatum, vt errore ductus rerum pondera & momenta satis acutè atq; intelligenter perspicere ac dijudicare non poßit. Neq; mihi nunc alia vlla res perculsum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quam, quod apud te dicendum est, Beatißime Pater, qui & ea sapientia es, vt, quanti quæq; res sit, ex natura ipsius, non ex iis, quæ de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac mansuetudine, vt eis, qui, potius quam officium deserant, eius onere opprimi malunt, facilè ac libenter ignoscas. Mihi verò memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum nostrorum decora circumferenti, non vnde incipere sed vbi desinere debeam, statuere difficile videtur. Tanta est enim rerum eis gestarum magnitudo, tanta copia, vt neq; poßit quisquam, ne si mentiri quidem velit, maiora confingere; neq; vera consectans, omnia tam breui temporis spatio persequi: sed aut ab ipso multa, aut ipsum à tempore deseri necesse sit. Nam quæ tandem gens in toto orbe terrarum nominari potest, quæ semel susceptam Iesu Christi Saluatoris nostri religionē maiore constantia puram incorruptamq; seruauerit? Quæ plures atrociores ue illius hostes aut exstinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere seq; ad Ecclesiæ societatem recipere coëgerit? quæ Apostolicæ Sedi laboranti

Beneuolentia à materia.

Attentio.

Narratio.

Laudat Reges Franciæ à religione.

*tam sæpè subuenerit, eamq́ue Tyrannorum iniquitate & iniuria oppreßam non in pristinam modò dignitatem restituerit; sed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præsidiis muniuerit? Omnia, quæ ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere gesta sunt, si vnum in locum collata cum iis quæ nostri gesserunt comparentur, & numero eorum & magnitudine obruētur. Mille iam anni sunt, & aliquanto amplius, cùm Hlodoueus, qui postea Hludouicus vocatus est, primus Regum nostrorum salutari aqua ablutus *, nomen in Christi militiam dedit *. Neq́ue diu cunctatus, suscepto bello in Visigothos, pertinacißimos hæreseos Arianæ defensores eos commißo in Pictonibus prælio vicit, regemq́ue eorū Alaricum manu sua interfecit *. Neq́ue multò pòst haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodiè Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factū Anastasius Imperator, honoris caußa, tunicam ei purpuream, siue, vt tum loquebātur, blatteam misit, simulq́ue coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretij gemmis vnionibusq́ue collucentem: atq́ue eum per legatos non consulem modò ac patricium, sed defensorem Christiani nominis, sed liberatorem imperij, sed generis humani patrem vocauit: felicē prædicans, cuius potißimùm manu diuina prouidentia illos vrbis Romæ euersores, prouinciarum vastatores, Dei hominumq́ue hostes cædere voluißet. Ille, vt principem verè magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiauit: sed illam, quam dixi, coronam augustius quiddam & magnificentius eße duxit, quam vt cuiquam mortalium conueniret. dignam rem sacrario, dignam quæ non*

Exaggeratio.

Probat exemplo. Metaphora. Hlodoueus. Visigothos vincit. Et Anastasius Imperator donamit cit.

Pietas Hlodouei.

huma-

humano vsui, sed diuino cultui addiceretur: Itaq; eam summa cum veneratione, in templum Lateranense missam, diuo Petro Apostolorum principi consecrauit. Nimirum vt belli principia ex solo diuini cultus studio exstiterant, ita victoriæ insignia non alibi, quàm in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: vt omnibus seculis in illo nobili munere, non tam illa clarissimarum gemmarum multitudo, quàm Hlodouei regis pietas religione fulgeret. Neq; se tanto patre parum dignum præstitit Childebertus: qui Almaricũ Alarici filiũ cui etiam, sanciẽdi fœderis caussa sororẽ Hlotildem in matrimonium dederat, cùm in paterna impietate perstare, ideoq; in vxorem, quam abducere à Catholica religione non poterat iniurium ac contumeliosum esse cognosset: bello eum persequi non prius destitit quam & Tyrannum ipsum obtruncauit, & populos, qui ei paruerant, ab Ariana opinionis prauitate reuocauit. O sancta bella, quæ non ad vnius hominis ambitionem, aut auaritiam explendam, sed ad veram & Catholicam religionem latius spargendam suscipiebantur. O Felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant. Sed ita magna & memorabilia sunt quæ mihi se ad dicendum offerunt, vt, cum singulari intueor, nihil eorũ sine flagitio prætermiti posse existimem: ita multa rursus, vt, cum vniuersa contemplor, plurima mihi necessariò omittenda esse cognoscam. Dagoberti tamen primi singularem eximiamq; pietatem tacitus præterire non possum: qui, & edicto proposito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio

Childebertus Amaricum superat & Occidit.

Exclamatio.

Locus cõmunis laudum.

Edictũ Dagoberti aduersus Hæreticos & paganos.

affici iußit? & in reliquis vitæ partibus ita se geßit, vt, qui honores more nostro relatis in diuos haberi solent, eos illi post mortem Ecclesia decreuerit. De Carolo autem Marcello quid primum, quid postremũ eloquar? Ille Saracenos ferocißimam, & Christiano nomini inimicißimam gentem profligauit quorum infinitam quandam multitudinem vna ad Ligerim prælio cecidisse, cum è nostris paucißimi desiderati sint, historicorum monumenta testantur, Ille Frisios, impio falsorum Deorum cultui deditos, & à Christiana religione abhorrẽtes; repudiata superstitione, Christo initiari coegit. Ille Visigothos & Saracenos coniunctis copiis bellũ renouare & Narbonensem prouinciam occupare ausos aggressus, agros eorum cadaueribus strauit fluuios eorum sanguine infecit. Ille cum Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem eius implorasset, Luitprandũ, Longobardorum Regem, ab hac vrbe obsidenda, sola nominis auctoritate deterruit. Sed non omnia persequenda sunt. Vocat enim nos ad se Pipinus, neq; me diutius de rebus suis tacere patitur. Hic ille est Pipinus, Beatißime Pater, ille, inquam Pipinus, Patres amplißimi, à quo est Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Etenim, vt ab optimis auctoribus memoria proditum est, cùm Aistulphus Rex Longobardorũ vniuersam Italiam sub imperium subiungere meditaretur, iamq; Rauennam, & magnam præterea Flaminiæ partem occupaßet, Stephanus secundus Pontifex, cùm prius opem ab Imperatore Constantino petîsset, atque ab eo neglectus eßet, consilium cœpit eundi in Galliam ad Pipinum: illum vnum & ea pietate esse, vt auxilium

Dubitatio. Caroli Martelli Victorias commemorat per Anaphoram.

Transitio.

Per Apostrophẽ Pipini facta ꝓ religiõe recẽset.

um sibi libentißimè laturus eßet; iis viribus, vti facilè poßet. Neq; eum sua frustrata est opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus qui maximi poterant excogitari, vsq; eò vt ei obuiam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu sua frenum equi quo ille vehebatur tenens; & cùm Alpes incredibili celeritate superaßet, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aistulpho, vt, collatis signis depugnare non ausus Ticini se mœnibus tueretur. Vbi tamdiu obseßus est, dum se omnia quæ abstulerat, restituturum, neq; vnquam Pontifici molestiam exhiturum, interposito etiam iureiurãdo, fidem daret. Quæ postea neglecta, cùm, longe lateq; omnia populatus, postremò hanc ipsam vrbem obsidione cinxisset; Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuò reuersus, virtute & armis perfecit, vt Aistulphus supplex easdem conditiones denuo acciperet; neq; prius pedem ex Italia mouit, quàm præfectura Rauennatium, finibus longè maximis, vtpote quib. & Flaminia & Æmilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiæ nomen est, in qua hæc omnia olim honoris ergò incisa & perscripta fuiße constat. Ita enim in ea adhuc legitur: PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT ET EXARCHATVM RAVENNÆ CVM AMPLISSIMIS. Pars tabulæ, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporũ, aut hominum iniuria confracta est. Ad ænea quidẽ & marmorea monumẽta conficere ac cõsumere lõginquitas temporis potuit: Pipini certè gloriã nulla vnquã

Honor à Pipino Pontifici exhibitus.

*delebit vetustas, nulla inobscurabit obliuio. Sentio tantas res multò breuiùs multoq́ue ex silius à me tractari, quàm dignitati atq́ue amplitudini ipsarum conueniret. Sed quis modus futurus erat si qua sic quoq́ue vix à me percursa sunt, ijs in singulis immorari, atq́ue insistere voluissem? Nunc quoq́ue si de Caroli Magni laudibus disserere vellem, quantus se mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreses denuò efferre se & subcrescere cœperant, ab adolescentulo perpurgatam. Dicerem immanissimam Saxonum gentem, semper victam, semper rebellantem, cùm inter se constantia Caroli, & illorum peruicacia certarent, vix tandem continuò triginta trium annorum bello perdomitam, & abiecto idolorum cultu Christi leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam; Desiderium Aistulphi successorem, cum eadem, quæ ille moliretur, oppressum: additam ditioni Pontificiæ Corsicam: additos ducatus Spoletanum & Beneuentanũ additum quidquid Lucam et Parmam interiacet. Neque præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani successorem in sedem, & fractis & obtritis hostium Ecclesiæ viribus, restitutum. Illa verò quãto pleniore ore laudarem: relicto amplissimo et florentissimo regno, susceptum iter impeditissimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validissimo exercitu, * terrã illam quæ vagitus Iesu Christi nascentis excepit, quæ eum concionantem audiit, admirandis operibus certissima diuinitatis suæ signa dantem obstupuit, spectauit sublatum in crucem, & suo sanguine peccata nostra expiantem, ex impiorum.*

Transitio ad laudes Caroli Magni.

Enumerat eius gesta per præteritionem.

* Periphrasis Iudææ.

rum.

rum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen necessariò præterirem summa omnia, & illo nobili Magni cognomine maiora. Quod si vellem vlterius progredi, & tum quæ priscis temporibus Hludouicus Pius, Philippus primus, Hludouicus, Crassus, Philippus, Augustus, Diuus Hludouicus, alij reges, tum recenti memoria Franciscus primus, Henricus secundus Franciscus secundus religionis & sedis Apostolicæ caussa fecerunt, exponere commemorarem, quàm multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quàm multi Pontifices laborantibus rebus suis in Galliam confugerint: quàm multa Concilia, cùm alibi nusquam possent, in Gallia tutò ac liberè celebrauerint: multorum dierum multorumque voluminum, non vnius horæ & vnius orationis negotium esset. Ob quæ omnia semper summi Pontifices & quoscunque potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis omnibus exquisitissimis laudibus extulerunt. Exstat epistola D. Gregorij ad CHILDEBERTVM regem, cuius hoc principium est: QVANDO CÆTEROS HOMINES REGIA DIGNITAS ANTECELLIT, tanto cæterarum gentium Regna, Regni vestri culmen excellit. INNOCENTIVS III. Reges Gallorum, præ cæteris totius orbis Regibus, *ait*, semper Apostolicæ Sedi, *vt ipsius verba ponam*, obsequiosos, & devotos extitisse. *HONORIVS III. eosdem* opposuisse se tanquam murum inexpugnabilem pro populo CHRISTIANO. *GEORGIVS IX.* Regnum Gal-

Allusio ad cognomen.

Honores à Pontificibus euitebit exhibiti regibus.

Galliæ, *ait*, esse quasi pharetram quam CHRISTVS sibi circa femur accinxit, ex qua sagittas Electas extrahens ipsas, vt sibi gentes, & Regna subijciat, in Arcu, *ita enim loquitur*, Brachii potentis emittit. Regem Galliæ *Gregorius primus* Regem Catholicum, & præcellentissimum filium suum; *Gregorius nonus* CHRISTIANISSIMVM inter omnes CHRISTIANOS; *Innocentius quartus* Catholicum Principem & CHRISTIANISSIMVM REGEM; *Vrbanus quartus* PRINCIPEM INCLYTA DEVOTIONE PRÆCLARVM, PRINCIPEM CHRISTIANISSIMVM PRÆCELLENTIVM MERITORVM, athletam CHRISTI strenuum, & sollicitum FIDEI CHRISTIANÆ DEFENSOREM. *Quæ omnia honoris & dignitatis plenissima nomina, & illum quem tot seculis obtinuerunt, atque obtinent inter omnes Reges principem locum, Reges nostri, non aut ambitione sua, aut aliena assentatione consecuti sunt, sed ipsi suis laboribus, suis periculis, suo sudore ac sanguine compararunt. Ab iys igitur maioribus ortus Carolus nonus nihil aliud sibi studio habet, nihil aliud dies noctesque curat ac cogitat, quàm quomodo posit eorum quam simillimus euadere, & quàm nobilitatem à maioribus accepit, eandem tradere posteris suis insigni aliqua accessione emulatam. Quam ad rem diuinus adolescens & ipse per se naturali quodam impetu animi fertur, & assiduis Catharinæ matris, omnium, quas hodiè sol adspicit, sapientissimæ, ac præstan-*

Orationem cõuertit ad Carolum nonum.

stantißimæ mulieris vocibus incitatur. Itaque in iis acerbitatibus, quas superioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod solatium ex pulcherrimo spectaculo, matris omnia recta & salutaria suadentis, & filij omnibus maternis consiliis libentißimè obsequentis. Quam multa ex eo adhuc puerulo auditæ sunt voces, erumpente foras seq; iam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenij & indolem virtutis omnia mox egregia exempla edituræ indicarent? Quarum ego si nonnullas proferre instituam facilè conuincam, neq; Cyri illius veteris, neq; Alexandri Magni dicta quædam in pueritia quæ in admiratione sunt, vllo modo esse cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus est, vbi facta ipsa loqui quoddammodo videntur. Quis est enim hodiè in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempestatibus agitata sit? Nam cũ inaudita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex nostris hominibus animos nefariæ quædam & exsecrandæ opiniones occupâssent, atque ita in eis insedißent, vt ipsi nihil sibi non tentandum putarent, qui nobilißimum ab Ecclesiæ communione, & ab huius sanctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo consecuta est rerum omnium perturbatio, vt toti Galliæ vltimum, quod impiorum potius capiti sit, venisse exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab vxoribus, propter hanc de religione dissensionem, capitali odio dißidentes. Neq; se priuatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primùm, mox etiam aperta aduersus Regem, & Reginam aduersus omnes rectè sentientes

Eũ laudat ab indole.

Mala quæ Hęresis peperit Frãciæ.

tes scelerata consilia. Perditi quidam ac nefarij homines quos illa furens turba, quasi nuper cœlo delapsos noui euangelii doctores, sequebatur, conuocatos suos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magistratus, ad Regium Imperium tollendum, ad occupanda oppida ad cædem & sanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quasi quibusdam furiarũ facibus, cum accensa impiorum pectora essent, itum est ad arma: occupatæ improuiso opulentißimæ ac munitißimæ vrbes: intercepta regia pecunia: direptæ bonorum fortunæ, ipsi aut expulsi, aut occisi: antiquißima & religiosißima templa partim spoliata, partim inflãmata, partim diruta & solo æquata: quæ deiecta non sunt, in iis ea parata, quæ commemorari sine horrore non possunt.

Exclamatio eum cõtrapositis.

O illorum temporum vel memoriam ipsam acerbam ac luctuosam: cùm de legum auctoritate sceleratorum audacia triumphabat: cùm prostratæ religioni victrix insultabat impietas: cũ tremefactis omnibus bonis, & optimo quoq; peßima omnia metuente & volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces vndiq; audiebantur. In his tantis malis ab difficultatibus Carolus Rex plura se & difficiliora, propugnandæ religionis caussa fecisse ac præstitisse, quam quemquam aliũ ex omni memoria principem, verè ac meritò gloriari potest. Omnes enim alij in externos bella gesserunt; hic suis bellum inferre coactus est. Alij & suis, & ab alienis adiuuabantur; hunc & sui, & alieni oppugnârunt. Aliis, si vincerent, proposita erat præter gloriam, imperii ac potentiæ suæ amplificatio: sin vincerentur, erat, quo se reciperent. Huic, siue vinceret, spectanda magna strages suorum,

Excurrit in laudes Caroli IX. per Comparationem.

eum

cum insigni virium suarum imminutione; sin casu aliquo vinceretur, regno fortassis carẽdum fuit. Et hæc tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus vrbes suas obsideret, earum mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsessos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortissimi Imperatores militesq; ceciderunt, committeret: omnia deniq; in solo suo faceret, quæ in hostili fieri solent. Neq;, vt opinior, aliud bellum ætate nostra gestum est, in quo, quidquid ex vtraq; parte periret, vni periret. Quanquam autem messes se suas, vt dicitur, vrere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conseruari non poterat, omnia sibi perferenda esse statuebat. Regina autem in illis tumultibus quod studium, quæ sollicitudo, quæ concursationes fuerunt? Quid non illa tentauit, quid non molita est, vt omnia quam minimo damno componerentur: vt & conseruaretur Catholicæ religio, quod semper ei præcipuum fuit, & quàm minimum sanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis suæ nomini mirificè congruentem. Medicata enim est consilio ac prudentia sua communibus totius Galliæ malis, & eam se difficillimis temporibus præstitit, vt non iam verius mater Regis, quam mater regni nominari meritissimò possit. Eius enim præcipuè, & aliorum regni sui procerum consiliis, & virtute fortissimorum imperatorum ac militum suorum, quorum alii occubuerunt, alij adhuc superstites sunt, Carolus Rex Galliam ex atrocissima tempestate seruauit, & in eum quo nunc est statum redegit. Quod si nondum omnia, quo vellemus planè perducta sunt, cogitare debemus, bene agi cum ijs, qui tam grauiter

Metonymia.

ter ægrotârunt, cùm etiamsi nondum recuperarunt pristinam firmitatem, salus tamen eorum in tuto est. Etiam prudentes Medici solent ex male affectis corporibus vitiosos humores paulatim educere: ne si semel vniuersos exhaurire voluerint, quos sanare conantur, occidant. Non est verendum, ne faciliora non perficiat is, qui iam difficiliora perfecit. Idem tandem exit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenses. D. Hludouici temporibus concitarunt. Duodecim annos natus erat D. Hludouicus, cùm ad regnũ vocatus est. Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fratris mors in regio solio collocauit. Tum Blanca Regis mater, & filium sanctissimè educabat, & propter teneram illius ætatem, ipsa Galliam administrabat, Horum numerum vtroq; ita Catharina perfuncta est, vt omnes nihil perfectius fieri potuisse fateantur. Tum Albigenses, pueritiam Regis, occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentarant. Albingensibus multò tetriores nostrorum temporum hæretici, eadem spe delusi, Regem Regno, regnũ religione spoliare studuerunt. Illi cùm sæpè victi, neq; quiescere, neq; ad sanitatem redire vellent exstincti tandem deletiq; sunt. Non alia hos quoq; fortuna, nisi resipiscant, consequetur. Ad errores Albigensium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos: D. Dominici conciones & vitæ sanctitas incredibiliter proferunt. Non minus te Beatissime Pater, & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines. Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. Nouit enim eximiam integritatem

Simile à medicis.

Comparatur D. Ludouico.

Ad Pontificem orationem cõuertit.

vitæ tuæ: nouit perpetuum purgandæ Ecclesiæ studium nouit labores in exstirpandis hæresibus ab ineunte ætate susceptos: nouit animum nihil nisi de Deo & de vtilitate publica cogitantem. Neque nostris ignota sunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occasionem, & iam fecisti, & quotidiè facis. Refrenatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, expulsa nequitiæ instrumenta, sublatam penitus omnem Ecclesiasticarum rerum mundinationem, compositos, & iussu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius vrbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & vt quod facis quàm diutißime facere poßit, à Deo optimo maximo votis omnib. petit. Quem animum suum vt tibi patefaceret, legauit huc clarißimum & nobilißimum virũ Iustum Turnonium, Comitem Rußilionis, magni illius Fräcisci Cardinalis Turnonij, cuius memoriam et ibi, Beatißime Pater, et vobis omnibus, Patres Amplißimi gratam esse ac iucundam scio, fratris nepotẽ, hominem, vt omnia vno verbo complectar, suo genere dignißimum: cuius egregiam virtutem & sæpè alias, & proximè in illo memorabili aduersus hæreticos prælio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis præmiis prosecutus est, cooptato eo in equites ordinis sui & quinquaginta cataphractis equitibus præceße iußo. Per eũ Carolus Rex Beatißime Pater, sibi, & toti Ecclesiæ de tuo Pontificatu gratulatur: te verum Iesu Christi vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit: tibi, et huic sanctæ Sedi verè, atque ex animo quam debet obedientiam præstat ac defert: & certò sperat, se, in omnibus

Conclusio eum laude legati.

bus quæ à te præstari poterunt, à te adiutum, atq; ornatum iri: ita se omnes vires suas ad Ecclesiæ & Sedis Apostolicæ defensionem semper promptissimo animo collaturum, neq; hac in re cuiquam mortalium concessurum pollicetur, DIXI.

Pro Sigismundo Augusto Rege Poloniæ de PIVM V. Pont. Max.

ORATIO XIV.

Habita Romæ XIIX. Kalend. Mart. Febr. Anno CIↃ IↃ LXVII.

Orditur à gaudio, quo etiam remotæ natiões affectæ sunt ob eius pōtificatū dissimile simile.

QVANTO opere gauisus sit vniuersus orbis Christianus, posteaquam auditum est summum honorem, iam pridem summis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi diuinitus delatum esse, PIE V. Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudij vis non vicinarum se regionum ac prouinciarum finibus continuit, sed solis instar, omnia simul vt exortus est, sua luce complentis, ad remotissimas gentes; & posita in ipsis Christianæ ditionis finibus regna, admirabili celeritate penetrauit. Neq; verò ei contigit, quod ventis solet, qui cùm vnde oriuntur, ibi vehementissimi sint, ad longinqua fracti ferè, debilitatiq; perueniunt; sed quod ingentibus, vastisq; fluminibus: quæ cum ab ortu ipso magna sint, perpetuò tamen aucta, & tumefacta progressu, eò maiores vndas voluunt, eo amplioribus, ac capacioribus feruntur alueis, quo à fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. Vt cum aliis permultis nominibus beatissimum te omnium

mor-

mortalium prædicare liceat, tum hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, & ad illos qui eum tibi decreuerunt, immortalis gloria, & ad omnes bonos, qui cum tibi delatum adierunt, incredibilis lætitia redundarit. Ac cæteri quidem viciniores principes, ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te gratulandi caußa, suo quisque tempore miserunt, cognoscere potuisti: hodierno autem die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Christianorum imperium terminatur, quanto gaudio pij omnes exsultauerint, quas inter se gratulationes fecerint, quanto consensu meliora, & posteriora omnia sperare cœperint, cum, quò iam pridem sanctitatis tuæ fama peruenerat eodem te in istam celsißimam dignitatis, atque honoris sedem adscendiße, perlatum est. Potentißimus enim, idemque religiosißimus Princeps, Sigismundus Augustus Rex Poloniæ, quàm iucundus, & exoptatus sibi suisque populis eius rei nuncius acciderit, testari cupiens, ea de caußa legauit huc illustrem virum Petrum Barzium, Senatorem Regni, ex quo hæc omnia non minus certo cognoscere, quam si Regis ipsius non os modo intueri, & sermonem audire, verum etiam penitus perspicere intimos sensus animi poße. Is cum mihi mandauerit, vt hodiè apud te, in hoc dignitatis maiestatisque plenißimo cœtu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de reb. quas, multis abhinc seculis, Polonorum reges ad Christiani imperij fines tum tuendo, tum propagando, sine vlla propemodum intermißione geßerunt, & de ipsius Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac constantia, deque quotidia- Propositio & partitio.

Beneuolentia & Attentio à regum amplitudine.

nis pro Christiana Reipublica laboribus ac periculis dicerem: quaeso obtestorq; te Beatissime Pater tribue mihi hoc beneficium, vt, dum haec summatim persequor, orationis meae cursus aura lenitatis ac facilitatis tuae adiuuetur. Maximas res, memoratuq; ac cognitu dignissimas afferã, & quanquã notas atq; illustres, tum suopte splendore ac magnitudine, tum propter regiae fortunae sublimitatem, quae magnorum & potentum Regum actiones obscuras esse non patitur: tamen eò minus peruulgatas, quòd Polonorum gens semper in praeclaris rebus gerendis, quam in iis quae gessisset memoriae prodendis, occupatior fuit: semperq; maiorum suorum virtutem imitari, quam celebrare, gloriosius dixit. Atque vt, vnde proposui, exordiar, & Poloniae Rex quam longè lateq; dominetur, expediam: tota illa Germaniae pars orienti soli propior, quae est inter fluuios Guttalum quem hodie Odram vocant, & Vistulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia diuidebat, & Sarmatiae quantum est à Vistula ad Borysthenem, & à ponto Euxino vsq; ad sinũ Veneticum, inter quos plus mille Italicapassuum millia interiecta sunt, illius imperio continetur. Regio propè tota aequa, & plana, multis magnisq; fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas, commodissimis irrigua rebus ad vitã necessariis vsq; ad abundantiam diues. Habitatorum autem ea multitudo, vt, cum equitatus regius ex solis nobilibus constet, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem secum, si res ferat, educere Rex Poloniae possit. Homines natura fortes & animosi, quiq; non facilè aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis instar;

Laudat Poloniã à magnitudine.

A fertilitate.

Ab incolis.

Ab incolarum indole.

ſtar; vitam per dedecus retentã, quauis morte peiorem putant. Ignominiam, vt fugiant, nihil ne fecerint; vt mortem, nihil. Hæc hominum, hæc locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferociſſimis gentibus, & partim ab Eccleſiæ communione diſſociatis, ac diremptis, partim apertis & capitalibus Chriſtiani nominis hoſtibus, vt in illo confinio, tanquã in communi quadam arce ac propugnaculo fortiſſimi viri ad ſuſtinendam & propulſandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Chriſtianis omnibus excubias diuino conſilio conſtituti ac collocati eſſe videantur: quò eſſent cæteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis tuti. Neq; mihi videor quidquam à ſuſcepto munere facturus alienum, ſi breuiter expoſuero, quemadmodum illos Deus, ante ſexcentos ab hinc annos, diſcuſſis errorum, quibus inuoluti erant, tenebris, ad Euangelij lucem perduxerit. Quod dum facere ingredior, adeſte quæſo animis, quicunq; corporibus adeſtis, & in re maximi momenti diuinæ bonitatis ac ſapientiæ magnitudinem conſiderate. Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut vno, aut pluribus illuſtribus ac notabilibus ſignis diuinitus portendi ac præſignificari ſolent. Cùm igitur tempus illud appropinquaret, quo ſe Deus Polonis patefacere, eosq; impia ſuperſtitione purgatos cœleſti doctrina imbuere ſtatuerat: aduentantis iam, & inſtantis ſalutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, ſignificationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislus Leſci filius, Princeps (quatenus hæc conuenire in hominem non Chriſtianum queunt) & iuſtitia

[Margin: Attētio.]

[Margin: Quomodo & quando poloni ad fidē Chriſti conuerſi.]

& clementia, & beneficentia, & aliarum virtutum lande cumulatus: & in quo nihil præter Christi cognitionem desiderares. Huic, cũ multos annos sine liberis esset, grauiterq; eare angeretur, tandem natus est filius, sed oculis captus: ita vt non facilè diiudicari posset, maiorẽne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex vnici filij cœcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Iam ad septimum annum peruenerat puer, eiq; patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenq; imponi oportebat: cum præter omnium spem subitò oculis vti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater conuocatos ad se hariolos consulit quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ protenderetur. Respondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illustratum iri. Ex ea spe atq; omine puero nomen inditum Miecislao, quod gẽtis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniam, quum bello, & armis cogitabant. Iam adoleuerat Miecislaus: iam ad virilem ætatem peruenerat: iam mortuo patre rerum potiebatur: cæteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil cæteroqui bello egregium aut memorabile gerebat: ita vt tota Polonia, & se crudelitatis, & vanitatis vatum suorum responsa damnaret. Sed maius quiddam quam quod illi suspicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductus babarico more septem vxoribus, nullos tamen ex vlla earũ liberos procreare poterat. Interea fundente se, ac spargente quotidiè latius Christiana religione, peruenerant & in Poloniã sancti quidem viri: qui aut solitariæ vitæ, vt quietioris, & ad res diuinas sine vllo impedimento contemplandas

Nascitur regi filius cœcus.

Visum recipit.

Regnat loco patris.

dæs aptioris, studio ducti, aut periculorum metu, abditis, & remotis syluarum recessibus delitescentes, Christo, vt poterant, seruiebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, vt ad Principē adeant, eiq; polliceantur & liberos, & alia multo maiora, si, repudiato falsorum numinum cultu, Christum verum Deum agnoscere, & traditam ab eo doctrinam suscipere vellet. Ipse quoq; diuini spiritus repentino tactus afflatu promptum se, ac facilem salutaribus illorum monitis præbuit. Neq; longius res ducta est, quam dum prima ac præcipua religionis nostræ capita edoceretur. Quæ vt percepit, magna pompa, ac celebritate publicè baptizatus, breui tempore totam Poloniam ad Christianam pietatem & exemplo suo incitauit, & cohortationibus ac præmiis allexit; & minis ac suppliciis aduersus pertinaces propositis perpulit. Tum demum cognitum est, quod Miecislaus totos septem annos cæcus fuißet, significatam esse hoc modo diuturnam Polonæ gentis cæcitatem: quod, omnibus humanis auxiliis frustra tentatis, tandem diuino beneficio lucem aspexisset, fore vt populi quoq; cæcitas nulla humana ope sanabilis diuinitus depelleretur. Neq; vna fuit hariolorum prædictio: Eo enim rerum potiente, Polonia splendore diuini luminis illustrata est. Notum est autem, interdum fidei, vt etiam superstitiosi, & impij homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temere inditum nomen. Gladio enim sibi & suis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut vlla ex alia materia confecto sed gladio illo vtrinque acuto, gladio spiritus, quod, vt ait Paulus, est verbum Dei. Vt autem ab ea Ecclesia, quæ cæterarum omnium mater

Baptizatur Moralis interpretatio eius cæcitatis.

Regis legati ad Pontificem.

ter ac magiſtra eſt. Chriſtiani viuendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, vnde nihil non purum & incorruptum haurire poteſt, legatos miſerunt ad Ioannẽ pontificem eius nominis tertiumdecimum, per quos & eum, vt communem totius Eccleſiæ paſtorem, venerarentur, & ab eo ſibi peterent Epiſcopos mitti, à quibus regi, & quæ ſibi credenda, quæq; facienda eſſent, cognoſcere accuratius poſſent. Miſit ille Italorum hominum ſpectatæ probitatis, & eruditionis idoneum numerum: qui primi nouellas illas ac teneras nuper in horto

Metaphora. *Chriſti depactas ac conſitas plantas, copioſis ſanctorum præceptorum imbribus irrigarunt. Huius Miecislai*

Vngaria Chriſti fidem amplectitur. *ſoror Adleida cùm Geiſæ Vngarum Principi nupta eſſet, cohortationibus ſuis perfecit, vt ipſe quoq; cum tota Vngaria Chriſti Sacramento adigeretur. Neq; verò eius filius Boleslaus primus Poloniæ Rex, aut maiorib. ſuis laude bellica, aut patri propagandæ religionis ſtudio ceſsit. Qui ſuſcepto aduerſus Saxones bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperauit & cũ vniuerſam illam oram & Albim & Salam fluuios &*

Boleslai humanitas & pietas. *Cherſoneſum Cimbricam, quæ hodiè Dania vocatur, ſub imperium ſuum ſubiunxiſſet, Vt oſtenderet eam ſe Victoriam Chriſto quæſiiße non ſibi, nihil in Victos acerbè, aut crudeliter ſtatuit: ſed cùm eos ad accipiendam Chriſti doctrinam cõpuliſſet, fixis memoriæ cauſſa in Salæ ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam ſe recepit.*

Subiectio. *Numquid igitur ea laude contentus, otio ſe poſtea tradidit? Imo verò declarauit, nunquam deſidem atque ignauam eſſe virtutem: nullus ei eſſe à præclaris actionibus ferias: fortes & conſtantes viros honeſtorum laborum, ac munerum perfunctione, non ad quietem*

inuitari, sed ad alia ex aliis aßiduè suscipienda incitari. Nam cùm Prußi aliquot antè annis diuum Adalbertum interfecissent: eiusq; corpus quidem ipsa aequo auri pondere à barbaris redemißet, (mirũ hoc quoq; pietatis argumentum, sed in tanta temporis angustia multa necessariò praetermittenda sunt) cadis autẽ vltionem in aliud tẽpus distulisset: tunc demũ ratus aduenisse tempus illud, cùm & punienda eorũ audacia, & armis frangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neq; magno negotio victor non aliam eis pœnam imposuit, quam vt erroribus suis depositis Christo initiarentur. Hîc mihi, Beatißime Pater, venit in mentẽ, quod olim à quodam Graeco Imperatore dictũ est, qui à suis in exilium pulsus, cùm apud hostes, ad quos cõfugerat, multò lautius ac magnificentius haberetur quam àpud suos; Perieramus, inquit, nisi periißemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur, dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuiße. Quid ego iam, vt Pomerani à Boleslao tertio, Prußi, à Boleslao quarto ad Christũ, à quo defecerant, reuocati sint, persequar? Rerũ me copia, Beatißime Pater, inopẽ consilij reddit. Quod si in me vlla dicendi vis ac facultas eßet, optarẽ equidem aliquã mihi non tam vberem ac copiosam ad dicendum materiam dari: vt in singulis eius partibus accurate percensendis, copiose exornandis, artificiosè exaggerandis, iactare atq; ostentare me poßẽ. Nunc enim, vt pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominũ exprimenda est, nonnullorum vultus tantum atq; ora, multorum summa modò capita ostendit, totũ reliquum corpus abscondit, ita me, cui innumerabilia Polonorum regũ ac Populorum aeter-

Eius pietatem probat exẽplo.

A simili.

Praeteritio.

Locus communis amplificationis.

nis dignißima laudibus facta, in angustum unius breuißimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa quæ si pandi explicariq; possent quasiq; spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarēt sui, delibare modò, & attingere, multa etiam significare potius, quam ostendere, necesse est. Ideoq; ne de bello quidem quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus aduersus Iazigas, qui hodiè partē Valacchi, partim Vngari sunt gessit, copiosius dicam, tantū quasi præteriens admonebo, eum, cum gentem illam ferocißimam deuicisset, illos omnes, quorum virtuti vt ait vetus poëta fortuna belli pepercerat, quasi optima quædam spolia Christo consecrâsse, neq; aliud eis, quam vt Christiani fierent; imperâsse. Ad Iagellonē enim Sigismundi Augusti proauum festinat animus, cuius admirabili inusitataque virtuti vtinam par à me adferri posset orationis genus Sed ita prorsus existimo: omnes qui vbiq; sunt eloquentißimos homines, si communi studio ad eum celebrandum quicquid habēt in dicendo viriū cōferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita se habere eos, qui me attente audire non grauabuntur, facile cognituros esse confido. Lituania, Beatißime Pater, amplißima, & fortium virorū feracißima regio, cæteris finitimis populus ad religionem Christianum adductis, in veteri superstitione perstabat. Colebant autem eius prouinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, ei tēpla ponebant, eum summa diligentia in celeberrimis quibusq; oppidis perpetuam asseruabant. Fulmini quoq; diuinitatem quandam inesse credebant, idq; sua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos & selectas quasdam in syluis eximiæ proceritatis arbores vene-

Boleslaus V.

Attentio.

Recenset Deos Lituaniæ.

venerabantur ut Deos, Viperis quoq; & alijs serpentibus eundem tribuebant honorem. Quicquid horum violasset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cum hoc per se miserabile erat, talem tantamq; prouinciam tanto tempore in tanta errorum fœditate versari, tùm illud accedebat incommodi, quod gens bellicosa & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunquam quiescere patiebatur. Ei genti annos abhinc amplius ducentos viginti imperabat Iagello, idemq; præterea, & Samagitiam, & magnam Ruscia partem obtinebat, fortis & strennuus Princeps, & quanquam religionis nostræ mysterijs nõdum initiatus, tamen, ut qui Christiana matre genitus esset, animo ab ea non prorsus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludouico Vngariæ & Poloniæ rege, regni Proceres de Heduigi eius filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarent, ecce ab Iagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere ut sibi Heduigis vxor daretur, hoc si fieret, paratum esse omnes ditionis suæ prouincias cum Poloniæ regno ea lege coniungere, ut nunquam diuellerentur. Quam lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem immisisset Iagelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua eximiam formæ pulchritudinem singularis modestia æquabat, nihil de matrimonio suo sine matris auctoritate statuere voluit: totamque rem ad illius voluntatem reiecit. Missi ad eam oratores in Vngariam,

Quomodo Lituani fidẽ conuersi.

riam, quo se mortuo viro contulerat, quib. illa responsum dedit pietatis & prudentiæ plenũ. Longe à se abesse eam mentem, vt quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum annum Poloniæ, & ad religionem latius spargendam pertineret. Cogitarent Poloni & in commune consulerent, req́ maturè deliberata id facerent, quod & Deo acceptißimũ, & regno vtilißimum putarent fore. De procerũ igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno septus comitatu venit Iagello: & quia fortaßis à matre puer acceperat, sanctos illos Reges quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum Christum recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniã, sed Samogitiam, sed Rußiã, sed omnes vno verbo quos in potestate habebat populos obtulit. Quam iucundum illud non hominibus modò, sed Angelis ipsis fuiße spectaculũ credimus, cum vir fortißimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret, cũ se in vas ad eam rem præparatum cupidißimè immergeret, cum magna & clara voce Deum & homines testaretur, vt in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sanguinem suũ vbi res ferret sparsurũ eße. Baptizatus igitur & nouo nomine Vladislaus Iagello dictus, postridie Idus Februarias, eodẽ die reginã in matrimonium duxit, neq́ multò pòst consecratus & inunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totũ eum annum in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proximè secutus est, cùm ei nihil longius videretur, quam dum populos suos in Chri-

Iagello baptizatur.

Christianorũ numerum aggregatos videret, comitatus vxore & multis principibus viris, multis itẽ Episcopis ac sacerdotibus in Lituaniã profectus, quã multis, quã certis, quàm inusitatis documentis pietatis suæ magnitudinẽ testatus est? Nam cũ populum ægrè ab inueterata superstitione auelli videret, ipse omnibus inspectantibus, manu sua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi secures impingens, easq́ ab radicibus deturbans, tum ingentem vim aquæ profundens in illos tam diu adoratos ignes; Non est, clamabat, nõ est Deus quod exscindi ac deiici, nõ quod exstingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum adsumit. In venenatis autem & mortiferis animalibus quæ potest esse diuinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrũ, & resipiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem conuertite: nedum æternũ (vt falsò putatis) ignem colitis, in alium ignem verè æternum incidatis. Simul hæc, simul eis religionis nostræ principia, vt poterat edisserebat: vt eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus, exstingueretur, & nouus ignis diuini amoris in eorũ pectorib. accẽderetur. Cumq́ neq́ sacerdotes quos secum adduxerat, Lituanicam linguam, neq́ Lituani vllam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostræ ac Apostolis traditam, quam symbolum vocamus; ipse formulam precandi à Christo Iesu institutam, ipse cætera quæ discere solent ij, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermonem conuertens, neq́ vllum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari, & singularis exempli! O ardorem animi commemorabilem! O pie-

Rex ipse Idola demolitur.

Exclamationes.

pietatem omnibus seculis prædicandam! Ita igitur inflammauit Lituanorum animos, vt ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illam aquæ aspersionem simul omnes facto agmine concurrerent; seq́ longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoq́ solis nobilibus singulatim baptizatis, cætera multitudo idem sacramentum cateruatim distributa suscepit. Quid ego nūc exstructarum ab eo sacrarum ædium multitudinem, quid diuitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitia ad Christum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? Illud verò minimè prætereundum est, quod ne regnandi quidem suauitas, maxima illecebra peccandi, quæ sæpenumero multos aduersus alia omnia satis firmos abstulit, vllam vim habuit, ad Vuladislai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cum Bohemi, quorum à nimis paulò antè Ioannes Huss & Hieronymus Pragēsis pestiferum opinionum suarum vires afflauerant, mortuo Venceslao rege suo, legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant, multisq́ precibus obsecrabant, vt id aut ipse, aut Vitoudus frater ipsius patruelis susciperet, maximo vterq́ animo eorum preces repudiauit, addita illa nobili, & nunquam satis celebrata voce: Religionem sibi esse, hæreticis imperare. Non patitur temporis breuitas, vt aut plura de hoc dicam, aut de eius filio Vuladislao tertio Poloniæ & Vngariæ Rege, qui, vt Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexauerat, multisq́ præliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato aduersus pactas cum eis indutias bello, tam quoq́ magna eorum

Eū laudat à liberalitate.

Gradatio.

edita-

edita strage, in ipsa tandem acie fortissime dimicans interfectus est. Eademq; me caussa cogit, tũ alios aliquos reges silentio inuoluere, tum in Sigismũdo primo Sigismundi Augusti patre laudando esse breuiorem. Cuius pietatem quidem ac religionem magnificentissima tẽpla partim instaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam à fundamentis excitata: & perpetuũ prohibendarũ à regno suo nouarum opinionũ studium; bellicam vero fortitudinẽ tam multæ tamq; memorabiles de Moscis, Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriæ, et, vt cætera taceam, octoginta Tartarorum millia vno ad Borysthenem prælio profligata testantur. Qui cùm octoginta duos vixisset annos, carus suis, metuẽdus hostib. vtrisq; venerãdus, satur vitæ, satur gloriæ, moriẽs Sigismundum Augustũ non regni magis quã virtutũ suarum hæredẽ reliquit. Hic si præsens adesset, Beatissime Pater, sanctißimos pedes tuos deosculatus, hac ad te oratione vteretur: Magno gaudio affectus sum, Pater sanctissime, cum te ad Ecclesiæ gubernacula admotum, & in isto celsissimo inter mortales solio collocatum esse cognoui. Qualem enim iamdudũ certa & constanti fama esse te acceperã, tali gubernatore nauim Ecclesiæ in his turbulentissimis tempestatibus egere intelligebam. Quem in locũ Christiana Respub. deducta sit, etsi dubitandũ non est, quin tu ex ista edita ac precelsa specula optime videas; nos tamẽ qui ab hostib. vndiq; circũsessi, sumus, certe propius intuemur. Et ab hoste, immanissimo ac potentissimo inuadimur, & domestici seditionibus laboramus. Neq; vlla res maiores ei animos facit, quam quod intelligi grauiori, & implacabiliori odio Christianos à Christianis, quàm Christianos à Turcis dissid-

Prosopopœia.

dißidere. Ita qui coniuncti ac conspirantes terrori eßemus, diuisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Iamq́ mali vis, inuitißimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obscure per partes usq́ adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium mœrore senserunt, & nos, quanquam omnia prohibendi caussa facimus, peruincere tamen non possumus, vt nihil populis nostris vicinitate ac cõtagione noceatur. Hem nunquã ne his tot, tam grauibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod experietur? At tu, Beatißime Pater, cuius & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines iussa, propter auctoritatem plurimum valent, per illam qua genus humanum complecteris charitatem, per illam curam quam Christianis omnibus & debes & præstas per illum ipsum, cuius in terris vice fungeris Iesum Christum succurre ac subueni cõmunibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se deuinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorum distantiam non potest, id hunc clarissimum virum oratorem ad te suum facit: per eam tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert, per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamq́ laudem à maioribus suis hereditariam accepit excubandi aßiduè pro Christianis, & quicunq́ hostes Christi atque Ecclesiæ fuerint, eosdem habendi pro suis, eam se diligentißimè, vt semper fecit, conseruaturum, neq́ vnquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, Beatißime Pater,

Deprecatio.

Pater, cum omnia fausta & prospera precatur, tum quo facilius ea quæ à te exspectantur perficere possis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico Ecclesiæ bono non minus diu Pontifex viuas, quam te Pontificatu dignum vixisse, omnns, qui vere & incorrupte iudicant, confitemur, DIXI.

De toto studiorum suorum cursu, deque Eloquentia ac cæteris disciplinis cum Iurisprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno CIↃ. IↃ. LXVII.

*NON eram nescius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum prouinciam susciperem, fore, vt multis sermonem darem, quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita consumpsissem, vt eos modo attingerem, qui, aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam pertinerent, mutata subitò voluntate, ad tractationem iuris ciuilis tam longo interuallo redire: à quo me plerique iam pridem animum omnino reuocâsse, & ad mitiora studia, tanquam ad Sirenum scopulos, adhæsisse, aut quasi loci cuiusdam Homerici, ita illorum dulcedine, ac suauitate captum, huius iam ne per somnum quidem meminisse arbitrarentur. Quibus vt satisfaciam simulque vobis omnibus huius consilij atque instituti mei rationem reddã: etsi non libenter facio, vt de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quædam de toto studiorum meorum cursu breuiter commemorare constitui *; quæ si audire ac cognoscere graue non erit,* *spero*

Orditur ab admiratione, qua affici poterant auditores ob mutatã docendi methodum.

Propositio.

Attẽtio ab vtili.

*spero fore, ut grauißimi quidem & eruditißimi homines, quos hic adesse video, factum meum non improbent: vos autem optimi & studiosißimi adolescentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cum enim, quæ præcipue res progressus meos retardauerit, meq́ue decurso iam spatio à calce ad carceres, ut dicitur, reuocauerit, cognoscetis forsitan exemplo meo edocti, melius ipsi vestris rationibus consuletis. Ego igitur, ut primùm puer Grammaticorũ, & Rhetorum præceptis visus sum utcunq́ue imbutus esse, leniter gustatis Dialecticæ principiis, cæteris autẽ Philosophiæ partibus ne à limine quidem salutatis nulla Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum usu, * nulla antiquitatis cognitione instructus, animum ad ius ciuile populi; & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur annos aliquot operam dedi. Iamq́ue eò processeram, ut quæ tum præcipuæ laudes habebantur, & in argumentando satis acutus, & in respondendo non incautus & quacunq́ue de re ageretur, abunde loquax essem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarũ principia una spiritu citare, multorũ interpretum nomina recensere, multos versus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor, peristylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa possem. Cum ipse me eo nomine circumspiciebam, neque pulchrum, ac beatam putabam, tum uno ore omnes, ut ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula ætate tantum mihi, ut ipsi putabant, sapientiæ; ut res ipsa docuit, stultitiæ & inanium supellectilem, comparâssem. Iam omnes me mei foro & cancellis & sub-*

Studiorum suorũ cursum describit. Iuri ciuili dat operã.

Metonymia.

*subselliis destinabant: magnamq́ in spem venerant, rabulam me aliquem non in postremis fore, confidentem, acrem, contentiosum; præsertim cum & natura essem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput est, illi me quos dixi magistri, si non multum sapere; at certe, quod apud eos pro eodem erat, multum audere multumq́ clamare docuisset. Quid verbis opus est? Inibi iam erat, vt illud vitæ genus ingrederer, cũ Deus (Deus enim fuit: neq́ hoc mihi ex animo excuti potest) Deus igitur effecit; * vt quædam Budæi & Alciati & aliorum eiusdem notæ hominum scripta quæ nunquam ante illud tempus adspexeram, in manus meas venirent. Quæ cum euoluere cœpissem, passimq́ in eis multa reperirem, quæ de magistris meis nunquam audissem, multas sententias, quas illi me ratas ac firmas esse docuissent, grauissimis argumentis conuulsas labefactatas, multa ex Græcis scriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ essent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Visus mihi sum de cœlo decidisse: aut in alium quendã orbem delatus esse: neq́ aliter affectus sum, quam egeni & inopes homines interdum solent, qui cum totam noctem somniârunt se diuites repentè factos esse, vbi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contractarũt experrecti, omnia domi suæ obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paulo ante tumidus & ferox, cum mihi derepente vultus, animus, verba cecidissent: iamq́ suffusus pudore, verecundarer inter eos versari, qui de me ita magnifice senserant: subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram,*

Budæi & Alciati scripta reuellit.

Metaphora Græcis authoribus & antiquitati incumbit.

castris, & in Græciam nauigaui: id est, ad Græcarum litterarum & disciplinarum magistros me contuli: eademq́ opera perlustraui etiam vetus illud Latium: id est, omnes & vnum veteres linguæ Latinæ scriptores diligenter & accuratè peruolutaui, sedulo vndecunq́ omnia colligens quibus mihi iurisprudentia instructior & ornatior fieri posse videretur. Atq́ in hac peregrinatione, tum in Lycæi ambulationibus, tum in Academiæ spatiis, sæpe me exercui: neq́ aut illius è Gargetio delicati atq́ otiosi senis hortus inuisos præterij, quanquam venenorum quàm salubrium herbarum feraciores, neq́ disiectas veteris illius Pœciles, non tã Polygnoti manu, quam Zenonis ingenio nobilitatæ, reliquias neglexi: Et vt magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt: iuuit me incredibiliter, cùm apud illos sapientißimos senes cernerem, quibus ex fontibus manassent amplißima illa iuris ciuilis flumina, per quæ toto orbe sparsa atq́ diffusa, tam multi aßidue summo homines ingenio nauigarent. Interea, vt paterfamilias, qui, mercaturæ caussa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieq́ animo caram domi vxorem reliquit, sæpè de ea cogitans, sicubi aut gemmam aliquam, aut scitè tornatum annulum, aut monile baccatum, aut segmentatam vestem, aut talia mundi muliebris ornamenta conspexit: studiose omnia comparat ac seponit, quibus eam, domum reuersus, muneretur: sic me per omne scriptorum genus vagantẽ nunquam ea cura ac cogitatio deserebat ecquid decerpere, ac delibare ex eorũ vnoquoq́ possem, quod cum ad iurisprudentiam reuerterer,

terer, ad eam expoliendam & exornandam accōmodatum esset. Sciebam enim, quam turpe haberetur, & diu manere & inanem redire. Quod autem Homerus ait; Vlixem in illo diuturno errore crebro spectare solitum Ithacam versus: itidem ego ad iurisprudentiam identidem, reflectebam oculos: & ab ea tam diu abesse me vix satis aequo animo ferebam. Quinetiam, ne me amœniores illae disciplinae vsu quodammodo suum facerent, multa saepenumerò faciebam vsucapionis interrumpendae gratia: quod & mea qualiacunq; scripta declarant, crebris iurisconsultorum adspersa sententiis & quotidianae disputationes, quibus, quoties erat occasio: aliquid ex hac disciplina petitum intexebatur, non obscurè indicabant. Nunc, cū mihi videar non ea quidem omnia, quae animo conceperam, perfecisse, sed vsq; eo tamen progressus esse, vt iis, qui iuris ciuilis cognitionem ex ipsis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre possim: putaui tempus iam ipsum postulare, vt prodirem, & nauatae in hoc genere studiorum operae specimen aliquod darem. Cur autē Pandectas potissimū extra ordinem interpretari voluerim, caussa haec fuit. Videbam eruditissimos in schola viros, quibus docendi iuris munus mandatum est: ita se in eo gerere, vt ipsa si loqui posset iurisprudentia, non certius aut copiosius, aut maiori cum dignitate videatur explicatura sensus suos, quam ab illis quotidiè explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quae in hac arte, aut cogitari prudēter, aut disputari acutè, aut certo definiri ac statui possunt. Itaq; cum in omnibus habeam quod admirer, in nullo habeo quod desiderem. Sed illi tamen, quid dignitati suae, eiq;, quam meritissimo obtinent, auctori-

Cur pādectas explicandas susceperit.

tati consentaneum sit, intelligentes, perpetuò in grauium & arduarum quæstionum tractatione versantur: exquisitam singularum vocum explicationem, vt humile quiddam, neq; satis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittunt, aut modicè attingunt. Planeque si ad eos audiendos ij tantùm accederent, quos oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diu multumq; exercitati essent: nihil amplius, quàm quòd ipsi cumulatissimè præstant, requireretur. Nunc, quod ego me principio fecisse dixi, vt ad ius audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vereor ne etiam hodie à plerisq; peccetur. Cogitaui igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neq; inuidiosum id mihi, neq; inutile alijs fore. Nam neque inuidiam habet vllam quod ab alijs neglectum iaceat, id sumere: & in exercitu non tantùm imperatorum & tribunorum ac centurionum, sed & gregariorum militum, & calonum quoq; ac lixarum aliquis vsus est. Neq; si gubernatorum in naui regenda præcipuum est munus, non ij quoq; vtiles sunt, quorum in sentina exhaurienda omnis consumitur labor. Quanquam, si id quod res est fateri, si recta & vera speciosis, ac fucatis anteponere, si quanti res quæq; sit, non quanti vulgò fiat, spectare volumus: multò plus est in hac pura & simplici verborum explicatione momenti, quàm plerique fortasse suspicarentur. Nam cum verba, vt ait Aristoteles, sint eorum quæ animo concepimus, notæ: fieri nulla modo potest, vt, qui vim verborũ nõ percipit, eam sententiam, quæ illis verbis expressa est, assequatur. Itaq; & idem Aristoteles alibi ait, eos, qui, quid

Occurrit obiectioni.

Eos laudat ab vtilitate.

quo-

quoquo verbo proprie indicetur, non satis intelligunt, in rebus iudicandis sæpenumero falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem est qui nesciat, patrum auorumq; nostrorum memoria, cum peruersa quædam ac pestifera opinio inualuisset, nihil cultum orationis, nihil historiæ veteris notitiã, ad eos, qui graues ac serias disciplinas tractarent, pertinere; Græcas verò literas etiam impedimento esse, quanta & quàm densa caligo vniuersum prope terrarum orbem obtexerit? quantumq; verborum neglectum, rerum ignorantia consecuta sit? Sed quid necesse est huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipsi, quorum libros quotidiè terimus, veteres iurisconsulti in explicandis legibus, senatusconsultis, edictis prætorum aut ædilium, constitutionibus, decretis, epistolis principum, quam, quæso, viam rationemq; tenuerunt? Nempe in patefacienda singularum vocum vi ac proprietate tam multi tamq; aßidui sunt, vt magnam industriæ suæ partẽ in eo consumere videantur. Quod prolatis ac productis ipsorũ locis probarem, si, quam facile, tam neceßarium esset. Antistium Labeonem iurisconsultũ nobilißimũ cum alicubi valdè commendasset Gellius, ad postremũ addit: Latinarum vocum origines rationesq; percalluerat: eaq; præcipuè scientia ad enodandos iuris laqueos vtebatur. Hos me sequentem duces, nemo, vt opinor, meritò culpauerit. Quam igitur interpretandi viã nobis Vlpianus, Paulus, Gaius, Marcellus, cæteriq; iuris antistites præiuerunt, eam sequemur, & eorũ vestigiis, quantum vires nostræ ferent, insistẽtes, summa ope conabimur, efficere, vt neq; prætermittamus necessaria

A necessitate.

Cõclusio.

neq; inutilia consectemur: & quotidie tamen aliquid minime vulgare minimeque contritum adferamus. Quod vt iam nunc perspicere poßitis, dum ad titulum de iustitia & iure interpretandum accedo, qua, diligenter attendite, DIXI.

Cur ad munus docendi, quo se sponte abdicauerat, reuocatus sit.

ORATIO XVI.

Habita Romæ prid. Kalend. Mart. Anno. CIƆ IƆ.LXIX.

Orditur ab incertitudine eorũ quæ facturi sunt homines.

QVOD antiquitus à sapientißimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium quid facturus, aut non facturus sit, certò pronunciare: quod in vita multa eueniunt, tum vt ea ne facias quæ facere decreueris: tum ea vt facias, quæ nunquam facere constitueris: id ego & sæpè ante hac in aliis, & in meipso nuper verißimum eße cognoui. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium iam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, vt scitis, superioribus mensibus sponte abdicaueram: idq; eo animo, vt quod ex me sæpe auditum est, nunquã me postea eandem prouinciam suscepturum, nunquam eosdem labores denuo subiturum putarem.

Caussæ ob quas desierat docere.

Cogitabam, satius esse desinere quam deficere: me, siue placuissem, satis iam spectatum esse: siue displicuissem, plus satis: satius esse cum desiderio, quàm cum satietate discedere: vtcunq; eßet, tradendã quasi cursu aliis lampada, qui & la-

laboris patientiores, & doctrinæ copia instructiores, institutam hic inchoatam à nobis maiore animo, quàm viribus iurisprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione coniunctionem exædificarent, ad summumq; perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abundè videbatur, tanti ac tam præclari operis, aliqua saltem fundamenta iecisse, & præstando quod possem, alios qui plus possent, vt experiri vellent, exemplo meo excitasse. Iamq; totus in eo eram, nõ vt me languori quidem ac desidiæ dederem: qui semper ignauorum vitam mortemq; iuxta æstimâssem: sed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus vsq; à puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quasdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certè, vt quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrariensis studiorum ac fortunarũ mearum patroni summa liberalitate conceditur, eius aliquis fructus non ad præsentes modò & eos qui nũc sunt sed & nunc ad exteros, & olim ad posteros perueniret. In hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, cæterisq; armamentis omnibus compositis quiescentem, vestra, Cardinales amplißimi auctoritas expergisci denuò, & subductam iam nauim mutato consilio, deducere, & vela ventis pandere coegit. Quæ mihi res eo mirabilior visa est, quod non deerant homines & ingeniosi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum vltro studium atq; operam confiterentur suam: quorum etiam vnum à me ipso verè atq; ex animo commendatum esse memini. Itaq;, vt in historiis est, eos, qui M. Catonem in præturæ petitione superarunt, ipsosmet mirari solitos, quod

Altera caussa.

Metaphora.

Ab exemplo.

quòd se tali viro populus Romanus prætulisset: sic fateor, mihi mirum visum esse, quid ita vobis potius libuerit, me alia iam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium accessione reuocare, quã in locum meum aliquem ex iis sufficere ac substituere, qui id in beneficii loco ponebant. Quod ego neq; ita me ignoro, ut mihi tribuam, ac non vestræ potius humanitati, quam ulli merito meo acceptum feram; & tamen non debeo esse, aut aduersus dignitatem meam, aut aduersus vestra iudicia improbe curiosus. Nam, siue aliquid esse in me cur hic honos mihi habendus esset, iudicastis potius eniti ac contendere debeo, ut vestrã de me opinionem rebus confirmem, quàm ut verbis refellam: siue, quod magis credo, vestra tantum in eo humanitas, & quædam erga me voluntatis propensio valuit, non minus optabile, aut honorificũ duco à vobis amari, quam magna aliqua siue eruditione, siue eloquentia præditum iudicari. Illud quidem neq; reticere, neq; dissimulare possum, recentem istam vestræ erga me voluntatis significationem magnum mihi onus imposuisse, magnam curam & sollicitudinẽ, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes industriæ meæ neruos necessitatem attulisse. Non enim mihi tantùm elaborandum est, ut, si quam mihi existimationem superiorum annorum labores vigiliæque pepererunt eam conseruem, ac tuear: sed multo magis, ut vestra de me iudicia sustineam, & aliqua saltem ex parte respondeam illi exspectationi, quam de me, ut verisimile est, in multorum animis pondus auctoritatis vestræ concitauit. Quod quidem me studiosissimè constantissimeq; facturum vobis omni adseueratione confirmo, daturũque

Correctio

Exaggeratio laborum suorũ

que

que operam, vt hæc, quæ nunc cincti ac circumfusi estis, studiosorum adolescentiũ multitudo, si nulla alia re, at certè industria & aßiduitate vix alium quemquã à vobis ad rationes suas accommodatiorem huic muneri præfici potuisse fateatur. Sed iam tẽpus esse videtur, vt specimen vobis aliquod exhibeam eius rationis ac viæ, quam & vsq; adhuc in docendo tenui, &, nisi vos aliud iubeatis, deinceps perpetuo tenere decreui. Quod dum facio, date mihi, & obsecro, hanc veniã, vt auertam à vobis orationem atq; ita disseram quasi ij tantùm adessent, quorũ caussa me rude iam, vt arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuò reuocandum censuistis. DIXI.

Conclusio.

De Doctoris officio, deque modo Iurisprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

Habita Romæ prid. Non. Nouemb. Anno. CIↃ. IↃ. LXIX.

MAIOREM *indies fructum capio ex hoc consilio atque instituto meo, exornandi iuris ciuilis, neque lautius modo ac nitidius, sed distinctius etiam & ad rudiorum captum accommodatius, quàm plerique vulgo solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantùm mihi esse vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc quod animo concepi, quodq; omnibus votis expeto, planè perficiendum requireretur: iuuat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunq; fundamenta iacere, experiri si forte alios rebus omnib. instructiones commouere, & ad*

Exordium ab instituto docendi munere.

ad eandem cogitationem suscipiendam excitari possunt efficere deniq; vt quicunq; olim de hoc meo conatu verè iudicare & poterunt & volent, quiduis mihi potius, quam aut in deligenda rectè docendi ratione ac via iudicium, aut in eadem aliis comonstranda voluntatem defuisse fateantur. Quibus enim rebus eius, qui quamcunq; artem docere instituit, officium contineri arbitror, eas vt præstarem, & alias semper, & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ingressus

Propositio.

sum, magno mihi studio elaboratũ est. Ac ne quis forte quærat, quæ tandem illa sint, in quibus & multum operæ posuisse me dico, & multum ponendum esse omnibus, qui docẽdi munus, ita vt oportet obire ac sustinere meditantur: exponã ea vt potero, breuiter, vobisq; potestatem faciam, ex iis quæ hodierno die de doctoris officio dicam, existimandi quid à me in posterum non exspectare tantum, sed etiam exigere debeatis. Existimo

Confirmatio bipartita.

igitur duobus verbis comprehendi posse munus eius qui docet: videndum enim ei esse, quid doceat & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum esse ei, pri-

1. pars.

mùm vt vera doceat; tum vt proprio eius artis, in qua versatur, aut certe cũ eo quod agitur coniuncta & co-

2 pars.

hærentia. Modus autẽ docendi is est, vt perspicuè doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere sermonis ad res enodandas & enucleandas accommo-

I Partis declaratio.

dato. Hæc omnia qui præstet, vt in docẽdo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita distinguat, vt suo quidq; loco digerat ac collocet, & verbis propriis, significantibus, ab eorum qui purè ac nitidè loquuntur consuetudine non abhorrentibus efferat, atq; eloquatur, ei ego nihil omninò ad summi ac

per-

perfecti doctoris laudem deeſſe ſtatuo: qui autem cum ea plene quidem & abſolutè præſtare non poſſe ſe agnoſcat, eo tamen quidquid habet virium confert, vt ad eas laudes quam poteſt proximè accedat, digniſſimum eſſe, cuius honeſtiſſimos conatus, & induſtriã ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applauſus approbatioq; comitetur. In his omnibus variè peccatum eſſe video à multis eorum, qui quadringentos fere adhinc annos ius ciuile tractârunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio ſunt, vt, quaſi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate huius artis dignitas ſuſtineri putetur, Nam & multa ſæpè pro veris falſa docuerunt: & referſerunt libros ſuos alieniſſimis quæſtionibus: & ſine vllo ordine omnia tradiderunt: & cum Latine loqui neſcirent, nouum quoddam & monſtroſum ſibi confixerunt loquendi genus, vt ſi veteres illi Pauli, & Vlpiani, & Papiniani & cæteri iuris antiſtites, reuiuiſcant, multis interpretib. eis opus futuru ſit, ad eos qui ſcripta ſua interpretati ſunt intelligendos. At cur falſa quidẽ pro veris tradiderint, non negauerim alias quoq; fuiſſe: cauſſas duas tamen præcipuas fuiſſe arbitror: ignorationem antiquitatis: et peruerſum quoddam ſtudium contradicendi. Etenim cum tota Reipub. atq; imperij Romani facies ita verſa atq; immutata eſſet, vt nullum retineret veteris formæ veſtigium, aliæ conſuetudines eſſent, aliæ leges, alia religio, alij magiſtratus, alia iudicia *: exſtincto autẽ lumine Latinarum & Græcarũ litterarũ, omnia denſiſſimis ignorantiæ tenebris ſepulta atq; obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines eius Reipublicæ ignari, cuius leges & iura tractabant, tanquã in illuuie

Cur Authores falſo pro veris tradiderint.

Incommoda ex ignorãtia linguę Græcę & Latinæ.

illuni nocte sine lumine errantes, sæpè offenderent, sæpè laberentur, sæpè quouis potius, quàm quo instituerant, peruenirent. Ad quod incommodum cum aliud accessisset ex praua quadam ambitione quæ multorum ex illis animos occuparat, ut indecorũ putarent, cuiquã assentiri ac tunc demũ sibi pulchri ac beati viderentur, si superiorũ placita labefactare ac subuertere; ipsi autẽ aliquid, quod ante se nemo dixisset, adferre potuissent: quasi caluũ clauo, sic opinionem opinione trudentes, eò tandem rem perduxerunt, vt, cum receptum sit, in rebus iudicandis communem interpretum sententiam sequendam esse, sæpenumero, quæ in plures probata sit, in tanta discrepantia varietate dubitetur. Scitum autem est quod ait Plato semper inter se consentire eos qui aliquid sciunt. Nam neq; sciri potest nisi quod verum est: neq; in quaq; re verum esse amplius vno potest. Iam, quod secundo loco posui, multas sæpe ab eis inculcatas quæstiones, neq; iuris ciuilis proprias, neq; ad id quod in manibus erat, vllo modo pertinentes id quin verũ sit, dubium nemini vnquam futurum est, qui eorum scripta vel per transennam, vt dici solet adspexerit. Nisi fortè quærere, quæ sit potestas, ablatiui, vt loquuntur, absoluti, aut gerundij, aut relatiui, Qvi, Qvæ, Qvod, & similia, quæ vel referre piget. Grammaticorum non est potius quàm Iurisconsultorum: aut quæ sit ratio definiendi, quid intersit inter definitionem & notationem vocabuli, quãdo liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quàm iuris ciuilis professores, docere debent: aut deniq; innumerabilia, quæ eorũ commentarios legentibus passim occurrunt, non melius & verius

Prouerbium.

Authoritate Platonis.

veritus ab iis artificibus quorum propria sunt explicantur. Nam de ordine quid dicã? quem semper sapientißimus quisq; plurimi fecit: cui tantùm tribuerunt quidam ex veteribus Philosophis, vt summũ ac supremũ huius vniuersitatis parentem atq; opificem Deũ dicerent in orbe condendo nihil aliud præstitisse, quã quod confusas & permista inter se rudis materiæ partes discreuisset, certoq; ordine suis quamq; in sedibus collocâßet. Impia opinio fateor. Omnia enim non tantũ digeßit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreauit Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, qua illorũ de ordine opinio fuerit, quantamq; vim in eo inesse crediderint: cum à quo nihil amplius quàm confusas mundi partes in ordinẽ adductas esse dicebant, eũ tamen ipsi quoq; cum cæteris verißimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exstat præclara sententia apud Xenophontẽ in Œconomico, nihil esse aut pulchrius, aut ad vsum commodius quã ordinẽ: nihil contra aut adspectu fœdius ac deformius aut quod plura omnibus rebus incõmoda adferat, quã confusionem ac perturbationem. At nostri illi cũ dialecticen aut non didicissent, aut ita didicissent, vt non didicisse præstaret: quibus, quæso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cuiusq; generis præceptorũ farraginem reliquerunt? Vt si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruũ conferat; non illius aceruum horum cõmentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cum in eos inspicio sæpissime Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaq; erat & tellus, illic & pontus & aer.

Non aliter enim apud hos, vbi, verbi caussa, de aucto-

Ordo secundus.

Probat authoritate.

Inuehitur in eos qui cõmentaria cõfusa ediderunt.

ritate

*ritate magistratuum agitur, dicetur etiam aliquid de testamentis, vbi de emptione & venditione disseritur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tuorum inseretur nihil est deniq; quod certam sedem ac domicilium habeat: nihil quod non alienißimo æque facile ac suo loco pertractatum reperiatur. Inde illæ crebræ ex vno in alium locum reiectiones: cum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, diuinare potuisses. Prorsus vt si quis pater familias vestem non in uestiario, sed in arca panaria conderet: panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idq; exprimebãt hemistichio quodam, vt opinor, Empedoclis, πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in Physicis verè dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certè interpretum commentariis verißimè dici potest. Atq; hoc sunt etiam qui eos de industria fecisse dicant, vt artem iuris obscuriorem, ac difficiliorẽ cognitu redderẽt, & ad cæteros labores illũ quoq; adderẽt, quo excarnificarent discentium ingenia, peruolutãdi sæpe illas ingẽtes librorum moles, & omnia alieno loco potius quærẽdi quam suo. Quod si verũ est. (nam ego quidem aliam potius fuisse caussam suspicior, neq; ita de eis male sentio, vt, cum melius possent, noluisse credam) sed tamen si ita est, non obscurum est, quam eis pro tam sancto atque honesto proposito gratiam debeamus. * Vltimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos quidquid docent, uti debere nitido, perspicuo, vsitato, tali deniq;*

Similia.

Translatio.

2 Partis declaratio.

ut sine ullis salebris, sine ulla adsperitate influat in aures animosque discentium eisque se ad scita fucisque ac pigmentis quæsita, sed naturali pulchritudine ac suauitate commendet. A quo ij quos dico quàm longe omnes abfuerint, quis non videt? Et sunt tamen qui eos defendant: ut nulla est tam mala caussa quæ patronos non inueniat: dicuntque eloquentiam in eo qui ius docet, non requiri: satis esse si artem suam teneat: eius præcepta dum tradat, quibus ea verbis pronūciet, nihil interesse. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis quibus ait, se in Philosopho eloquentiam, si adferat, non aspernari si careat, non admodum requirere. Nimium delicatos esse, qui in tanta præclarißimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac si optimos & saluberrimos cibos fastidirent, nisi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum prætereà faciliùs intelligi ac percipi quæ qualibuscunque verbis sine delectu efferuntur, quam si quis in eisdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Postremò usu hoc iam & experientia compertum esse, quibus verborum cura est, eos exsuccos ferè, & aridos, & exsangues & grammaticos potiùs aut ludimagistros, quam veros & solidos iurisconsultos euadere: cum cōtrà, qui magno & forti animo contempserunt sermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreste, rusticanum dicendi genus adamarunt, ij demum iuris ac legum cognitione impleant pectus; in consultationibus, in foris, in subselliis regnent, in omnium maioris momenti controuersiarū disceptatione ac diiudicatione; dominentur. Quib. ut respondeam, primùm dico, nō existimare me eloquentiam,

perspicuè scil. esse dicendū.

Proponit argumenta aduersariorum.

Argumentis respondet.

tiam, neq; ad ius, neq; ad ullam omninò artem tractandam, necessariò requiri: ne ad illam quidem ipsam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus cum ipsi eloquentes non essent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magistros fuisse qualem in Græcia Hermogenem, in hac urbe Quinctilianum fuisse aiunt. Et Aristoteles, si se ad dicendũ contulisset, fortasse multos habuisset superiores, quo tamen eloquẽtiæ præcepta nemo unquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiã quidem sermonis non in artibus modò docendis, sed etiam in congreßibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberalius institutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare possum: præsertim si epulæ sint, ut ais, exquisitæ: sed illa ipsa fictilia tersa sint, niteant appetentiam potiùs quã vomitum concitent. An tu conuiuatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vasi cœno ac luto conspurcatis apponat? Nam quod aiunt faciliꝰ intelligi quæ ita dicũtur: credo equidem hoc inter ipsos verũ esse. Balbi enim balbos, ut est in prouerbio, meliùs intelligunt. Ingenui quidem adolescentes, in Ciceronis, Cæsaris, Plauti, Terentij & similiũ libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligentes, nouos sibi de verborum significatione commentarios conquirant oportet, cum accessuri sunt ad illas mixobarbaras cãtiones. Neq; enim una saltem lingua est qua loquũtur sed deterrimus quidam cinnus ex fœdißima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluuione, olens ut seruus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, suem, canem, capram, commistam: ut quemadmodũ oder

Sententiam exemplis cōprobat.

Ironia.

odor qui ex Auerno afflabatur, superuolātes aures necare solitus dicitur, ita illud pus, illa sanies, illud virus optima quæq; ingenia exanimet. Ego quidem certè multos noui optimos adolescentes & acutißimo ingenio præditos, qui cum in alijs disciplinis exercitati, ad artem se juris accingerent, talium magistrorum incōdita voce perterrefacti refugerunt, retulerunt pedem. Assyndeton. Barbaries comparatur odori ex Auerno afflato.

Improuisum aspris veluti qui sentibus anguem
Preßit humi nitens, trepidusq; repente refugit.

Quod autem quasi firmamentum defensionis suæ ponunt, non posse quemquam magnum jurisconsultum euadere, cui alia facienda ac polienda orationis cura sit, prô Deum immortalem, etiamne hoc tam erudito seculo, in hac tanta luce ac splendore disciplinarum omnium cuiquam se persuasuros putant? Quemquamne ex illo suo grege inquinate ac contaminate balbutientium potius, quam loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano cōparare audeant? Sed hoc omitto: ad id, quo institueram redeo. Respōdet alteri obiectioni. Exclamatio.

Dixi quatuor esse, quæ, qui ius docent, præstare debeant, vt vera doceant, vt ad rem pertinentia: vt ordine, vt generi dicendi apto ad docendum. Id qui nō præstarēt, culpaui. Dicet aliquis: Quid tute igitur ea præstaturum esse profiteris? Non ausim tantū de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neq; planè imparatum esse me ab iis, quæ ad id efficiendum necessaria sunt, & vt aliquid olim præstitiße dicar, summam diligentiam adhibiturum. Sed, vt diei tempus est, diutius detinendi non estis. Die crastino conabor viam vobis munire ad titulū de Pactis minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis a- Peroratio cum enumeratiōe. Occurrit obiectioni per subiectionem.

gatur hoc loco: tum quid sit pactum, quæ pactorum diuisiones: qui quibus pacisci possent: quiq; sint pactorum effectus. Hæc crastinæ disputationis capita futura sunt inde ad ea iurisconsultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniemus, DIXI.

De auctoritate & officio Iudicum.

ORATIO XVIII.

Habita Romanæ postridie Nouemb.
Anno. CIↃ. IↃ. LXXI.

Orditur ab amicorum petitione.

CONstitueram hodiè, nulla, vt Gaius noster loquitur, præfatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere institui accedere: idq; & vobis vtilius, & mihi conuenientius fore arbitrabar. Nisi me amici quidam, quorum & judicio, & auctoritati plurimum tribuo, defixa jam statutaque sententia deductum, sibi potiùs quam mihi, hac in re morem gerere coëgissent. Neque tamen eis planè adsensus sum: sed, vt Homericus Iuppiter, partem eius quod petebant concessi, partem negaui. Nam quod à me contendebant, ne statim in ea quæ huius artis propria sunt ingrederer, sed hoc anniuersarij laboris quasi vestibulum populari aliqua & magis ad omnium sensus accommodata disputatione exornarem, in eo non grauatè ipsorum voluntati acquieui: quòd auctores erant, vt aliquod mihi vndecunque argumentum sumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modo, & plausibile,

bile, & in quo ostentare vim ac copiã dicendi liberet, id vt ipsos à me obtinere finerem, ipse à me non potui obtinere. Vix ista faciebam adolescens, cùm & omnes vias perueniendi ad aliquam eloquentiæ famã studiosè cõquirerem, & iis in artibus exercere, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modò, sed & requiri solent. Hac verò ætate, & hac qualicunq; hominum opinione de me, & suscepto munere, quod ab omni vanitate longissimè abesse debet: si puerorum aut sophistarum in morem de comenda ac pingẽda oratione solicitus sim, & sine vlla necessitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quib. bellè ac commodè aliquid dicere posse videar, ineptis fortasse gratum faciam; quos semper fucata & inania omnia, magis quàm vera & solida delectant: grauium certè ac cordatorum hominum nõ effugiam justam ac meritam reprehensionem. Obsequamur igitur amicorum petitioni: sed ita, vt ne obliuiscamur, quid deceat. Explicaturus sum eã partem Digestorũ, in qua de judiciis disseritur. Sed prius dicã nonnulla de ipso munere judicandi, quantum in eo sit auctoritatis, quantum ponderis, & momenti ad totius Reipub. felicitatem: tum, qualem esse eum oporteat, q ei munere recte & pro dignitate præfuturus sit: quæ in judicando seruanda, quæq; fugienda videantur: quæ omnia à nostris quidem partim modicè attinguntur, partim vt certa & indubitata ponuntur: à Philosophis autem, vnde nostra fluxerunt, accuratè ac copiosè pertractari solent. Dicam autem non oratorio more sed hoc nostro scholastico, & vmbratili, & sedato, non ad permouendos animos sed ad docendos, non ad faciendos clamores, sed ad silentium potius & attentionem

Propositio & partitio.

Attentionem parat.

nem obtinendam idoneo. Ita me duas res consecuturũ esse confido, vt & amicorum petitioni, si minus plenè, at certè aliqua ex parte satisfiat: & hoc quam ex alia arte accersitum disputationum mearum caput cum cætero corpore satis aptè ac concinnè cohærere videatur. Tanta igitur est, vt hinc potissimum exordiar, in omni ciuitate eorũ, qui judiciis præsunt auctoritas, vt ex eis potissimũ Reipub. felicitas aut infelicitas pẽdeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem esse animam ciuitatis, & perinde felicem, aut infelicẽ euadere vnamquamq; ciuitatem, vt bonis malisue legibus temperata est. Vtor hic legis nomine magis ad populi consuetudinem, quam ad veritatem: scio enim, si qua mala lex sit, eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si tãtum positum est in legibus: legum autem ipsarum nullus est vsus, nisi sint qui eas exsequantur ac custodiãt: & legum ministri ac custodes magistratus, vnde eos nomophylacas Plato vocat; magistratuũ porrò præcipua vis in exercẽdis iudiciis cernitur: cõstare opinor, qualia in ciuitate judicia sint, talem esse totius ciuitatis statum. Imò verò ea prima fuit antiquissimis temporibus caussa congregandarum ciuitatum: vt essent, qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum iniuriis defenderent, suum cuiq; tribuerent, juris æqualitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originẽ creãdorum regum fuisse, quod vetustissimum in terris imperij nomen est, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero tradunt. Itaq; reges ipsi antiquitus iudicabant, vt Minos, cuius singularis iustitia iudicem eum, veterum opinione, etiã apud inferos fecit: vt Tenes cultus apud Tenedios pro Deo: quem cum securi insulam ex se di-

Confirmatio in qua de iudicis autoritate.

Argumentũ

2. In quo cur ciuitates cõgregatæ dicuntur.

3. ad iudicia reges creatos, probat exemplis.

ſtam obambulare ſolitum tradunt: eaq́ percutere, quos, cauſſa diſcuſſa, iniuriam feciſſe cognôſſet: vt Philippus Macedo quem etiam patienter tuliſſe accepimus obiurgatum ab anicula, cui audiendæ ſibi eſſe otium negauerat: cum illa ret lisset ne regnaret igitur, ſi audiẽdis ac diiudicãdis cauſſis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebræorum populo ſummo cum imperio præerãt, non reges, ſed iudices vocabantur: vt intelligamus nihil eſſe tam regium quàm iudicare. Siue enim priuata iudicia inſpiciamus: verè ait Cicero, omnes omnium pecunias poſitas eſſe in poteſtate eorum qui iudicant: ſiue publica, omnium ciuium non fortuna modò, ſed dignitas, exiſtimatio ſalus, eorum, qui iudicia publica exercent, fidei, religioniq́ commiſſa eſt. Sapiẽtiſſimus homo Democritus duabus rebus Rempub. contineri dicebat, pœna & præmio: earũ autem rerũ vtraq́ in eorum manu eſt, qui munus ſuſtinent iudicandi. Magna igitur adhibenda cautio eſt in iudicibus deligẽdis eorumq́ & ſingularis quædam prudentia, & ſpectata probitas eſſe debet, ne ſi aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permiſſa ſibi poteſtate ſecus quã decet vtãtur, ipſa ciuitatis fundamenta ſubuertant. Ac veteres quidem illi pauciſſimis verbis iudicis officium concludebant: cum ita dicerent, legem eſſe mutum iudicem, iudicem autem legem loquentem. A bono enim iudice ita prorſus omnia iudicari oportet, vt lex ipſa, ſi loqui poſſet, iudicaret: atque ita legem & iudicem inter ſe conſpirare, vt ſit lex quaſi anima iudicis iudex, quaſi vox legis. Et quemadmodum Ariſtoteles ait, legem eſſe mentem cupiditatis expertem, ita optandum eſſet, vt eiuſmodi iudices reperirentur, qui, omni cupi-

Reges olim iudices vocabantur.

Scitè dictũ Democriti.

Lex eſt mutus iudex.

ditate spoliati, mente tantum ac ratione disceptandis controuersias uterentur. Sed talia optare licet, sperare non licet. Nimis enim verum est, quod in quodam cantico posuit Simonides, per difficile reperire hominem, τετραγωνον ἄνευ ψόγου. Huic incōmodo sapiētissimi quiq; veterum quaecunq; potuerunt remedia comparârunt.

Cur Aristoteles ōnia legibus definiēda consueuerit.

Inter quos Aristoteles censuit, in bene instituta ciuitate, omnia quoad eius fieri posset, legibus comprehendenda: quam paucissima autem in potestate atq; arbitrio judicium relinquenda. Cuius rei tres ab eo sanè graues caussae adferūtur.

1. Ratio

Vna, quod multò maior numerus necessarius est judicum, quam eorum qui legis ferant. Facilius autem est paucos bonos & prudentes viros reperire, quam multos.

2.

Altera quòd longius tempus datur legem aliquam laturis, quàm de certo aliquo negotio ac controuersia cogniturus. In maiori autē temporis diuturnitate maior est penitùs peruidēdi veri facultas.

3. Polysyndeton.

Tertia quae omnium potentissima est, quòd leges & in futurum prospiciunt, & vniuersè ac generatim feruntur, vt neq; gratiae, neq; odio locus esse possit; At judicia & de praesentibus negotiis, & de certis personis exercentur: vt & gratia, & odio, & inuidia & miseratione, & ratione proprij alicuius cōmodi, aut incōmodi, facillimè abduci à vero judicis animus queat.

Vir bonus eligendus in judicem.

In judicib. autem deligendis illud praecipuè obseruandū est, vt boni viri eligantur; in quo veteres ita diligētes fuerunt, vt saepè in libris nostris viri boni nomine nō alius quā judex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cum sibi virtutis & officij praecepta traderet, laudandarum actionum exempla ex judicibus potissimum sumere solitum esse. Sic me, inquit:

Forma-

Formabat puerum dictis:& sine jubeat,
Vt facerem quid:habes auctorem, quo facies hoc,
Vnum ex judicibus selectis obijciebat. Et alibi cùm viri boni quasdam quasi notas enumerando percenseret, hanc inter præcipuas ponit;
Quo multa, magnaq́ue secantur judice lites.

Ac videte, quantoperè veteres illi Romani, eos qui res judicabant ab omni improbitatis suspicione puros esse voluerint. Notationi atq́ue animaduersioni censoriæ nõ tribuebant auctoritatem rei judicatæ: neq́ue si quis à cẽsoribus senatu motus esset: propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimò quosdam à censoribus senatu ejectos ipsos postea censores fuisse legimus. Sed tamen, vt omnis etiam leuißima suspicio abesset à judicum moribus, lege Iulia repetundarum qui senatu moti essent judices non poterant dari. Ætas etiam in iudicibus consideranda est: neq́ue enim idonei sunt adolescentes ad tantum munus sustinendum. Cuius rei tres ferè caußæ adferri solent. Vna, quòd de moribus adolescentum nihil adhuc certè sciri potest. Mutantur enim vt ait Horatius in horas. Et improbum quidem esse aliquem vt cognoscas, vel vnus dies sufficit, vt ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cuius probitate certum judicium fiat. Altera, quòd in iuuenibus magnæ & vehementes sunt animi commotiones, quas illi sæpius, quam rationẽ sequuntur. Postrema, quòd longius rerũ vsus in judice requiritur, qui cadere in adolescẽtem non potest. οὐ νέον ait Plato libro tertiò de Repub. ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neq́ue verò quilibet senex ad judicandum aptus est. Non enim vt prudẽtia necessariò ætatem requirit, ita ætas necessario

Id faciendum probat exẽplo malorum.

De ætate judicis caussa cur non debeat esse adolescens.

1. Non juuenẽ sed senẽ oportet.

Probū iudicē esse Olim cauebant egenū eligere in iudicem.

sariò prudētia adfert. Sed is demùm, cui anteacta vita cursus & integritatis & prudentiæ opinionem comparauit. Obseruabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhausti homines facilè ad iudicandum admitterentur. Cum enim plerique à Theognidis sententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent, verendum videbatur, ne sæpè tales iudices non tam rationem muneris sui, quàm magnitudinem munerum alienorum considerarent: neue libentius in nummorum quàm in argumentorum quæ vtrimque adferrentur ponderibus expendendis occuparentur: &, vtrius grauior esset manus, eius causam quoque meliorem videri pronuntiarent. Atque ob eam caussam iudices non tantùm ex moribus & ex ætate, sed etiam ex censu legebantur; quod Romanis alicubi obiicit Tertullianus: Cumque iuris iurandi religio maximum & sanctissimum fidei vinculū meritò apud omnes existimetur, judicaturi prius iurabant se ex legū præscripto iudicaturos: cuius rei frequens apud Demosthenē & alios mentio est. Ne verò legum verbis callidè, & subdolè interpretandis ab earum sententia & voluntate discederēt, adderent, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ, vt apud Demosthenem, aut quod idem valet τῇ ὥρις vt apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Iuliū Pollucem libro octauo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretaturos, vt rationi & æquitati maximè consentaneum videretur. Quin etiam, vt maiore diuini numinis metu perfunderentur, judicabant in loco sacro. Quamuis enim Deus omnibus locis præsens est, eiusque, vt ait Aratus, omnia plena sunt: in consecratis tamen locis magis omnes nescio quo modo illius

Cur olim in locis sacris iudicia.

illius præsentia commouemur. Atq; hanc consuetudinem antiquissimam fuisse Homerus ostendit, qui iudices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, et in sedibus lapideis sacro in loco consedisse οἱ δ᾽ ἐγέροντες, inquit, Εἵατ᾽ ἐπὶ, ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Sūma autem in eo adhibenda diligentia est, vt tollātur omnes occasiones, quæ possunt efficere aliquē animi motum, quo iudex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quæ pulchra non sunt, idē absolutè de toto talium cōmotionum genere dici potest: prout quisq; affectus est, ita res alias atq; alias videri. Arquatis ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrij, aliter sobrij iudicant. Idem putandum est euenire iis omnibus, quorū animus aut amore, aut odio, aut ira, aut inuidentia si aut deniq; aliquo πάθει occupatus est. Docent Philosophi, si sensus rebus sibi obiectis, verè iudicaturus sit, oportere ipsum sentiendi instrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocant ἄποιον, id est, omni qualitate earum saltem, de quibus iudicandum est, vacuū esse. Sic & iudicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum esse oportet. Male verum examinat omnis corruptus iudex: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, vt omnia moliatur, exuere ac deponere insitum atq; ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideò veteres neminem rei suæ idoneum iudicem esse voluerunt; quod & apud iuris nostri auctores sæpe legitur: & ante eos ab Aristotele & in ethicis & in politicis dictū erat. Ne de filij quidem negotio idoneus iudex est pater. Amat enim eum vt partem.

Iudex non debet obedire passionib. suis.

tem sui. Et quamuis reperiuntur patres quidam, qui de filiis seuerissimè judicârunt, vt in externa historia Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alij: vsitatius tamen est: patres in filiorum peccatis conniuere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur judices etiam donis: & ea caussa fuit, cur ijs legibus, quæ de pecuniis repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rẽ judicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus, Thebis olim positas in publico fuisse judicium statuas, easq; sine manibus: quod judicio esset nihil eos à quoquam accipere debere: eius autem, qui judicio præsideret, etiam sine oculis: quod ipso personarum adspectu judices interdum à recto abduci arbitraretur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aquilliũ in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimũm à se artificio liberatum cum eum mœstum ac sordidatum produxisset, tunicamq; eius à pectore discidisset, & cicatrices aduersum vulnerum; quæ ille pro Repub. acceperat, ostendisset. Ita Iudices, quem absentẽ fortè damnâssent, eum, adspectũ ipsius commoti, liberârunt. Eodẽ artificio multis antè annis vsus erat Hyperides. qui, vt narrat Athenæus, cum Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atq; ita teneretur vt argumentis purgari non posset: cum multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu iudicum, & pectus eius papillasq; nudauit: qui adspectus tantum potuit, vt, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. Ex quo institutum est, vt Ariopagitæ noctu iudicarent. Cuius rei præter cæteros auctor est Lucianus. Sed & quò iudicia integriora & incorruptiora essent,

Occurrit obiectioni.

Ostẽdit à Iudicibus dona recusanda.

Cur Ariopagita noctu iudicauerint.

sent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago recitari solita, quidã tradiderunt. Ut nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantùm ipsis iudicaretur. Multum etiã in iudiciis peruertendis potest eloquentia: neq; prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur, quomodo caussa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota non sunt verba Ciceronis in caussa Cluentiana, obiectas à se iudicibus tenebras gloriantis? Ideoq; rectum erat illud eorundem Ariopagitarũ institutum, apud quos oratores præconis voce nihil verborum extra rẽ facere, & neq; prooemiis vti, neq; epilogis iubebantur. Sapienter quoq; Anastasius & alij posteriores imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriæ suæ sine speciali iussu principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, vnumquemq; necessario in patria sua multis cogitationibus, affinitatibus, necessitudinibus implicatum teneri: iisq; omnib. rebus iudiciorum religionem ac seueritatem impediri. Eodẽ pertinebant permissæ antiquo more alternæ iudicum reiectionis: vt è iudiciis omnis omninò suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partẽ animi tolleretur: Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerũt maiores nostri non modò de existimatione cuiusquã, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Expediret etiam in eõs iudices, qui se corrumpi siuissent, grauissimas pœnas constitui: vt fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (vtinam non singulari, sed in omnium posteritatem duraturo exemplo) supra iniusti iudicis corium in lora dissectum, eius filium ac successorem sedere iussit: vt eũ à Puniẽdi corrupti iudices.

pater

Tria iudicibus necessaria.

paternæ improbitatis imitatione paterni supplicij memoria reuocaret. Omninò autem iudicibus tria in animo perpetuò habenda esse arbitror. Vnum, vt cogitēt, quemadmodum ipsi de aliis iudicant, ita de se non alios tantum homines sed ipsum Deum iudicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quàm diligentissimè vtriusq; partis iura cognouerint. Meritò laudatur à Platone illud Hesiodi, μὴ δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς. Et elegans est illud Philippi, vt opinior, Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorē audiret: interrogat⁹, cur id faceret, dixit, se eam seruare integram reo. Postremū illud est, debere quidem iudicem, planè medium esse: ideò enim μεσῖται vt ait Aristoteles, vocantur: Sed tamen, si in alterutrā partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyllam potiùs paulùm inclinaret, quam si ad Carybdim ita in hominibus puniendis minus mali esse in clementia ac lenitate, quam in sæuitia, & acerbitate. Nam etsi laudata est apud veteres prætoris cuiusdā seueritas, cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamen maiorē laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset: qui subscripturus sententia capitis in quendā; Vtinam, inquit, nunquam didicissem literas. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quòd pœnas legibus definitas semper vsq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sentētiarum: Benigniùs interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conseruetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs, quam exasperandæ. Non possum hoc loco præter-

ire

ire dictum quoddã vetustißimi oratoris Antiphontis: Ε᾽ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀπολῦσαι ὁσιώτερον ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι· τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τὸ δὲ ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. Cui⁹ sententiæ similem quãdam ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio iudicũ, non quacunq; poterã: neq; enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neq; aliena, neq; inutilia fuisse confido. Quid præstiterim, vos ipsi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniã neget, quod ego amicis rem nõ magni momenti petentibus negare non potuerim: néue sit ita difficilis creditor, vt in crastinum expectare nolit cùm præsertim ipsi iurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri. DIXI. Peroratio.

ORATIO XIX.

MANDATV S. P. Q. R. HABITA IN ÆDE SACR. B. MARIÆ VIRGINIS QVAE EST IN CAPITOLIO

In reditu ad vrbem.

M. ANTONII COLVMNÆ POST Turcas nauali prælio victos.

Ibid. Decemb. Anno. CIↃ. IↃ. LXXI.

Orditur à fauore diuino in hac victoria demonstrato.

SI VLLA post hominum memoriam parta Victoria est, in qua & admirabilis se diuini numinis potentia ostenderit; & quid fortium virorum virtus, quid singularis auctorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus imperatores ac milites nostri ex immanißimo ac deterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia patefacta sunt, vt nunquam maioribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac prepotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agenda sunt; & fortißimis, ac clarißimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserũt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita conuerterunt, qui illorum temeritatẽ consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, noui atq; inusitati honores pro noua ipsorum atq; inusitata virtute tribuendi.

Contra positũ.

Quod enim tantùm ac tam singulare honoris genus reperiri, aut excogitari potest, quod non & aliis, qui egregiam in hoc bello Republ. Christianæ operam nauarunt, & tuæ inprimis M. ANTONI COLVMNA *virtuti rebusq; gestis, & ab aliis Christianis populis, & præcipue à Populo Romano debeatur? Cuius vniuersi quod sit erga te studium, quæ voluntas, neque tibi vnquam aut dubium, aut obscurum fuit; & tamen nuper apertißimè cognoscere potuisti, cum tuo in vrbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atq; ordinum*

An concursi populi.

con-

*concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, * ut ipse septem colles, ipsa urbis mœnia, si natura pateretur, sedib. suis relictis, obuiā tibi prodire cupere viderentur. Quacunq; incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant: omnes redūdantē * et foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus. omnes te, non vt vnum ex principibus ciuitatis, sed vt firmißimam ac solidißimam Romani nominis ac dignitatis columnam intuebantur. Cœlum ipsum manifesto fauit honori tuo: cùm quod aliquot dies antea triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa subita serenitas facilè omnibus indicârit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium iudicio comprobari. Nunc quoq; quāta hoc augustißimum templum frequentia hominum compleuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerūt, vt* CHRISTO IESV VICTORI ET VICTORIARVM DATORI, VT BEATISSIMÆ VIRGINI, VT CÆTERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, *tum propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te saluum ac sospitem in patriam reductū, ritè, ac piè, vt debent, gratias agant. Beatū te,* M. ANTONI, *propter cuius & abeūtis periculū, et redeuntis salutem, templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellum profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortißimi ac sapientißimi, & ex toto propemodum orbe Christiano, quos ipse nobilitatis conuenerat, & præcipua*

Hyberpole.

Diatyton.

A cœli serenitate.

Congeries.

Metus Romanorum. *Italiæ atq; huius verbis ornamenta ac columinia in exercitu versabantur: tamen eò magis metuebantur varij bellorũ & ancipites casus; quod, si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarũ magnitudinem, aut quo alio euentu grauius accidisset: nulla reliqua spes erat, vllum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quædam latronum multitudo nostro sanguine cruenta, nostris spoliis onusta: qui & semper aliàs suopte ingenio feroces, & tum maximè propter recentes victorias spe atq; animis inflati, tantos sibi spiritus, tãtam arrogantiam sumpserant, vt classem quidem nostram à se spiritu ipso difflatum iri; ea verò disiecta, quasi ianua quadam effracta ac reuulsa, omnes sibi Christianorum portus, omnes insulas omnẽ oram maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem nostrum, quòd anno superiori eas Deus alienatæ à nobis propter peccata nostra voluntatis suæ significationes dederat, vt non iniuria trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hostes nominis sui à populo suo pœnas repetere decreuisset. Sed ô cæca hominũ* Exclamationes. *iudicia. O abstrusa & recondita Dei consilia. O bonitatẽ ac clementiam ipsius perpetuò prædicandã. Verè Dominus est qui vulnerat & medetur: percutit & manus eius sanabunt: qui mortificat & viuificat, qui de-* Excurrit in Dei misericordiam. *ducit ad inferos & reducit. Pro paterna sua misericordia, castigans castigauit nos: sed morti nõ tradidit nos. Respexit ad lachrymas, ad ieiunia, ad eleemosynas, ad preces Ecclesiæ suæ, ad quæ omnia PIVS V. & NOMINE ET RE SANCTISSIMVS PONTIFEX; toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo*

suo

suo incitabat. En senex sanctißime & veterum illorũ Pontificum simillime: scelerum vltor, iustitiæ cultor, veteris disciplinæ restitutor, cui, bono publico, his miseris ac turbulentis temporibus, Ecclesiam suã gubernandam commisit Deus: hic est fructus lachrymarũ atq; obsecrationum tuarum: tui fletus pepererunt nobis hoc gaudiũ: tua quotidiana sacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrarunt. Metis exsultans, quod lachrymans seminâsti. Te nouo Moyse manũ in cœlũ tollente, nouus hic Iosue superabat Amalechitas. Tu mentem in Deo nostri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hostilium gladiorum cuspidem retundebãt. Itaq; quanto plus nobis dedit Deus quem petebamus? Nos timidi vota faciebamus, vt hostiũ claßis, cùm aduentare nostram auditum esset, quàm celerrimè se ad suos reciperet: quo post tot editas strages, timuisse tamen, & exspectare ausa non esse nostrorum impetum videretur. Nam illud propè immodicum videbatur optare, vt & congrederentur, & se barbari, nostrorũ virtute cognita, in fugam darent. Quod si ad efficiendam aliquã imaginẽ speciemq; victoriæ, aliquot illorũ naues depressæ: aliquot captæ, numerus aliquis captiuorũ liberatus esset: abundè omnes nõ exspectationi modò, sed optatis quoq; nostris satisfactum fore arbitrabamur. Vt autem sine magna nostrorũ clade, amplius quadraginta hostium millia caderentur: vt decem & eo amplius millia caperentur: vt centum nonaginta quinq; illorum ttriremes, aliaq; complura nauigiorum genera in nostrorum potestatem venirent: vt plus quindecim captiuorum nostrorum millia liberarẽtur:

Apostrophe ad pontificem per Antonomasiã,

Comparatio.

Descriptio Victoriæ partæ.

vt ex tanta aliorum multitudine vix vnus perfidus pirata, & vnus item sæuißimi prædonis Ariadnei filius fuga elaberentur, qui ad superbas immani illius Tyranni aures acerbißimum minimeq; ab ipso exspectatum tantæ cædis nuncium adferrent, quis vnquã nostrum, non dicam sperare sed propemodum optare ausus est? Præcurrit fortitudo vestra spes nostras: quæq; nos ne frustra optaremus, verebamur, vt ea frustra hostis optaret, admirabili Dei beneficio & vestra singulari virtute perfectũ est. Illud verò memorabile & animaduertendũ neq; fortuitò accidiße, sed iustißimo Dei iudicio effectum esse credendum est: quod qui duo ex illa impura fœdißimorũ mancipiorũ colluuie maximas minas iactare; qui vni ex omnibus Cristanorum vires maximè dispicere soliti erant: vt etiam apud illum stolidum ac furentem Dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid vsquã Christianorum esset, vndiq; exterminaturos: ij potißimum, cùm ad manus ventũ est, ita subitò perterrefacti sunt vt mare ipsum augustum esse ad fugam videretur. O NONÆ OCTOBRES, quàm faustam ac felicem nobis posterisq; nostris vestri memoriam reliquistis. Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, vt sibi liceret spectâße quæ illo die gesta sunt, annum vnum de consequentis vitæ suæ spatio si fieri posset, ademptũ velit. Solem ego ipsum ita viuã, in tam pulchro spectaculo, vt Iosue olim aduersus Amorræos pugnante, substiturum fuisse arbitror: nisi tanta fuisset vincendi celeritas, vt, qui nihil metuebant, id vnum metuere viderentur, nisi prius aduesperasceret, quam omnes hostes, aut cæsi, aut capti, aut fugati essent. Quænam igitur

Arrogans nimium iactãtia punitur.

Apostrophe ad mensẽ quo parta.

tur statuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitati poterũt, viri fortißimi, quæ non dico paria esse meritis vestris sed eorum partem adumbrare aliquã poßint? qui futuri sunt vsq; eo diserti ac copiosi histori-arum scriptores, qui cum ad NAVPACTEAM VICTORIAM ventum erit, non potiùs metuant, nequid de illius magnitudine deterreant, quum eam se verbis exæquare posse confidant? Semper enim iustum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi spem sua magnitudine sustulerunt. Vos exsultantẽ barbarorum audaciam compreßistis: vos maria illis clausistis, nostris aperuistis: vos flammam atq; ferrum, vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Christianorũ vita, tectis, fortunis, corporibus arcuistis: vos à templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem depulistis: per vos cruentata ac tepefacta maria illorũ sanguine redundârunt per vos vicina littora illorum, aut sauciorum, aut morientium & conditis vlulatib^9^ personarunt: vobis magistris didicit noster miles vincere, barbarus vinci: vobis Christianorũ alij vitam debent, alij libertatem, omnes securitatem. Durũ fateor, fuerat, audire, tam multa oppida à nefariis latronibus capta tam multa incensa: tam multas regiones vastas: adducta in seruitutem tam multa hominum millia: sed, CHRISTI potentia, si Christianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illustrari, quã post tot acceptas calamitates, non poterat propè est, vt exclamem, tanti fuisse. Certè quidem vt verni tẽporis clementia & amœnitas minus hilararet animos nostros, nisi eam hyemis rigor & asperitas anteceßisset: ita minus omnes huius victoriæ iucunditatẽ ac dulcedinem-

Similiter desinens cũ Anaphora. Articulus.

Simile à vere sumptũ

dinem sentiremus, nisi eam cum superiorum temporũ tristitia & acerbitate compararemus. Neq; verò eos tantùm qui ex illo nobis omnibus salutari prælio, re benè gesta, incolumes reuerterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoq; memoriam grato animo amplissimisq; laudibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hostium perculit, quàm ille ipse, pro quo pugnabant, sibi pignoratus est Christus. Qui si, vt credibile est, priùs Christiano ritu expiati, ac culpis omnib. soluti, tunc verò in Deum tãtùm intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitã pro illius gloria proiecerunt, eodem illo tẽporis puncto, angelorum legionibus stipati, triumphãtes in cœlum euolarunt. O vos beatissimos, qui sanguinem vestrũ pro eo fudistis, qui prior ipse pro vobis suũ sanguinẽ fuderat: qui mortem naturæ debitã pro vitæ auctore potissimùm reddidistis. Illi impij, quos tũ concidebatis, eùm concidistis, & mortem oppetierunt cũ ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos verò & extremum spiritum victores cum gloria effudistis, & mortali conditione vitæ in immortalitatem commutata, piorum estis æternã sedem & locum consecuti. Beata vita, quæ tali morte conclusa est: beata mors, quæ tali vitæ principium dedit. Sed vt ad te M. ANTONI mea iã reuertatur oratio, neq; Populus Romanus ignorat, neq; vnquam vlla ignoratura est aut gens, aut ætas, huius immortalis gloriæ multò tibi plus quam pro virili parte deberi. Tu iam inde à principio, cum à sanctissimo Pontifice Pio Quinto hui⁹ saluberrimæ Principũ Christianorum coniunctionis fundamenta iacerentur, ad eã rem ex ipsius sententia

Orationem cõuertit ad interfectos in prælio.

Redit ad M. Antonium.

consi-

*conficiendam, plurimum laboris, operæ, auctoritatis cõtulisti. Tu cùm classi Pontificiæ summo cum imperio præfectus esses, * in Siciliã profectus, interea dũ IOANNES AVSTRIVS non mea tantùm, sed omni omnium prædicatione maior adolescens, cuius in totã Christianorum classem summa erat auctoritas ac potestas, eodem perueniret, & milites & classiarios studiosissimè exercuisti, &, ut omnium rerum ad maritimũ bellum necessarium copia suppeteret, perfecisti Tu, quoties de summa re deliberatum est eas sentẽtias dixisti, quæ summã prudentiam cum summa animi excelsitate coniunctã indicarent. Tu cùm offensiones quædam interuenirent, quæ rem in summum periculum adduxerant iratorum animis, sapientissimè capto consilio, & graui atq; accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compositis, nascentis mali occasionem sustulisti. Tua cohortatione inflãmati militis ad pugnã exarserunt: tuum in ipsa pugna exemplum secuti, omnia pro Christo pericula contempserunt. Peruenit, ac perlatus est usq; huc tuarum immortalitate dignarum vocũ sonus: OPTIMIS AVSPICIIS GERI QVÆCVNQVE PRO CHRISTIANA RELIGIONE GERERENTVR: BARBARICAM AVDACIAM CEDENTIBVS INSTARE, INSTANTIBVS CEDERE: NOSTRORVM ET VICTORIÆ ET MORTI IMMORTALEM GLORIAM PROPOSITAM ESSE: illo duce atq; auspice, cuius brachia in cruce pandentis effigies, è summo regiæ triremis omnes, nostros animaret terreret hostes, de secũdo prælij exitu nemini esse dubitãdũ. Audiui, audiui ipse de di sertissimo viro, cuius*

Laus Ioannis Austrij.

ius eximia virtus & sæpe alias, & in hoc bello vel maximè spectata est, quiq; tuorũ in hac expeditione cõsiliorum, ac laborum particeps fuit, quàm præclarum tibi, quamq; honorificum testimonium tribuerit DIVINVS ADOLESCENS IOANNES AVSTRIVS, postridiè eius diei quo debellatum est: cum apertè prædicaret, tuum in hac sancta belli societate conflanda præter cæteros laborem ac studium, in deliberando prudentiã & altitudinem animi; in re gerenda, fortitudinem & alacritatem exstitisse: te & committendi prælij consuasorem, & comparandæ victoriæ adiutorem sibi præcipuum fuisse. Quæ cùm omnia magna & præclara sint, multò tamen à te maiora, & præclariora Populus Romanus exspectat. Properant M. ANTONI nostra omnium vota: quiq; animis præsentis gaudij magnitudinem capere vix possumus, rerũ à te gestarum præstantia, quasi quibusdã aliis sublati, cognitione & spe multò iam vlterius prouolamus. Non satis est impulisse hostem: prosternendus et opprimendus est, antequã se nouis opibus copiisq; renouarit. Extorquenda sunt vobis ex illius belluæ faucibus impioq; dominatu ampla illa & opima regna, in quæ, à Romano imperio distracta atq; diuulsa, nullo iure, iniustißimus professor inuasit. Tendit vobis Iudæa supplices manus: & palmas, quarũ feracißima est, vestris victoriis triumphisq; despõdet: obtestaturq; vos per eum quem ex purißima matris vtero mirabiliter exeuntem excepit? cuius vestigiis impressa, cuius admirandis operibus nobilitata, cuius sparso pro nobis omnibus sanguine irrigata est: ne se diutius patiamini indigna Christi hostium seruitute oppressum tene-

Metaphora. Deprecatio.

teneri. Duce olim columna Iudæi ex dura ac diuturna seruitute extracti sunt. Vtinam nostris quoq; temporibus Iudæa ipsa duce COLVMNA ex multo duriori multoq; diuturniori seruitute extrahatur. Proditum est litterarum monumentis, imperante Constantino, Constantini magni filio, visam esse in cælo sub specie crucis ingentem COLVMNAM CORONATAM, quæ longè lateq; collucens, à monte oliuarum vsq; ad eum montem, vbi Christus, pro nobis omnibus morte affectus est, pertineret. Declarandũ est tibi M. ANTONI rebus ac factis, tã insigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An verò gẽtes quædam antiquis temporibus propter violata maiorum suorum sepulchra grauißima bella susceperunt nos IESV CHRISTI Domini ac Dei nostri sepulchrum, momentum salutis nostræ, pignus resurrectionis nostræ, ab immundis canibus tam diu teneri, eisq; ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis omnibus generosæ ac fortes animæ: ite accẽsæ diuinæ gloriæ studio pectora: continuate victorias: cõnectite triumphos: inuidete posteris vestris gloriam eius terræ, ex qua salus nostra prodiit, ab immanibus belluis recepta ac recuperata. Vbi melius sanguis spargi potest? vbi meli9 vita deponi? vbi verior ac solidior gloria comparari? O Christe, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoriæ; in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi: da eisdem vim facultatemq; vincendi: immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctã societatem nomina dederunt, vt id primo quoq; tẽpore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut

Allusio ad cognomẽ.

Argumentũ à minore ad maius.

Deprecatio ad Christũ loco peroratio-nis.

eorum opera aut nostra ad hostes tuos obterendos egeas sed vt omnes qui tuo nomine gloriãtur, in partem aliquam veniant eius gloriæ, quæ ex nominis ac cultus tui propagatione capietur: & quando vrbem Romam imperij sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentum esse voluisti: da PIO Quinto Põtifici, da populo Romano hoc munus, vt in hanc potissimum vrbem, & ad hunc potissimum Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur. DIXI.

ORATIO XX.

Habita Romæ in æde D. PETRI in Vaticano V. Id Maij Anno CIↃ. IↃ. LXXII.

In funere Pij V. Pontif. Max. qui obiit Kal. Maij eiusdem anni.

Orditur à persona suâ & rei magnitudine.

DICTVRVS ex veteri consuetudine de Pij Quinti sanctissimi, & in omni virtutũ genere summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarũ augustissimo, nobilissimoq; cõsessu, Patres amplissimi, maximoperè cõmouerer cõturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob breuitatem temporis mihi ad me comparandum dati: si existimarem aut vllam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperire, aut vllam longitudinem temporis suffecturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cum & omnibus, & vobis præcipuè, qui propiꝰ illũ cognouistis, notũ exploratũq; sit, iis illũ supra cæteros mortales virtutib. floruisse, quarũ præstantiã, non

dicam

dicam exæquare dicendo, sed assequi cogitãdo difficile atq; arduum sit. ipsa me animosiorem, atq; alacriorem facit suscepti muneris difficultas cogitãtem, quod mihi necessariò eueniet, ut & multa memoratu dignißima prætermittam, & ea ipsa, quæ attingam, ieiunius multò atq; exilius, quàm pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus ad dicendũ instructo homini euenturũ fuisse. Ac quoniam auguratur animus: cum iam in æternas illas beatorum sedes euectum, & cum Deo cõiunctum, quæ hoc tempore à nobis dicuntur, quæque fiunt audire atq; intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quẽ tenerem, si ipse, mortali adhuc corpore indutus, præsens adesset: ut & eo genere orationis utar, quo ipsum præcipuè oblectari solitum nouimus, non pigmentis ac fucis oblito, sed seuero ac solido: & ea sola in ipso commendem, quæ ipse in rebus humanis sola commendãda ducebat. Qui ethnicorũ more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam sancto, tamq; Christiano principi nullam laudem cõuenire arbitror, nisi vere ac propriè Christianam. Itaque in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè huius generis orationũ principia ducebant, patriæ claritatem, quam etiam quidam ex illis primam partem felicitatis esse dixerũt nobilitatẽ generis, opes, ac copias, ea nos, etiam si verè ac copiose id facere possemus, in talis tamen viri laudibus numeranda non diceremus. Quanti hæc sint, declarauit ipse Christus, qui totius orbis Dominus, obscurũ & ante id tẽpus ignobilem pagum, in quo nasceretur elegit: Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi

Propositio.

*beri voluit: rex omnium paupere tugurio natus, non habuit vbi reclinaret caput. Imo verò ij demum gloriosi mihi præter cæteros, atq; illustres videntur, etiam si hæc humanarũ rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantum freti ea, quæ inter homines summa habentur, sine vllis eiusmodi præsidiis sua sibi virtute pepererunt. Pulchrum est enim ita abundare, vt nemini quidquam debeas; ita illustrare alios, vt nihil ipse splendoris ac claritatis ab aliis mutuatus esse dicaris. Sed his omißis, quæ semper sapientißimus quisq; contempsit, iam quasi thesaurum quendam rerum pulcherrimarum, ac pretiosißimarum aperiens spectandumq; proponens, euoluam & explicabo vera illa & diuina bona, quæ semper illum bonis amabilẽ, improbis formidabilem, vtrisq; admirabilem reddiderũt. Qui statim ab ipso ineuntis ætatis principio cum, & diuino lumine collustratus, & domestica, vt credibile est, institutione commonefact⁹ ijs qui in seculo viuerent, difficilẽ esse in cœlum viã indicâsset, * impulsu Spiritus sancti fugit è patria inferiori ac terrestri, vt Abrahã iterq; illud arripuit, quod ad illam superiorem ac cœlestem tendenti tutius, atq; expeditius esse intelligebat. Fugit vt Loth: neq; post tergum respexit; cùm sciret, eos, qui manu ad aratrum opposita respiciunt retrò, aptos non esse ad regnum Dei. Fugit vt Iacob, & in ea demùm terra conquieuit, in qua vidit scalas per quas itur in cœlum. Dedit enim nomen in laudatißimam illam D. Dominici sodalitatẽ; in qua, vt primum instituta est, tanquam in optimo ac fertili agro, eodemq; bene ac diligenter subacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ sanctitate præstantes, nunquam*

A contemptu mundi.

Laus ordinis S. Dominici.

alij alijs succrescere, alij ex alijs continentur propagari ac proseminari desierunt. In ea ita vixit, vt iuuenis senibus, tyro veteranis, nouitius exercitatis, tanquam exemplum continentiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ, omnis deniq; virtutis proponeretur. Neq; verò cœpit quidem ita viuere sed in eo non perstitit; neq; perstitit quidem, sed non longius progressus est: neq; progressus quidem, sed in medio cursu defatigatus. Imo verò totum vitæ spacium ita transegit, vt cum iã pridem ad summam virtutis perfectionem peruenisse iudicaretur, ipse tamen quotidie seipso melior ac perfectior cerneretur. Cùm autẽ alia in hoc viro admirabilia fuerunt, tum singulare studium conseruandæ veræ ac Catholicæ religionis, aduersus eos, qui illam vlla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium semper eluxit. Quibus cum ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquieuit, In aliis erratis condonandis, atq; ignoscendis, quanquam & sui & aliorum seuerißimus censor, non ita se durum atq; inexorabilem præbebat: qui ab Ecclesia desciuissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, vitam sibi acerbam atq; insuauem esse ducebat. Exedebat animum ipsius zelus Ecclesiæ: neq; quisquam vnquam verius idem, quod olim Dauid, dicere potuit. Nonne qui oderũt te, Domine, oderã, & super inimicos tuos tabescebã? Perfecto odio oderam illos. Ergo cùm ei munus in eos inquirẽdi publice mãdatum eßet, quas ille potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes sibi, dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas putauit? quas non potius vltro ac cupidè

A vitæ sanctitate.

A perseuerantia.

A cœlo religionis.

Translatio.

A periculis.

cupidè appetijt? Quàm sæpè ab illis petitus, à Deo mirabiliter seruatus est? vt de ea dici poßit, quod alicubi ait Cyprianus. Non animũ martyrio, sed martyrium animo defuiße. Ob hæc tanta, ac tam præclara in Christianam Rempub. merita, primùm creatus Episcopus Nepesinus, deinde à Paulo I V. in vestrũ, Patres amplißimi, Collegium adscitus, atq; aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid opus est, præsertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera, & recta essent, quantum animi, & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil vnquam ille in dicenda sententia aut metui, aut gratiæ dedit: nunquam ad cuiusquam voluntatem orationem suam accommodauit: nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaq; vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neq; ad iusta impetranda necessarias esse, neq; ad iniusta extorquenda efficaces. Quod si quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo vllam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquam scopulum quendam refugiebant? Vt autem diuino consilio, vestris suffragiis, in Pij Quarti locum suffectus est, tãta subito extitit bonorum alacritas, & exsultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio, vt neque illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neque vspiam se iam tuto posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abte-

A bene administrata Cardinalatus dignitate.

A iustitia.

Ab iis quæ in pontifi catu gessit.

Contra positũ.

abiectos: illos gaudio triumphantes, hoc de consciscendo sibi voluntario exilio consilia inter se communicantes: illi gratulatum ad templa conuolabant, hi adspectum hominum lucemq; vitabant: illos sublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neq; verò multis edictis aut programmatis opus fuit ad pestes quasdã hominum ex vrbe pellendas. Vt sol exoriens nebulas disiicit, vt ventus areã purgat: ita nomen ipsũ noui Pontificis dissipauit improbos, & vrbem terra illa impurorũ hominum colluuione purgauit. Iam in ipso Pontificatu qualis fuerit si quis subtilius requirere instituat, ita reperiet, multis seculis nullum Põtificem fuisse, qui ad veteres illos Syluestrum, Gregoriũ, Leonem, eiusdemq; generis alios, viuendi ratione, & consuetudine propius accesserit. Primum enim si priuata & domestica spectemus, eandem in victu cultuq; parcimoniã retinuit, quibus à principio se, cum adhuc in monasterio esset, assuefecerat. Eadem ieiunia erant, eadem preces, eadem statis anni temporibus à certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitus asperitas: neq; quisquã vnquam intemperans tanto studio voluptates corporis consectatus est, quanto ille eas perpetuò repudiauit. Imò verò, quarum Ecclesiæ constitutionum propter senectutem; aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumq; petentibus fieri solet, ijs vt ipse se solueret, quanquam, & affecta ætate & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidiè ferè sacrificabat; si id non poterat, omninò tamen sacrosancto Missæ sacrificio intererat. Nunquam ex eius ore verbum vnum prodiit, quod non aut ad Dei laudem; aut ad eorum qui aderant emenda-

A simili.

A vitæ parcimon.

A pietate.

mendationem pertineret. Sic quãquam adhuc in terra positus, versabatur in cœlo: & cum hîc nobiscum viueret, iam tamen ciuis erat Sanctorum & domesticus Dei. Tota quoq; eius familia ad exemplum Domini composita erat: cumq; multis in locis familiares principum sumptuoso vestis genere, arrogantia & contemptu cæterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, distingui ab aliis soleant, hic suos ita instituerat, vt nulla re magis quam modestia singulari, & præcipua quadam sanctimonia vitæ à vulgarib⁹ discernerentur. Atq; hæc priuatim. Publicè autem quot quantaq; beneficia & in hanc vrbem, & in totam Christianam Rempub. contulit? Reuocauit veterem Ecclesiasticam disciplinam: quæ ita iam obsoleuerat, vix vt eius imaginẽ in veterum scriptis agnosceremus. Iudiciorum seueritatem, quam iam improbissimus quisq; aut eludere, aut perrumpere solebat, renouauit: cumq; acrioribus remediis egere hoc seculum indicaret propositis etiam acerbioribus suppliciis, hominũ libidinẽ audaciamq; frenauit. In quo, si qui sunt, qui eum vt nimis seuerum, ac rigidum culpare audeãt, &, vt molles ægroti de medicamentorum amaritiæ conquerantur, facere id non possunt, quin eadem opera de sua nequitia & leuitate fateamur. Nã si aduersus extraneos tantùm seueritatem adhibuit, in se autem, & in suos remissus, atq; indulgens fuit, tum sanè hos reprehensores audiamus: sin & domi, & foris, & in suos, & in alienos suisse similem præbuit, neq; quenquam vsq; eo carum habuit, vt ad eius peccata conniuendum duxerit: fateamur, id quod res est, seueritatem illam ab eximio quodam iustitiæ studio profectam, his temporibus

A familia bona gubernata.

A seueritate in puniendo.

poribus

poribus necessariã ac salutarem fuisse. Iam eum & ab omni auaritia ac sordibus longißimè abfuiße, & liberalitate ac magnificentia excelluisse, & res ipsa loquitur, & ij quoq;, qui propter eas quas dixi caussas parũ eius gloriæ fauent, confitentur. Cui rei argumento est, & innumerabilium priuatorum inopia subleuata, & infinita illa vis pecuniarum, quâ omnibus propè orbis Christiani partibus aliqua difficultate preßis, ac laborantibus sine vlla cunctatione subuenit. Illud verò immortale, & omnium gentium omniumq; seculorũ prædicatione celebrãdum beneficium, quo vniuersam Christianã Rempub. affecit; inita & constituta cum Philippo Rege verè Catholico, & cũ Venetis, belli aduersus Turcas gerẽdi societate, quis vnquã satis pro dignitate laudauerit? Quam in societatem, vt cæteros quoq; principes Christianos perduceret, cùm alia multa molitus est: cũ anno superiori, periculosißimo tempore, maximis caloribus, eum quem semper meritißimo vnicè dilexit: sororis suæ nepotem, Michaelẽ Cardinalem Alexandrinum, sibi sanguinis quidem coniunctione proximum, sed virtutis imitatione propiorem in cuius adspectu, ac colloquio acquiescebat, cum quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximũ posteritati suæ præsidium collocârat, eum igitur legatum in Hispaniã, in Lusitaniam, in Galliã misit; neq; eius, quem tantoperè amabat, vitam in apertum discrimen exponere virtus est, dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Christi gloriã & ad Christianorum vtilitatem pertineret. Hæc ego cum laudo Patres amplißimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est, aliorum quidem, quòd ex corpore vestro A liberalitate.

talem principem elegistis; aliorum vero quòd vos talis princeps in amplissimum ordinem adlegit. Singulares principis nostri virtutes Deus Opt. Max. singulari felicitate cumulauit, datis ei de duplici genere hostium duabus maximis pulcherrimisq; victoriis, altera terrestri de iis qui in Gallia, & à Christo, & à Rege defecerant; altera nauali, cuius recens adhuc memoria est, de sempiterno Christiani nominis hoste. Turcarũ tyrãno. Sed & hac & alia plurima, quæ sciens prudensq; ne longior sim, prætereo, historiarũ scriptores monumẽtis suis commendabunt æternitati; mihi autem breuiter de ipsius exitu, ac migratione ex hac vita dicendũ est vt intelligant omnes vitam ita laudabiliter actam, non minus laudabili fine esse conclusã. Duo sunt, quæ, cùm ad extremum vitæ ventum est; etiam spectatæ virtutis viros de gradu deiicere interdum solent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et sunt tamẽ, qui quãdiu à se mortis pericula abesse confidunt, dolorem satis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne graui, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis necessitatem satis æquo animo exspectant. Qui autẽ vtrũq; præstet, vt neq; doloris acerbitate ac diuturnitate frãgatur, neq; aduentantis, atq; imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. Quæ laus si cui vnquam meritò tributa est,, huic certè omniũ confessione tribuenda est. Qui cùm quadraginta totos dies tãtum vim doloris perpessus sit, quanta maxima cadere in hominẽ potest, nunquã tamen vllam vocem parum se dignam emisit: sed illud in ore frequẽtissimè habuit, Domine adde sanè ad dolorem, dum addas & ad patiẽtiam,

Ab in quæ iis morte.

A patientia in doloribus.

am, Mortem autem sibi ab ipso morbi principio certã atq; exploratam ita non exhorruit, vt de ea sine vlla prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur: planeq; ostenderet eam à se, vt Diuus Paulus ait. in lucro poni. At ne cui dubium sit, præsciuisse eum, sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atq; illustres eius rei significationes dedit. Vnam, quòd Cardinalem Alexandrinum pridiè Parasceues, hoc est, vicesimo nono ante ipsius obitum die, sacrosanctã Eucharistiam sibi porrigentem, & vsitata verborũ formula vtentem, iussit insistere, & ita verba cõcipere, vt in ijs tantùm fit, qui sanctißimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, vt paulò pòst ad aliam vitam commigraturi. Alteram quod cùm, ob quandam morbi leuationem, depulsum ab eo esse mortis periculum constans opinio esset, septem illa præcipua vrbis templa inuisere voluit, eiusq; itineris quanquam viribus morbi, grauitate & longinquitate deiectis, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle se eorũ reliquias postremùm videre, quos se non multò pòst visurum esse speraret in cœlo. Mortem autẽ illius & præcesserunt multa prodigia; terræ fremitus, terræmotus, fluminum inundationes, crebri fulminum iactus, & secuta est tanta populi consternatio, vt eius desiderium vix longo tempore mitigari posse videatur. Sed nos quidem alienißimo Reipub. tempore optimo & præstantißimo principe orbati sumus: ille autem, vt confidimus è tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatemq; productus, promissam piis omnibus poßidet hæreditatem: ita vt mors ipsius, si sortem nostram respicimus, luctu & lamentationibus, sin ipsum, cultu & gratulatio-

A prodigiis quę mortẽ anteceſſerunt.

Peroratio ad Cardinales.

tulationibus prosequenda sit. Vos verò, Patres amplissimi, quos iã vnos mœsta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate suffragiis, secundũ Deum, trãquillitas temporum & salus Reipub. pendet, consulite quã primùm rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac Collegio, aliquem eiusmodi Ecclesiæ rectorẽ deligite, qui & sedare possit mœrorem ex huius morte conceptũ, & voluntate, prudẽtia, vsu rerũ, auctoritate, aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac præstãtissima opera; quæ præpropera huius morte imperfecta atq; inchoata manserunt. DIXI.

ORATIO XXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perueniendi.

Habita Romæ Non. Nouemb. Anno CIↃ. IↃ. LXXII.

Exordium sumit à prouincia à Cardinalibus deman data, quibus lubens parat.

IVS ciuile me non vulgari via, sed noua quadam, & ante me in his quidem scholis inusitata ratione tradere ingressum, & in opere instituto q; pulcherrimo quartum in annum, magna auditorũ frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplissimi, in medio cursu insistere, aliudq; munus suscipere coëgit auctoritas. Nam, cùm homo eruditissimus, qui tradendis eloque tiæ præceptis in hac vrbe consenuerat, & afflicta v letudine, & ipsa iam ætate otium ac quietem postulante, missionem à vobis honestissimam impetrâsset, nec ei facilè successor idoneus reperiri posse videretur, mihi potissimùm mandandam esse ab eo dere-

derelictam prouinciã censuistis. Parebo libens, vt debeo, auctoritati vestræ; neq; mihi quidquam vnquã à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prompto atq; alacri animo subeam: quæq; mihi à vobis imperata erunt, nunquã aut aspernabor vt nimis humilia, aut vt nimis ardua extimescã. Vestrûm est decernere ac statuere, quam à quoq; nostrûm hui⁹ quasi Reipub. literariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrûm, parere, & mãdata vestra subsequi, neq; vnquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, vt de vestro iudicio iudicemus. Equidem quod ad me attinet, neq; vllam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna sit, sordidam & obiectam esse duco; & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, semper nobilißimam existimaui: &, si aliter sentirem, fortaßit tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in conuiuio extremo loco iussus accumbere, conuiuatoris ingenium, ac iudicium commendauit, qui rationem excogitâsset, qua illi quoq; loco dignitatem compararet. Non enim tantùm vt vulgò dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominum collocat, sed etiam sæpè magistratum is qui eum gerit exornat. Epaminondam ferunt, cùm à ciuibus suis Telearchus creatus esset: is apud Thebanos nõ magni momenti magistratus: nõ detrectasse, sed dixisse ita gesturũ, vt deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectũ est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, vt post eum Telearchi perpetuò creati sint ex principibus ciuitatis. Hæc & talia dicerem, si in eloquẽtiæ professione parũ inesse dignitatis existimarẽ. Sed & de re ipsa, & de me longè mihi alia opinio

Eloquẽtia nobilissima ars.

Seipsũ honeste cõmendat & laudat.

est. Quamuis enim non inficior, magnum me semper amatorem atq; admiratorem disertæ atq; ornatæ orationis fuisse, studioseq; in eam rem operam dedisse: etiam, si vultis, aliquando imposuisse populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant. in aliquam non infantis: neq; indiserti hominis opinionem venisse: vereor tamẽ, ne exemplo meo comprobem, id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habẽdos, cùm diu à pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantum à me exspectari ac requiri puto, primùm, vt vobis, adolescẽtes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perueniri: deinde vt ad superandam earum difficultatem, quantum in me erit, si quid modò erit, neq; autem multum, neq; tamen nihil omninò fore confido, auxilio sim: suscipiam, ac subibo paulò maiore cum fiducia onus id, quod mihi si meum perpetuum publicæ vtilitatis studium diuinæ benignitatis aura comitetur. vtcunq; posse videor sustinere. Vt enim, si quis homo egens ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus fit: sin id tantum polliceatur, ostensurum se quam viam insistere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atq; abhorrens a fortuna sua suscipere videatur: sic ego, si ea me traditurũ dicere ausim, quibus eloquentes fieri poßint, meritò irridear, cùm ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat; sin id tantum dicam; posse me ijs, qui eloquẽtiæ studio tenentur, vias quæ ad illam ferant ostendere, & ad id quod adamârunt consequendum aliquid opis afferre. caussæ, vt opinior nihil sit, cur me quisquã aut nimiũ mihi adsumere, atq; arrogare dicat, aut ea pollice-

Simili probat non nimium sibi sumere, dum dicit se viam ad eloquẽtiam cõmõstraturum.

polliceri quæ præstare nō poßim. Nolite autem, auditores, existimare, me vulgare aliquid vobis & in medio positū polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducē ad eloquentiā fore: neq; ita eloquentiæ nomen accipite, vt vulgò accipi cōsueuit. Hodiè enim vt quis vulgaria Rhetorum præcepta vtcunq; didicit, & in Ciceronis scriptis tantum posuit operæ, vt, adhibito Nizolij libro, poßit orationem aut epistolā scribere, cuius tum singulæ voces, tum ipsa etiam structura & collocatio Ciceronem oleat, protinùs magno eorū consensu, qui nihil altius, aut sublimius cogitant, eloquentis nomen assumit. Itaq;, si de quopiam istorum percunctêre, num Platonem, Aristotelem, Theophrastum legerit; deniq; num Philosophiam attigerit, negabit: se enim relicto alijs Philosophiæ studio eloquentiæ gloria contentum fuisse. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quàm diligenter, studioseq; versauerit? Aliquid se fortasse ex eis libâsse dicet sed properantem & aliud agentem. & qui vnam modò spectaret eloquentiam. Certè igitur Homerum quem vt cæterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quasi fontem quendam esse dicunt, Sophoclem, Euripidē, à quo optimè ali eloquentiam, ipsi eloquentiæ magistri prodiderunt, cæteros deniq; Græcos & Latinos Poëtas accurato peruolutasti. Quē tu mihi, inquit, Homerū, quem Sophoclem quas nugas nominas? quasi ego poëta, non orator, esse voluerim. Nimirum igitur, cum à te omne aliud scriptorum genus abdicâsses, in illis eloquentiæ luminibus Lysia Hyperide, Andocide, Isæo, Isocrate, Demosthene, quā plurimū olei consumpsisti, in eis egregium aliquod studium collocâsti, eos sæpè relegens in

Ostēdit se non vulgare quidquam polliceri.

Quis iā eloquēs censeatur.

Non solus Cicero eloquentiam dat.

*in succum ac sanguinem conuertisti tuum. Imò, inquit, quorundã ex istis vix ipsa nomina agnosco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amorib⁹ ac deliciis fuit, quẽ ego, admirabili quodã eloquentiæ studio inflammatus, nunquã ex oculis, ex manibus, ex sinu deposui: cuius in scriptis ita diligens ac sollicitus fui, vt, quemadmodum nummi aurei aut argenti à plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita ego voces Ciceronianas ab ÿs, quæ Ciceronis nõ sunt, sono ipso discernere ac diiudicare possim. Bene sit, inquam, istis auribus tuis tam delicatis, tamq; eruditis: sed cur, quæso, cùm Ciceronem tãti facias, eos, quos tantoperè ab eo laudari videbas, nõ attigisti? Istos, inquit, legissem, si Græcè eloquens esse voluissẽ. Latinæ quidem eloquentiæ laudem affectanti satis esse vnus Cicero visus est. Quæ ista, malum, Latina eloquentia est, aut quando quisquam veterum istud iter ad eloquentiã tenuit? Mihi quisquam eloquentiã vocat, cùm genera caussarum, & nomina figurarũ, & vulgaria quædam præcepta de conformandis orationis partibus, & huiusmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas cõiungere, & ex eis quasi tessellis * ieiunã ac famelicam orationem contexere, sedulò cauentem nẽ quid dicatur, quod non antè Cicero dixerit? Picarum & Psittacorum ista eloquentia est, auditas voces iterare ac reddere; neq; quidquam vnquam dicere quod sit verè ac propriè tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiã: qui nisi de ciuilibus negotiis ornatè ac copiosè loqui posset, qui dicendo animos audientium flecteret, qui admirationem concitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfusã multitudinem stupore defigeret,*

Cõuincit & alios legendo.

Metaphora.

Ironia.

Quis verè eloquens censendus.

figeret, neminem eloquentem vocabant. Itaq; qui se dicendi magistros profitebantur, multa de ratione argumentãdi, multa de virtutib⁹ ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum institutis, ac legibus, multa de ratione instituendarum ac gubernandarum ciuitatum disputabant: seq; propterea nõ Rhetoras, aut, quæ tum vsitata erat ipsorum appellatio, Sophistas, sed gloriosiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etsi eos Aristoteles coarguit, ipse tamen docet Rhetoricen quiddam esse ex Dialectica, & ex Politica conflatum atq; cõmissum: & opus Rethorices esse ait iis in rebus omnibus, quæ in consultationem cadunt, omnia videre; quæ ad fidem faciendam accommodata sunt. Tribus autẽ præcipuis capitibus hoc contineri ait. si ita dicamus, vt, qui audiunt, bonos viros esse nos opinẽtur. Si eorum animi motus quosdam concipiant ad id quod volumus efficiẽdũ atq; obtinendum accommodatos: si id quod probare volumus, aut demonstremus, aut demõstrare videamur. Vt autẽ Dialecticus, non illo ex scholastico puluere clamator odiosus ac molestus, sed verus ac germanus Dialecticus duobus ad probandum instrumentis vtitur, syllogismo & inductione: sic ei compar ac geminus & in dißimili genere similimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte respondeãt, enthymema quod syllogismo, exemplum quod inductioni. His duob⁹ armatus est, his pugnat, his suã & aliorum dignitatẽ tuetur: neq; sine magna copia enthymematũ & exemplorum ad omnem dicendi materiã cõparata, eloquentis nomen sustinere quisquã potest. Enthymematũ copia à Philosophis, exẽplorũ à poëtis & hi-

Repetitio.

Qui olim politici.

Quid Rhetorica simile cũ dialectica hebeat.

Philosophorum & Poëta-

rũ scripta ad eloquẽtiã multum cõferre.

storiarum scriptoribus petitur: neq; quisquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus euaserit, qui non prius omnia Philosophorum scripta, quæ quidẽ ad formandos mores ad tractandã Rempub. pertinent, omnẽ historiam veterem, omnes antiquos & Græcos & Latinos poëtas diligenter & accuratè peruolutarit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: sed magnũ & id, quod hoc labore petitur. Et verum est, quod ait Horatius: nil sine magno vita labore dedit mortalibus. Ad hanc facultatem consequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meæ ferent, ducem ac comitẽ profiteor. Vestra res agitur: vobis, vt ille ait Comicus senex, seritis, vobis occatis, vobis eisdẽ metitis, vobis deniq; iste pariet lætitiam labos. Videbitis me quotidiè caussa vestra afficientẽ, quæcunq; potero; conantem etiam ea quæ non potero. Alite vos quoq; studiũ meũ attentione vestra: &, dum ætas apta est ad labores perferendos, dum animus nullis alijs curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenij cultum requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere vt vtilitas vestra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & amplißimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandauit, & nobis omnibus tantæ curæ est. à vobis, à quibus minimè decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, instabo, vrgebo, excitabo nonnunquam etiam, si res ita poscere videbitur, obiurgabo, atq; increpabo. Nolite exspectare, dum vobis aduler, Contemnam vos, si vos litteras contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipse commoda vestra ex animo, &, vt vos me vicißim meritò ametis, operam dabo. Sed, vt diei tempus est, diuti-

Occurrit obiectioni.

Cõclusio ad iuuentutem.

Congeries cũ gradatione.

diutius detinendi non estis. Secundum librũ Tusculanarum disputationum explicare decreui. Cras id facere incipiã. Polliceor autẽ vobis, qui me attente audient, curaturũ me, vt eis operæ suæ ratio constet. DIXI.

Pro Carolo IX. Galliarum Rege Christianissimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

Habita Romæ V. Kalend. Ianuar. Anno CIↃ. IↃ. LXXII.

SI PRO cuius quisq; propugnatione ac defensione plura pericula subijt, plus excepit acerbitatum pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est: eò plùs gaudij ex ijs quæ ad retinendã atq; amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum peruenire credendum est: dubitare non potes, Beatissime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto cæteros Reges eximia quadam percepti ex ea re gaudij magnitudine superauerit, quantò non huius modò memoriæ, sed omnium ætatum ac seculorum Reges graui ac diuturna susceptorum pro Sedis Apostolicæ auctoritate laborum ac discriminum perpessione superauit. Quo tibi gratior esse debet ac iucundior gratulatio quæ tibi hodierno die fit eius Regis nomine, qui cũ, pro incredibili studio atq; obseruantia erga te sua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: ijs tamen difficultatibus, quæ omnibus notæ sunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quàm diuino consilio contigit, vt possis tu quoq; ei vicissim verè ac meritò gratulari. Etsi autem, quæ proximè in Gallia pro religione

Ordi-tur ab occasio-ne gau-dendi quam habuit rex.

gione

*gione gesta sunt, propter summam illius regni nobilitatem atq; amplitudinem toto iam orbe celebrantur, neque locus, neq; regio in terris vlla est, quæ non plena sit & laborum ac miseriarum, quas Galli superioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper vsus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterē statum vindicauit: quia tamen neq; Regis nostri & nomine & re Christianißimi pietas in Deum, quā ipse omnib⁹ notā ac testatam esse vult, vlla ex re melius cognosci; neq; vllum dicendi argumētum hoc quidem tempore reperiri potest, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis inesse videatur: peto à te, Beatißime Pater, vt hoc temporis, quod mihi ad dicēdum tua benignitate conceditur, in harū potißimùm rerum tractatione consumi collocariq; patiaris. Quis igitur in Gallia rerum status fuerit, quo tempore Carolus non⁹ ad regni gubernacula morte fratris admotus est, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis iā tunc Hērico regnāte, in * venis ac visceribus Galliæ cōcepta ac conclusa latuerat; cuiq; optimus ille Rex, ob perpetuo deplorandū inopinatæ mortis euentū, remedium adhibere, cùm maximè cuperet, non potuerat: eadem cùm se sub Francisco secundo commouere cœpisset: & ab eo quoq; intempestiua morte prærepto, compressa modò & cohibita, non etiā exstincta & sublata eßet: ad extremum vniuersa se, ingreßo regnare Carolo, effudit. Vt autem aquæ impetus saxorū lignorūue oppositu diu retentus ac retardatus, si fortè tandem ea quæ obstabant, aut sublata, aut perrupta & disiecta sunt, multò maior ac vehemētior esse consueuit, ita illi hominum omnia turbare cupiētiū cœtus, quos ad id tēp⁹*

Propositio & beneuolentia.

Metaphora.

Simili describit qua ratione Gallia impiis

legum

legum ac regum terror tanquã vinctos infrenatosq; tenuerat, fractis postremò repagulis furere ac bacchari per nobilissimũm regnum, in summa impietate summã licentiam nacti, diuina humanaq; omnia cædibus & incendiis miscere cœperunt. Atq; in antiquis fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Herculè recens nato, duos ad eum inusitatæ magnitudinis angues supernè lapsos esse, qui iacentem adhuc in cunis opprimerent: hoc nouo Hercule (Qui enim adhuc adolescẽs tot iã mõstra perdomuerit, meritissimo huius nominis honore affici potest) regni habenas tractat aggresso, infinita quadã non è superiore loco demissa, sed ex inferis emersa exstitit anguiũ vis, & q pestilenti afflatu suo omnia cõtaminare, & deterrimũ virus suũ longè lateq; spargentes, non ipsi modò regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, sed & ex toto regno verũ Dei cultũ, quo vnᵒ æternæ vitæ spes continetur, exterminare conarentur. Qui diuini quidem numinis metu iam pridem proiecto, legũ autem & iudiciorũ auctoritatè tum maximè propter infirmam regis ætatem contẽpta ac conculcata, quam stragem, quas calamitates, quam vastitatem, quot in audita crudelissimorum facinorũ exempla in Galliam intulerũt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ post illas pestes ac furias ab humani generis hoste immissas contigerunt: profanata, euersa, incẽsa templa: aras sacerdotũ cæde maculatas, abstractas ex sedibus virgines Deo Sacras, direptas vrbes, campos manantes sanguine, fluuiorũ cursus humanis corporibus impeditos: ludentẽ excarnificandis hominibus sæuitiam, feritatem, ne conditis quidẽ mortuorũ ossibus ac cineribus abstinentem. Quis vsq; eò

Galli-

infecta.

Interclusio.

Hæresis serpenti comparatur.

Synonymia.

Hæreticorum impietas & crudelitas.

Gradatio.

Gallici, aut potius Christiani nominis hostis est, qui illa sine lachrimis aspicere potuisset? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorũ principum, tot summorum Pontificum, qui tanta cum laude Ecclesiæ Dei præfuerunt, parens. Tune illa es, quæ susceptã à Christi & Apostolorum discipulis fidem nunquã posteà deserueras? quæ non à tuis tantùm, sed ab aliorum quoq; finibus hæreticos aliosq; hostes nominis Christiani tã sæpè depuleras? Quæ Europam, Africam, Asiam, gestis pro Christi fide bellis nobilitaueras? quæ violatam ab aliis Sedis Apostolicæ dignitatem tam sæpè restitueras? tam firmis præsidijs sepseras? tam multis ornamentis affeceras? quæ vrbem Romam ab imminenti direptionis & excidij periculo tam sæpè liberaueras?

Exclamatio. Cõduplicatio. Apostrophe ad Galliam similiter desinẽs.

Verè enim hoc, Beatissime Pater, verè & sine cuiusquam iniuria gloriari possumus, duabus præcipuè laudibus homines nostros, post Christum natum, supra cæteras gentes perpetuò floruisse, quod & Christianæ religionis non conseruandæ tantùm, sed etiã propagandæ studiosissimi, & ad accipienda omnia regum suorum imperia paratissimi semper fuerunt. Omnes autem illarum pestium conatus eò dirigebantur, vt & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi laudẽ vtraq; spoliarent. Quod si vtrumq; consequi ac perficere non possent, certè quidem vt eam à summorum Pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Ecclesiæ cõmunione diuellerent. Hoc præcipuè imbiberant: hoc spectabant: hæc eis à principio mens, hoc consilium ac propositum fuit. Neq; verò dissimulanter ferebant, conquieturos se &, vt prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus auctoritas è Gallia tolleretur.

Anadiplosis.

Congeries.

tur. Quinetiam si rex ab hac sancta sede dissociare vellet; promptã ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas prouincias sub imperium suũ subiungendas ostentabant. Sed magnus & à natura ipsa ad honestatem conformatus animus, nec asperitati bus terreri, nec vlla vtilitatis specie à recto auocari potest. Rex fortißimus & maioribus suis dignißimus, qui PIETATIS AC IVSTITIÆ gloriã ita etiã puer adamâsset, vt ipsis earum virtutum nominibus quasi pro symbolo vtatur, omnia sibi prius perferenda statuit, quàm quidquam committendum, quo earum alterutra, vel minima ex parte vialari videretur. Repudiatis igitur omnib. improborũ consilijs ac suasionib⁹, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, sed tamen, vt qui corruptas ac vitiatas corporis sui partes, aliis omnibus frustra tentatis, vrũt postremò, aut secant, ne earum contagio cæteris obsit: cùm iam in lenioribus remediis nulla spes esset, ad acriora descẽdere & vim quodãmodo visceribus suis inferre coactus est. Intestinũ ac domesticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari possunt miserrima, insunt, necessariò ei aduersus suos suscipiendũ: ac regendũ fuit: & ruina restinguendus ignis, ne tota Gallia eodẽ incendio conflagraret. Commissa multa prælia: multa cæsa hominum millia: sæpè fusi ac profligati hostes: rex tamẽ clementißimus, & suos si qua ratione posset, prolatando potiùs ad sanitatem perducere, quam delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieuerat, quas æquißimas etiam iniquißimi iudicarant. Pacata ac composita omnia videbantur: iamq; spes erat, plerosq; ex illis miseris agnituros errorem suum, & ad Ecclesiæ gremiũ suapte sponte

Transit ad constãtem Regis animũ.

Simili laudat regem à iustitia.

ſponte redituros. Cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totã prope Galliam inſepultis ſuorũ corporibus obruerant, quaſiq; ſepelierant, quorũ ipſi gladij aſſuefacti trucidandis inſontibus, aſſiduè cædẽ ſanguinemq; ſitiebant, parum ſe anteactæ vitæ reſpõſuros iudicârunt, niſi palmas illas, quarũ adhuc cruda & recens memoria erat, noui ſceleris acceßione cumularent. Agebant illos præcipites, & ad ſupplicium rapiebant pœnæ eorum quæ tam multa aduerſus Deum & homines impiè nefarieq; commiſerant: ijs illi agitati, & à mẽte conſilioq; deducti, veriti non ſunt aduerſus illius regis caput ac ſalutem coniurare, à quo poſt tot atrocia facinora non modò veniam conſecuti erant, ſed etiam benignè & amanter excepti: Quæ coniuratione ſub idipſum tempus, quod patrando ſceleri dictum ac conſtitutum erat, diuinitus detecta atq; patefacta, conuerſum eſt in illorum ſceleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipſi in regem & in totam prope domum ac ſtirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem, & in faſtis eximiæ alicuius notæ adiectione ſignandam, quæ paucorum ſeditioſorum interitu regem à præſenti cædis periculo, regnum à perpetua ciuilium bellorum formidine liberauit. Quæ quidem nocte ſtellas equidem ipſas luxiſſe ſolito nitidius arbitror, & flumen Sequanã maiores vndas voluiſſe quò citius illa impurorum hominum cadauera euolueret & exoneraret in mare. O feliciſsimam mulierem Catharinam regis matrem, quæ cum tot annos admirabili prudentia pariq; ſollicitudine regnum filio, filium regno conſeruâſſet, tum demum ſecura regnantem filium adſpexit, O regis fratres ipſos quoq; beatos:

Tranſlatio.

Hæretici in Regem cõſpirant.

Exaggerat per exclamationes.

beatos: quorum alter, cum, qua ætate cæteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipse quater commisso prælio fraternos hostes fregisset ac fugasset, huius quoque pulcherrimi facti præcipuam gloriam ad se potißimum voluit pertinere; alter, quanquam ætate nondum ad rem militarem idonea erit, tanta tamen est ad virtutem indole, vt neminem nisi fratrem in his rebus gerẽdis æquo animo sibi passurus fuerit anteponi. O diem deniq; illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatißime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & diuo Ludouico Regi, cuius hæc in ipso peruigilio euenerant, gratias acturus, indictas à te supplicationes pedes obijsti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quàm vt primis illis mensibus tetram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac præsignificabat dissectus draco, gentis tuæ, Beatißime Pater, nobilißimũ ac pulcherrimũ insigne: fore, vt immanis ille draco, aut illa potius multorũ capitum hydra, quæ non paludẽ aliquã Lernæam; sed potentissimum & opulentißimũ regnum tam diu obsederat te Pontifice dissecaretur. Nunc igitur contemplare, quæso, animo nouum illum Dauidem, cæsi ac prostrati gygantis spoliis ac sanguine decorum: eumq; hilari vultu ad genua tua prouolutum, ita tecum loqui existimato: Ego, Pater sanctißime atq; optime, cũ maiores meos, maximos & potentißimos reges, accepissem omnes vsq; à Hlodoueo in sinceritate atq; integritate religionis Christianæ, ne vno quidem excepto, plus mille annos firmè ac constanter perstitisse: eosdemq;

Alludit ad insignia põtificis.

Rex cõparatur Dauidi.

Prosopopœia.

præcipua quadam erga Sedem Apostolicam obseruantia, periculisq; ac laboribus pro illius defensione aditis, & illud, quo nullum pulchrius est, Christianissimorum nomen, & primarium inter reges Ecclesiæ filios locum cõsecutos statim à puero illud mihi proposui, vt eos potius, aut adæquare, aut etiam, si fieri poßet, superare cõtenderem, quàm committerem, vt non satis respondere tradita mihi ab illis gloriæ iudicarer. Itaq; & Pium Quintum dum inter homines fuit sanctißimè ac religiosißemè colui; &, eo ad meliorem vitam vocato, cumprimùm audiui te in locum illius eße suffectum, tanto gaudio affectus sum, quantum percipi, aut cogitari maximum potest. Multa enim iam de tuis in omni genere præclaris virtutibus audiueram, quæ te isto honoris amplißimi fastigio dignißimũ reddidissent. Prudentiam, quam nihil fallere; iustitiam quam nihil inflectere; fidem & constantiam erga amicos quam nulla temporum asperitas imminuere, aut labefactare potuißet. In colendo deo pietatem sine simulatione, in regendis hominibus seueritatem sine superbia; in administrandis negotiis & sine festinatione diligentiam, & sine traditate grauitatem. Mouit etiam me subita illa totius Cardinalium Collegij in decernenda tibi summa potestate consensio: quæ neq; sine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neq; sine singulari diuinæ prouidentiæ afflatu potuit contigiße. Magna me spes tenet, fore, vt sub tali Põtifice in ouile Christi gentes, & quæ veram religionem nondum acceperunt, aggregentur, & quæ ab ea desciuerunt denuo cõgregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentißimè defero, ea fide, quam rebus

Enumerat virtutes pontificias.

bus in regno meo gestis satis iam & tibi & vniuerso orbi, vt arbitror, approbaui: simulq; tibi & APOSTOLICÆ SEDI, QVAM DEBEO OBEDIENTIAM PRÆSTO ATQVE EXHIBEO, ET PRÆSTITVRVM ATQVE EXHIBITVRVM IN PERPETVVM SPONDEO. Neq; dubito fore, vt à te vicißim quæcunq; ad meam & regni mei dignitatem pertinebunt, non tantum intacta & inuiolata conseruentur, sed etiam vbi occasio tulerit augeantur. Hæc, quæ tibi rex ipse, Beatißime Pater, præsens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illustrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, equitem ordinis regij, vnum ex intimis consiliariis suis, custodiarum suarum præfectum, Caroli Cardinalis Ramboletij fratrem & natura & virtute germanum, significanda censuit. Quanquam enim facilè intelligebat, hæc eadem te ex præstanti viro, pariq; dignitate prædito Francisco Feralio oratore apud te suo cogniturum: non tamen sibi visus est suam in te colendo pietatem satis declaraturus, nisi huius rei caussa propriam ad te legationem destinâßet. DIXI. Cõclusio.

ORATIO XXIII.

De vtilitate, iucunditate ac præstantia literarum.

Habita Romæ XV. Kalend. Nouembr. Anno. CIↃ. IↃ. LXXIII.

C*VM MIHI à summis viris, quorum auctoritate, atque imperio nostra omnium studia diriguntur, mandatum eßet, vt hodierno* Orditur ab eo quod difficile sit rem multis notam

 die

apte laudare. *die, quo, vt scitis, more maiorum, noster hic quasi Musarum exercitus quotannis lustrari solet, de præstantia litterarum, & earum artium quæ litteris continentur, aliquid publicè dicerem, quo iuuenum animi ad earum amorem incitarentur: quod prius facere debueram, sed inconsulto quodam obsequendi studio abreptus non feceram, cœpi oneris suscepti magnitudinem cum viribus meis sollicite comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, vt mihi nihil arduum, aut difficile impositum cederem. Nam, vt Cyrenæus poëta facilè ait esse omnibus Appolinem laudare, in quo tot, tantaque laudum argumenta sint, ita facile videbatur homini qualibet infanti atque indiserto laudare eas artes, quas verè ac meritò bonorum fontes nominare possumus. Neque enim dubitabam, quin omnium concessu multò iustius artibus nostris, quam illis, de quibus id Xenophon dixit, honos huius nominis tribueretur. Cogitabam etiam tum demum in summa me difficultate versaturum fuisse, si eas aut, quod nefas est, vituperare iussus essem, aut earum dignitatem abijcere & extenuare dicendo: nullum enim sanè argumentum, quod quidem alicuius momenti esset, ad eam rem reperire potuissem. Quod si Socrates præsenti Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, nisi sibi prius pallio caput obnupserit: multo me magis verecundari par fuisset, in tanto eruditissimorum hominum cœtu declamantem aduersus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulchritudine, ita incensi estis, vt sine earum tractatione ne vitam quidem ipsam iucundam putetis. Nunc, vt idem ille sapientissimus senex factu facile esse ait Athenienses Athenis laudare, quod, quæ quisque amat*

ea

ea libentißimè laudari audit: sic & ipse mihi videbar facilem & expeditam prouinciam suscepiße commendandi ac celebrãdi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac delicijs eße constaret. Sed interdũ occurrebant alia, quæ me cõmouerent, nec quieto esse ac securo animo sinerent: Nam & in tam vbere ac copiosa materia neceße est, vnicuiq; audientiũ multa in mentem venire, quæ commodè dici queant: neq; fieri potest, vt, quidquid omnes cogitant, dicat vnus: & ea est hominũ natura, vt, cùm quis quod ipse dixisset, id ab eo qui dicit, omißũ videt: non hoc quoq; dici potuisse, sed hoc potißimũ dici debuisse contendat. Ita dum pro suo quisq; caput quid ipse dicturus fuerit cogitat, & alia prope omnia fastidiens, dum id vnũ dicatur, auidè exspectat: quidquid dixeris, semper videberis omisisse præcipua: & omnia cõmunia ac contrita dixisse, quòd ea non dixeris, quæ si dixisses, ipsa quoq; alijs obsoleta & vulgaria viderentur. Vt melior hac in parte sit eorũ conditio, qui aridis, ac sterilibus in argumentis versantur: * quorũ, siue abundarunt, siue defecerunt, materiæ ieiunitas accusatur: cum contra, vbi ampla dicendi seges est, quidquid allatum est, vbertati materiæ adscribatur, quidquid omißũ est, tibi. Ego vero quomodo aut quid quam allaturũ eße me sperem quod nouitate audientium animos teneat, cum ijs in rebus mea versatura sit oratio, in quibus præstantißima se omniũ ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, vt non innumerabiles alijs ijsdem de rebus ornatius ac copiosius dixerint? Sed mihi neq; valde laborandũ est, vt noua conquiram: non enim cantilenæ sunt hæ, quibus noui- *(margin: Cõpar.)* *(margin: Beneuolentiam parat à persona sua)* *(margin: A re ipsa.)*

tas, vt ait Telemachus, conciliat gratiam: sed præcepta, quibus vetustas addit auctoritatem: & si vera, vtilia, apta ad id quod mihi propositum est, digna huius loci auctoritate digna vestris auribus attulero, quibus ea cumque verbis extulero, hoc ipse me satis ornatè dixisse arbitrabor: Agite igitur, viri præstantes, & cum aliis nominibus, tum præcipuè harum de quibus dicere ingredior artium cultu & tractatione clarissimi: agite studiosi adolescentes, quorum mollis adhuc, & tenera ætas in eiusdem gloriæ spem, eodem quasi lacte Musarũ educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram, qui instinctu quodam afflatuque diuino ad eas potissimùm artes animum appulistis, quibus, siue quis vtilitatem sequatur, nihil fructuosius; siue oblectationem, nihil suauius ac iucundius: siue splendorẽ ac pulchritudinẽ, nihil illustrius, aut ad struendam nominis immortalitatem firmius ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuique eorum diem consecrarant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant: multò nobis iustior caussa est, quicunque iisdem honestissimarum artium studiis, quasi quibusdam sacris initiati sumus, cum hic nobis anniuersarius dies, maiorũ sapientia & auctoritate, ad intermissam per aliquot menses earum exercitationem de integro repetendam constitutus sit: cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easque celebrare, quas nobis vicissim aliquid celebritatis allaturas esse confidimus. Meminisse autẽ debemus idcirco hunc sanctum, atque augustum locum ad hanc rem delectum esse, vt & in laudandis artibus Deum ipsum laudemus, qui, vt alia omnia bona, ita eas

Attentio ab vtilitate.

Distributio ornatæ adiunctione, & similiter desinente.

quoq; hominum generi dedit: & publice contestemur, ac profiteamur studia omnia laboresq; nostros & Deo auctore, atq; auspice suscipi e& ad ipsius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus præcipuè propositum, referri. Unde igitur, in tanta eorum quæ se ad dicendum offerunt copia, potißimum exordiar? An ab eo quod semper apud grauißimos quosq; grauißimum fuit antiquitatis testimonio? Quæ cùm artes omnes bonæ sint: nam si quæ malæ artes dicuntur, immeritò eis artium nomen tribuitur: has tamen nostras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocauit: easdemq; artes ingenuas, artes liberales, quòd alias aut à seruis, aut ab hominibus seruili præditis ingenio exerceri, has vnas ab ingenuis ac liberis excoli consentaneum iudicaret: Quinetiam cùm Græci earum cognitionem, sua lingua tali quodam vocabulo affecißent, ex quo id modo intelligeretur, statim à pueritia dandam eis operam eße; maiores nostri, vt pleraq; melius ac sapientius: qui totum hoc ărtium genus humanitatem vocârunt: credo, indicantes non multò maius inter homines talibus disciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quàm inter ceteros & pecudes interesse. Homines enim duab. præcipuè rebus à cæteris animantib. discernimur, ratione, et rationis interprete oratione: quarum vtraq; in eis, qui harum artium expertes sunt, rudis quodammodo & inchoata: qui eas benè penitus combiberunt, perfecta in illis, atq; absoluta est. Aristippus quidẽ, cum quæsiißet quidam ex eo, quid boni filio suo allatura eruditio eßet: Si nihil aliud, hoc certè, inquit, quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Itemq; alteri, qui cum sibi nimium magnam mercedẽ posci pro institutione filij videretur,

Dubitatio.

Artes liberales ab õni antiquitate bona habita.

Discrimen inter homines & cætera animãtia.

dixerat, ista pecunia seruum mihi emere possũ. Tu verò, inquit iocans, etiam hoc amplius: si vnum emeris duos habebis. Significauit videlicet, quorũ collustratus doctrinarum luce non esset animus, eos lapidũ, non hominum, aut, si forte, inter homines, seruorum, non ingenuorum, loco ac numero esse habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omninò esse viæ videntur, quarum vnam aliquam à principio ætatis capessere, ac postea persequi prope necesse sit: ex quibus ne dubium quidem esse potest, quin ea, quam ipsi ingressi estis, longè multumq́; alijs omnibus anteponenda videatur. Nam qui ista ætate sunt, partim otio se atq́; ignauiæ dedunt, mollemq́; vitam ac voluptariam sequuntur, ij præsertim quibus amplum patrimonium est: partim si angustior sit res, quam vt nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam factitandam: alij, qui excelsiore sunt animo, armorum tractationem & militaris rei gloriam sibi proponunt: alij deniq́; animum ad litteras & ad hæc mitiora studia appellunt. Quid igitur est is turpius aut abiectius, qui, torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atq́; inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur? Qui, vt Phæaces illi Homerici:

Quatuor viæ adolescentiæ.

In eos qui corpori se dedunt.

Non pugnis, durane exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharæ strepitum, dulcesq́; choreas
Stragulaq́; & molles curant post balnea lectos:

Margitæ illius simillimi, de quo idem Homerus:

Non fodere ille bonos, durisue ligonibus arua
Vertere, non vlli viuebat idoneus arti.

Sic enim & hi neq́; domi, neq́; militiæ, neque priuatim, neq́; publicè, neque sibi, neq́; alijs vtiles, ita

vitæ

*vitæ curriculum conficiunt, vt, veluti naues, nullũ sui vestigium relinquant. Qui mihi, si Diis placet, quod nihil agant, quasi non pudere parũ sit, etiã gloriantur. Alij, inquiunt, in opere occupati sunt, nobis maiorum nostrorum virtute est, vnde otiosi lautè splendideq; viuamus. Quid maiores vestros nominatis? qui si vestri similes fuissẽt, vos hodiè in postremis iaceretis. Si, quales vos estis, tales ipsi fuerunt, indigni sunt qui nominentur: sin alij, vos indigni, qui eos nominetis. At, videte, quantopere à sapientissimi poëtæ Hesiodi iudicio vestra ratio discrepet, Laborem ille & industriã nemini, languorem & ignauiam omnibus turpem esse confirmat. Præclare Cicero: Mihi quidẽ, inquit, qui nihil agit, esse omnino non videtur. Nam & Physici docent, quæ cuiq; rei caussa est, vt sit, eandem ei esse caussam, vt aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neq; eos ex somno, cui tã libenter indulgent, excitemus: teneamusq; id quod à sapientissimis viris proditum est, nihil esse inertia fœdius: otio ali vitia: otium, * vt non grauissimus poëta grauissimè tamẽ cecinit Catullus *, non priuatis hominibus, sed & regibus, & prius beatis vrbibus exitij caussã fuisse. * Cum igitur otiosa & ignaua vita ne vita quidem habenda sit, videamus, num ad aliquam potius aliarũ artium, quam ad litteras, animum adiicere præstet. Equidem cum mente ac cogitatione perlustro eas artes, quibus cum hisce studiis nostris, aut nulla, aut non magna communio est, ex iis quidem quæ ita necessariæ sunt, * vt eis ciuitas nullo modo carere possit, duas præcipuas iudico, agriculturã, & mercaturã: ex iis autem, quæ ad ornamentum ciuitatis, & ad animos honesta voluptate*

Per prosopopæiam eorum rationem profert. Responsio per contrapositũ

Confirmat authoritate.

Transitio cum Ironia.

Traductio Incremẽtũ ostendit, literas inter artes primas ferre.

Artes ciuitati necessariæ.

*perfundendos pertinent, duas minime sordidas, minimeq́ illiberales, picturam, & statuariam. Nam quod boni vnaquæq́ ciuitas percipere ex suo & patrio solo potest, id agricultura educit, atq́ elicit *; quo eget, id aliunde mercatura importat. Ita ciuitas sine alterius ope ne suis quidē opibus fruitur; alterius beneficio fruitur etiam alienis. Pictorum autē & statuariorū opera & voluptatis atq́ admirationis habent plurimum, & quæ liberalium artium nota est, ingenij, non corporis, viribus constant: & ad conseruandam clarorū virorum memoriam, cæterosq́ ad eorum imitationem incitandos non immerito magnam vim habere credūtur Sed tamen quis ausit harum artium vllam cum literarum studio comparare? Nisi forte maius est agrū, quàm ingenium colere, aut iacta in terrā semina, depactiue surculi, quam ingenia præceptis Philosophiæ consita, ampliores, aut vberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est: vel si ampla, tot exposita periculis: vt merito ille olim Laco negauerit, optabilem sibi videri fortunam, quæ rudentibus apta esset: cuiusmodi autem sit, tota fere ad quæstum, & ad lucrum refertur. At literarum tractatio & dignitatis plenissima est, & quietis; & eas opes consectatur quæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendijs, ruinis, naufragiis obnoxiæ sunt, nec vllis denique casibus eripi possunt. Iam verò quæ Apellis aut Protogenis tabulæ, cum Homeri pictura; quæ Phidiæ aut Praxitelis statuæ cum literarum monumentis conferri queant? Quos ipsos hodie ignoraremus, nisi solidiorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum quam artis suæ operibus, consecuti. Nā*

Agricultura. Mercatura. Ars pingendi. Mercatura aut sordida aut periculis plena. Litteras confert cum pictoria & statuaria.

quæ illi artificio suo elaborarant, & solius corporis effigiem exprimebant, & vno tantum spectabantur in loco, & eam naturam habebant vt ea, si nihil aliud, ipsa certè longinquitas temporis confectura, ac cõsumptura esse. At eruditorum hominum lucubrationes, & clarorum virorum non formam modò corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subyciunt oculis, & ijsdem, quibus orbis ipse terrarum, terminis ac regionibus continentur, & tantam vim habent, vt illa ipsa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetustas his vnis, * non modo nihil detrahat, sed maiorẽ indies cõparet, ac conciliet dignitatem. Trecẽtas sexaginta Demetrio Phalereo statuas æreas populus Atheniensis anno vno, eoq; non toto posuerat: quibus omnibus Demetrius ipse superstes fuit. At quæ ipse sibi monumenta ingenij ac doctrinæ magnitudine exstruxerat, ea & multis post ipsum seculis viguerunt; &, cùm postea densa quadam & opaca nox omnem prope disciplinarũ lucẽ exstinxisset, ex oculis erepta, incredibile desideriũ sui in omniũ eruditorum animis reliquerũt. Elatè & magnificè de se, vt solet Pindarus, sed tamen verè. Statuarium esse se negat, qui mutas statuas edolet vna defixas in basi: sed quos ipse cantib. suis celebret eorum famã, terramariq; spargi ac disseminari. Sed erunt fortasse qui vitam militarẽ huic nostræ pacatæ, atq; vmbratili anteponendam putent. Mihi quidẽ fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, vt quidquam ex eorũ gloria deteram, neq; propositum est, neq; fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid possunt, omnẽ industriam ad eos celebrandos conferendam censeo: & hoc ipsum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus nostris

Dialyton.

Incrementũ

Confirmat exemplo.

Ad 3 accedit literas præstantiores re militari scientia.

nostris in vitam hominum manant, quòd earum ope præclara illorum facinora ad immortalem posteritatis memoriam consecrantur. Sed tamen si quis secũ in animo reputet, quæ vita sit eius hominis, qui, modicis opibus instructus in litterarum studio molliter ac placide consenescat, & quæ eius, qui, ab adolescentia armis tractandis aßuetus sub dio sæpius, quam sub tecto, sub pellibus sæpius, quàm domi somnum capiat, vix dubiũ fore arbitror, utra melior & magis expetenda sit. Alterius aures tubarũ & lituorum, & cornuum clangore, alterius Musarũ concẽtu & Appollinis fidebus aßiduè personant: illius oculi cædi & sanguine, & incendiis; huius admirabilium naturæ operum adspectu & contemplatione pascuntur. Ille aut in ipso ætatis flore hostili gladio transuerberatur, aut mancos ac debiles artus & insignem cicatricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo ita & corpore integer, vultum, nisi quantum rugæ, caniq; venerationis addiderunt, etiam nutrici agnoscendũ perfert ad ultimam senectutem. Neq; verò minus gloriosa, aut minus hominum generi fructuosa huius quàm illius opera. Occupatur ille in finibus imperii proferendis, hic in finibus cupiditatem regendis & coërcendis: nouit ille quemadmodum urbes expugnentur, hic quemadmodum gubernentur: ille quemadmodum iniuria aut repellatur, aut reponatur: hic quemadmodum & accipiatur æquo animo, & negligatur: dicet ille, quàm multos homines manibus suis trucidauerit, hic quàm multos à cæde facienda, oratione sua reuocauerit: ille quàm multos in seruitutẽ abduxerit, hic quàm multos à seruitute vitiorũ in verã libertatem perduxerit: illius usus nisi in bello nullus est,

Institutũ cõparationẽ.

Probat utiliore esse cõparationem.

Homio tclcutõ.

huius

*huius opera, & in bello, & in pace salutaris. Itaq; si homines inter se amicè ac concorditer viuerent, si Dei ac naturæ iussa sequerentur, si deniq; ij essent, qui esse deberent, iacerent omnes artes belli, vt quarum inter iustos iustus vsus esse non possit, nostra verò tum demũ florerent, ac vigerent, tum demum eas optimus quisq; summa corporis & animi contentione sequeretur. Neque vero quemquã ita esse arbitror sanguinariũ, * cui nõ præoptanda videtur nullius empta lacrumis gloria, neq; vllo, nisi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, quàm tabo & cruore oblita, & multa strage ac cladibus comparata. Multa cõsultò prætereo: quòd mihi, non tam, vt copiam & varietatem consecter, laborandum est, quam vt effugiam satietatem. Quis enim vnquam tanta vbertate ingenij, tanta dicendi copia præditus reperietur, qui litteras ita laudare possit, vt non semper, cum plurima dixerit, plura tamen omisisse videatur? Omnia, quæ homines in vita expetũt, cuiuscunq; tandem generis illa sint, nulla re certius, aut facilius quam eruditione ac literis, acquiri, conseruari, amplificari queunt. Est qui rei familiaris angustia pressus, ex ea expedire se, & ad moderatas opes; sine vlla turpitudine, peruenire cupiat? Quæ ad id conficiendũ via aut honestior, aut expeditior, aut facilior est? Quã multos ex tenui & exsili patrimonio, aut iuris scientia, aut medendi arte fretos, vt eas potissimũ nominemus, paucis annis ad maximas diuitias peruenire vidistis? Nam quod pleriq; vulgato iam prouerbio dictitant, ex omni nostrarũ artium numero duas modo illas frugiferas esse ac fructuosas, cæteras cultorib. suis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacij facilè*

Metaphora.

Præteritio.

Amplificatio.

Ad oĩa necessariæ literæ.

Ad rem familiarem.

Ab exemplo. res ipsa coarguit. Nota est historia de Thalete Milesio, qui cum à propinquis obiurgaretur, quod omne tempus in sapientiæ studio poneret, quod ad faciendā pecuniam, in qua illi posita putabant omnia, nulli vsui esset: vultis, inquit, ostendam vobis, posse hominē huic studio deditum, si ei commodum sit, diuitem fieri, & hanc esse si quis velit, ad quæstum ac compendium, vel maximè compendiariam viā? Cùm illi se velle dixissent, homo, qui ex astrorū scientia, magnā eo anno olearū vbertatē præuideret fore, multò ante exiguo precio cum contra licitaretur nemo, omnia Chiorum ac Milesiorum præla ac trapeta cōduxit: quæ cum postea suo tempore, quanti voluit, elocasset, magnamq; ex eo vim pecuniæ collegisset, ostendit Philosophos non tam rem facere non posse quā maioribus, ac præstantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices professione, & maximas sibi diuitias peperit & tantam gloriam vt ei viuo ac videnti honoris ergô aurea statua in Apollinis

Aliud exemplum. Pythij templo constituta sit? Quid ille qui eloquentiæ quasi mercator, atq; opifex quidā habitus est Isocrates? non & summa gloria fuit, & ijs opibus, vt ter ad trierarchiam vocatus, cū eam bis effugisset, ad postremum splendidissimè ac magnificentissime obierit? ad eam autē non fere nisi opulentissimus quisq; ac locupletissimus

✤ Exēplum. adigebatur. Neq; mēdicus erat, optimus pessimi principis magister Seneca, neq; de iure consulebatur. Et tamen quantā sibi opū vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio hoc, quod dicā quibusdā incredibile visum iri. Sed tamē, si vera sunt, quæ literis predita sunt, haud scio an vllus hodie tota

Ita-

Italiæ Princeps tantas opes habeat, quãtas in Senecam quadriennio Nero congeßit. Nam cũ ex veteribus illis Romanis M. Craßus opulẽtißimus fuiße dicatur: Senecæ opes Craßi opibus duplo maiores fuerunt. Prope est, vt pigeat, in hac parte tãdiu immoratũ esse: sed tamen dicendum fuit aliquid aduersus stultitiam eorum, qui aiunt, si quis iuris scientiam, & artẽ medendi excipiat cæterarum artium nostrarũ sterilem esse culturam. Qui error ex eo potißimũ natus est, quod doctrinæ mediocritas magnos afferre fructus nõ potest. Itaq; excellendũ est ijs, quæ magna & præclara concupiuerũt. At nos simul atq; paulũ vltra prima elementa progreßi sumus, falsa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos cõtinuò opes & honores cõgeruntur, iacere litteras clamitamus. Nõ iacent literæ: nõ iacent: neq; iacuerunt vnquã: &, si anteà iacuissent GEORGIO XIII. Põtifice nõ iacebunt. An ille, cũ & omni doctrina instructißimus sit, & ad illos veteres atq; vsitatos nostros & literarũ patronos, Ioannem Moronũ sacrosancti Collegij Decanum, priscæ maiestatis absolutißimum exemplar, cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis residet, cuius è vultu ipso, atq; oculis elucet grauitas humanitate condita: Aloysium Cornelium Camerariũ hominem plenum officij, & ad omnium animos ac voluntates deuinciendas ipsis Gratiarum manibus factum: & illa duo ornamenta seculi, firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmũ Sirletũ, & Franciscum Alciatum, ad eos igitur, quorum iampridem in fide, ac clientela eramus, cum proxime eum, quem pleno gradu per sua vestigia incedentem videt, quemq; optimo iure cordi suo charißimum habet, fratris

Seneca Philosophi opes correctio.

Conduplicatio.

Prosographia.

tris filium Philippum S. Sixti Cardinalẽ addiderit, eumq́ florentis ætatis cõmendationem à litterarũ patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declarârit voluntatem erga nos suam, is, metuimus, ne litteras aut egere, aut iacere patiatur? Sed vt vnde digressus sum redeã, atq́ in quod institui absoluã: & ad facultates, ac copias sine dedecore parandas accõmodatæ sunt literæ, & multo magis colendæ iis, qui opibus abũdant: ne, si id facere neglexerint, instrumentis sibi à Deo ad virtutem datis per inertiam abusi esse dicantur, Eademq́ ratio est & eorum quibus clari, & eorũ quibus obscuri parentes obtigerunt. Nam neq́ illi vllo maiori, aut illustriori ornamento condecorare, &, vt Homeri verbo vtar, coronare possunt nobilitatem à maioribus acceptam: neq́ hi ex tenebris vlla ratione facilius emergere, seq́ in luce, atq́ in oculis omnium collocatos, à contemptu, atq́ ab obliuione in perpetuum vindicare. Rex erat ac Regis filius Alexander Macedo: & viam sibi ad summam claritatem ac potentiam armis quotidiè muniebat. At is & plus se debere Aristoteli à quo eruditus, quam Philippo, à quo genitus fuerat, & cuius in regnum successerat, prædicabat: & cum ab illo diuulgatos esse libros quosdam arduis de rebus scriptos accepisset, ægrè tulit; ac generosa quadam indignatione motus, epistolam ad eum scripsit, in qua hæc verba sunt: Nã qua re post hæc cæteris præstabimus, si, quæ à te edocti sumus, ea omniũ communia erunt? Ego autẽ malim optimarum rerum scientia, quam opibus & potentia cæteris anteire. Hæc igitur ille regum stirpe ac sanguine editus. Obscurissimo autẽ genere ortos quam multos nominare possumus, quos supra omnes omnium sumo-

Literæ viam ostenderunt ad opes.

Confirmatur exẽplis.

Producit obscuro genere natos.

fumosus imagines literæ collocarunt? Obstetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrē vidēdis oleribus vitam tolerâsse accepimus, At ipse & regum familiaritate usus est, & ita clarus fuit, ut hodie magis Archelaus ex Euripidis, quā Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Æschinis mater, etiā, si Demostheni credimus, vulgati corporis. At eum Rex Macedonū Philippus quantopere coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? Quanta in gratia apud Syracusarum Regem Hieronē fuit? Sed quid huius rei plura exempla cōquiram? Signantur eruditorum hominum nominib. tempora: ut minus sæpè, quibus illi regnantibus vixerint, quam qui eis florentib. regnauerint quærere soleamus. Neq; tamen hæc præcipua sunt eorum bonorū, quæ percipiuntur ex literis, sunt alia longe maiora longeq; diuiniora. Literæ inditos nobis à natura honestatis igniculos excitant: luxuriantes quasiq; fruticantes cupiditates stringunt ac coërcent, easq; rationis finib. regunt. abducunt à vitiis, duces & magistræ sunt ad virtutem: prosperis in rebus ornamenta sunt, solatio aduersis: neq; illis exsultare atq; efferri suos, neq; his frangi ac deprimi sinunt: eam deniq; tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum esse dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, quid sibi superesset ex Philosophiæ studio, notissimo versu respondisse dicitur; Chœnix lupinum, & mentis à curis quies. O magnum & excelso animo præditum virum. Quod aliis regna & imperia non adferunt, ut soluto ac libero animo sint, id ipsi: propter literarum & Philosophiæ commercium, chœnix lupinorum adferebat. Quod si tam mul-

Qui per literas Claruerunt.

Litterarum alia cōmoda.

Peroratio cum

In enumeratione dictorũ.

ta tamq́; præclara bona literis ac disciplinis continentur: si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earum cognitionem & hominibus, liberis atq́; ingenuis hominibus dignißimam eße: si & ignaua vita homine indigna est: & nullo in studio melius quam in literis industria collocari potest: si ad opes ac potentiam si ad honores ac dignitatis via optimè litteris sternitur: si eisdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas comparatur: quid statis, adolescentes, aut cur oblatam vobis tanti boni consequendi occasionem effugere atq́; euolare patimini? cur non aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abiectis atque abdicatis, in hanc vnam toto pectore incumbitis? Non hoc sedendi, vt ait Bacchylides, ac cunctandi tempus est. Non enim ex plano [illegible] facili gloria hæc petitur: neq́; lata, vt ait Propertius, via currere ad Musas datur. Non frustra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborum & sudorem & vigilias in earum atrio ac vestibulo excubare voluit DEVS: qui, vt dicebat [illegible]charmus, labore omnia prope bona hominibus ve[illegible]alia proposuit. Ego autem, vt liberè vobis[illegible] agam, valdè vereor, ne, cum plerisq́; vestrûm [illegible] omnia abundè sint, mollitia multi & laboris odio [illegible]udiis aucentur. Itaq́; quibus verbis Homerica Pal[illegible]s Nausicaan è somno excitat, quam segnem, & ign[illegible]a[illegible]n vocat, quod vestes magni pretij, sibi emptas à par[illegible]tibus, neglectui habeat, easq́; illotas ac sordidas iacere patiatur: surgere igitur eam iubet, & ad eas abluen[illegible]das cum prima luce proficisci, præsertim cùm instet tempus nuptiarum: iisdem meritò multos è vobis ali[illegible] quotidiè obiurgauerit. Surge quam primum

Apostrophe ad iuuentutem cum adhortatione.

Ad ign[illegible] uos orationem conuer[illegible]tit.

mum miser, & ex animo torporem atque ignauiam excute. Quid tu istud ingenium, quod tibi à communi omnium parente Deo, multo qualibet veste pretiosius datum est, situ ac sordibus obsolescere, quasiq; rubigine obduci pateris? cur non potius diluculo ad illos proficisceris omnibus obuios & expositos doctrinarum fontes, quibus te mersans, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarissimarum rerum cognitione madidum referas. Præsertim cùm puerulus amplius non sis, sed ea iam appropinquet ætas, qua tibi in lucem atq; in conspectum hominum prodeundum est. Hinc enim demum multò magis quàm vnde illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaq; complebis. Sed iam longior, quàm par erat, fui. Cogitate, obsecro vos, languidis ac remissis omnia difficilia, nauis & industriis omnia peruia; ac facilia esse. Deus optimus maximus cui quæcunq; hic acta dictaq; sunt, grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum animum inspiret, ut hæc, ad quæ vos hortatus sum, tam sequi velitis, quàm consequi potestis. DIXI. Deprecatio.

ORATIO XXIV.

Habita Romæ Anno cIɔ. Iɔ. LXXIV.

In funere CAROLI IX. Gallorum Regis.

HOC IGITVR *vnum restabat afflictis ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus, vt CAROLVS Rex, quo se illa recreabat ac solabatur vno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatem memoriam deponebat, cùm bono-* Exordium est abruptũ per exclamationes.

rum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerba atq; immatura morte raperetur? O fallaces hominum spes. O incerta vota. O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula. Meritò lachrimis oculi omnium madent: meritò omnia planctibus gemitibusq; circumsonant: merito vndiq; querelæ & lamentiones exaudiuntur. Tu ipse, Beatißime Pater, cuius & in prosperis rebus spectata moderatio est, & in aduersis animi magnitudo, in tanto casu cohibere dolorem non potes: quasq; lachrymas grauitas & constantia retinere ac frenare consueuerat, eas nobilißimi omnium Regni miseratio, & paterna caritas elicit. Planeq; aliis in rebus quærenda est fortitudinis ac constantiæ laus: in iam graui vulnere, tã dubiis ac formidolosis Christianæ Reipub. temporibus accepto, immanis quædam duritia esset, non flere, non ingemiscere, non commoueri. Qualem enim, quantumq; Regem & quanta, non dicam indole quod tamen in homine adolescente satis esse videretur; sed quanta omnium regiarũ virtutum copia præditum amisimus? Quem cũ diuina prouidentia, annos natum non amplius decem, in illo celsißimo maiorum suorum solio collocâßet: quantas ille iam tum quamq; crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, nisi leue, ac ludicrum, solet, inusitatæ cuiusdam & inauditæ prudentiæ significationes dedit? Incredibile dictũ est, quàm sæpe ille in deliberationibus publicis sapientißimorum senum sententias puerulus anteuerterit, quæq; illi dicere in animo habebãt, ea prior ipse protulerit: nemo vt esset, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & consilij maturitas diuinum potius

Laudet Regem ab indole. A prudentiæ grauitate, qua præditus omnino puer.

quid

quiddam quàm humanum, videretur. Est certè, est aliqua vis originis ac sanguinis: quosq́ magnis ac nobilibus populis rectores destinauit præpotens ille rerum omnium moderator Deus, in eis plerumq́ virtus non exspectat annos: sapientiæq́ semina eorum animis & comprehenduntur facilius, & tempestiuius adolescunt. Iam quæ laus in filiis præcipua est, reuerentia aduersus parentes, & eorum præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præstitit, vt nunquam omninò neque priuatis, neq́ publicis in rebus voluntas ipsius à sapientissimæ matris consilio discreparit: Quid? in fratres quãta, quamq́ se omni ex parte prodens caritas? Quod semper alias cognitum est, & proximè cum ab HENRICI Regis in Poloniã proficiscentis amplexu auelli non poterat, seq́ à vita relinqui, quòd ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ardentissimo studio, quòd semper habuit conseruandæ ac propagãdæ CATHOLICÆ RELIGIONIS, quod ego nũc plura prædicẽ, aut quid res in omne æuum omnium scriptorũ ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenij, & in his tẽporis angustiis coner: Cui enim ignotũ est, aut cui notius, quã tibi, Beatissime Pater, vobisq́ omnib. Patres amplissimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatib. conflictatus sit, quæ pericula subierit, quib. damnis se, Regnumq́ suum sponte mulctauerit, dum quiduis satius esse ducit, quã vt quidquam in Gallia, se viuo, de Christianæ Religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnauit, totidem continenter pro fidei defensione pugnauit. Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorũ hominum, qui fraudibus ac mendaciis suis nuper delapsæ

Condũplicatio.

Ab obedientia & reuerentia in parentes.

Ab amore in fratres.

A pietate & religionis studio.

A periculis & damnis quæ subiit.

Antonomasia.

de cœlo & sibi solis & patefactæ veritatis nomen obtendunt: qui, quod ad legem Dei cupiditates suas dirigere grauantur, legem Dei ad cupiditates suas detorquere conantur: quorũ cõspirationes sub HENRICO II. initæ sub FRANCISCO II. leuiter patæfactæ susceptis à CAROLO Regni habenis apertè se ac propalam effundentes, florentissimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnũ omni scelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, quanquam id quoq; vt Regiã auctoritatem conuelleret, quam vt Regnũ ab Ecclesiæ communione diuelleret. At ille generosi seminis adolescens, qui amorem Dei & Ecclesiæ cum ipso nutricis lacte suxisset, totaq; mente penitus combibisset, articulatim se prius cõcidi ac comminui passus esset, quàm à recta illa regula patriæ & auitæ religionis abduci. Metaphora. *Itaq; dum purgare Regnum suũ illis pestib. nititur, dum illius hydræ & in suã & aliorum perniciẽ contumacis assiduè renascentia capita amputare conatur: quatuordecim, tot enim regnauit annos in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua Regni ac vitæ suæ dimicatione transegit. Vt, nisi pulcherrimum illud CHRISTIANISSIMI cognomẽ à maiorib. suis hæreditarium accepisset, id ipse sibi posterisq; suis sua virtute peperisset. Quin etiam, cũ capitales quidã ac nefarij homines dicerent, facilem ei esse & expeditam viam non modo ad pacãdum Regnũ suum, sed etiam ad fines illius sine vllo labore amplificandos ac proferendos, si remittere aliquid de tanto illo vetustæ religionis conseruandæ studio vellet:* Præclarũ Regis responsũ. *magno animo auersatus ac detestatus illorũ consilia, omnes sibi coronas, omnia regna, omnia imperia sordere dixit præ illa immortalitatis corona, quàm sibi in cœlo repositam esse*

esse consideret. Cumq; eum exaggerenda hostium multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, inquit, Dominus ipse eos interficiet spiritu oris sui. Prope superuacaneũ videri potest, cum de tam Christiano Principe verba faciam, quanta illius erga sedem Apostolicam obseruantia fuerit dicere. Quo enim quisq; Christum ipsum sanctius & religiosius colit, eo studiosius & magis ex animo Vicarios ipsius colat, necesse est. Quo modo ille de PIO V. cuius memoria in benedictione est, & sentiebat, & loquebatur? Quem sibi non hominem, sed angelũ quendam humana inter mortales specie versantem videri dicebat: cuius monita tanquam cœlestia quædã oracula reuerebantur. Nam de te Beatissime Pater, qui successor illius omniũ votis expetitus, diuino consilio delectus, tam subita tamq; admirabili totius sacrosancti Collegij consensione declaratus es, quam magnificè in omni sermone prædicare solitus esset, dicerem: si quam facile præstat ab omnib. vno ore lauderis, libẽter eos, à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita sibi bonorum omniũ animos voluntatesq; deuinxerat, vt, quanquam ex eius ætate & tẽperatione corporis, probabiliter sperare poterant, diu se illius virtute fruituros; cuperent tamen omnes, si fieri potuisset, partem aliquam vitæ suæ conferre ac contribuere, & annis suis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil stabile, nihil diuturnum reperiri potest. Dum condocefacere nos vult Deus, terrã nobis, non pro domicilio, sed pro diuersorio datam: hãc, quæ vita dicitur, non tã vitam esse, quã iter ad vitam: in cœlo, non in terra, nobis esse spe defigendã ac collocandã, agitat omnia arbitratu suo, & , quæ solida ac

Ab obseruãtia erga põtificem.

firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cum vexata tot calamitatibus Gallia paulum tolleret oculos, & Dei ac Regis sui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehensis, tandem aliquando se post tot mala respiraturam sperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnib. bonis perpetuũ desiderium sui, ita paulatim attriuit ac labefactauit, vt ad postremum ineuitabilem ei attulerit hac vita migrandi necessitatem. Quod vbi percrebuit, qui tum plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt? Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genus, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alij interire amores ac delicias Galliæ, alij cadere columen religionis, alij Catholicorũ præsidium deijci, alij alia, quæ diuersis diuersa, non diuersis sugger ebat dolor, miserabiliter querebãtur. Ipse vnus interritus, & æquissimo animo exitum diuinæ voluntatis exspectans, cum matrem, vxorem, fratrem, cæterosq; propinquos ad se conuocari iussisset: primum quidem Sacramenta, quibus morituri præmuniri, & Deo conciliari solent, omnia & poposcit, & magna cum animi summissione ac diuinæ maiestatis veneratione suscepit: deinde verò contestatus, eo tantum sibi molestam esse mortem, quod fratrem suum, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum, moriens complecti non posset: cæteroqui gaudere se, quod tantũ successorem habiturus esset, cuius singulari & tot id documentis comprobata virtute non dubitaret fore, vt res Gallicæ feliciter componerentur: intereà obtestari, atq; obsecrare

Rex febri vexatur.

Congeries. Repetitio.

Traductio.

A gestis in morbo.

secrare matrem, vt regni gubernacula susciperet, quaque prudentia Regnum sibi tot annos conseruasset, eadem fratri suo conseruaret: sese iam tunc omnem potestatem regiam in eam, vsque ad fratris reditum, transferre: hortari cæteros, vt ipsius primũ, deinde fratris, cum reuertißet, imperio amanter ac fideliter obtẽperarent præcipuè autem, ne quid vnquam prius, aut antiquius haberent conseruatione Catholicæ religionis: ex ea bona omnia fluere; neglecta collabi ac concidere omnia. Sed iã valete, inquit, & mei memores este. Ego enim ad Deũ vocor: quẽ vt æquiorẽ ac placabiliorem peccatis meis iudicem experiar, vestris me omniũ adiuuari precibus postulo. Hæc fatus, deficiente iam, & moribunda voce, tuũ Christe Iesu nomen inuocãs, tuã sanctißima Virgo apud filium opem implorans, ad vos, vt confidimus euolauit. Ac, si quidem ipsum spectemus gratulari ei potius quã lugere debemus. Regnũ enim terrestre cœlesti, laborẽ quiete, mortalitatẽ immortalitate mutauit. Quod mortuus est, humanæ fragilitatis est; quòd ita mortuus, diuinæ cuiusdam felicitatis bonum certamen certauit: cursum consummauit, fidem seruauit. Aut iam coronauit eum Deus, aut breui, tuis, Beatißime Pater, & totius Ecclesiæ precibus adductus, coronabit corona iustitiæ, quã promisit diligentibus se. At illam tot Regum matrem, toties iam custodem ac conseruatricẽ Regni, ipsa sua felicitate miserandam quo nunc, quo tandẽ eße animo creditis? Quæ ex summis honoribus summos dolores consecuta, ter iam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitæ suæ superstes, toties ore suo eorum clausit oculos, à quib claudi cupiebat suos: tam sæpè eis officia præstitit: quæ sibi ab

Prosopopœia.

Contrapositũ.

Incrementũ.

eis præstari maluisset. Quid illa fortißimarum domina gentium Gallia? quæ sibi eodem funere cum Rege suo efferri visa est: quæ iacet adhuc perculsa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quæ consanuisse videbantur, recrudescant. Prô Deus optime maxime, etiã cum vlcisceris, benefice; etiam cũ pœnas exigis misericors: quib. tam grauib. culpis tã diuturnam in se iram tuam Gallia prouocauit? Quatuordecim iam anni sunt: & eo amplius, cum illud potentißimum & memoria nostra florentißimũ Regnum perpetua bellorum ciuilium serie ita & ab alienis & suis vexatur, ac diripitur, vt de eo iam dici poßit, quod scriptum est apud Prophetam: Residuum erucæ comedit locusta: & residuũ locustæ comedit bruchus: & residuũ bruchi comedit rubigo. Atq; vt magis intelligatur, id diuina vltione fieri, quoties inibi eße videtur, vt iã iãq; componãtur ac tranquillentur omnia, in ipso, vt ita dicã, portu frangitur nauis. Properarat HENRICVS II. pacẽ cum PHILIPPO Rege Catholico quibuslibet conditionib. facere, vt, expeditus belli curis, huius mali nascentis semina elideret. In ipso eius rei conatu ac molitione, inopinata morte sublatus est. Sub FRANCISCO II. conspiratione detecta, spes obiecta erat, fore, vt, paucorum supplicio cæterorũ audacia in perpetuum reprimeretur: Ante ipse mortuus est, quam de sontibus comprehensis supplicium sumeretur. Nunc nuper eo rem perduxerat CAROLVS IX. vt omnes instare finẽ malorum existimarent. Aliter Deo visũ est: qui HENRICO III. Galliæ & Poloniæ Regi, quem tam multis tamq; illustribus argumentis sibi charißimum eße declarauit, hanc felici-

Epiphonema cum Apostrophe.

felicitatem, vt speramus, reseruare maluit. Neq; dubium est, hoc ita euenturum, si omnes nos à vitiis nostris auersi, quæ Dei placandi certißima ratio est, tota mente conuertamur ad Deum, eumq; aßiduè obsecremus, vt compescat iram suam: &, quando CAROLVM in sinum, vt speramus, suum excepit HENRICI III. ductu, sub GREGORIO XIII. raptores quidem lupos interfici, oues autem, quæ aberrârunt, in ouile suum reduci velit. Ita eueniat, Domine IESV, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem. DIXI.

ORATIO XXV.

AD S. D. GREGORIVM XIII. PONT. MAX. NOMINE HENRICI TERtij Galliæ & Poloniæ Regis. habita Romæ in Consistorio publico, LVDOVICO CASTANEO RVSPIPOCEO, Equite Ordinis Regij, viro illustri, eiusdem Regis nomine obedientiam præstante, VII. Kalend. Quinctil. Anno cIↃ. IↃ. LXXVI.

GRATVS quidem ac iucundus tibi esse debet, BEATISSIME PATER, eorum omniũ Legatorum aduentus, qui huc à Christianissimis Principibus mittuntur: tum vt tibi summum in terris honorem gratulentur: tum multò magis, vt se Christo ac tibi vt par est, obedire, manere in officio, præstare in fide, & vires, & copias suas ad Apostolicæ Sedis defensionem semper promptas ac paratas & es-

Orditur à gaudio Põtificis ob subditorũ obseruãtiam.

& esse & fore profiteantur. Nam & ex illa ipsa diuinitus tibi delata dignitate, maiorem à te capi iucunditatis fructum necesse est, cum ea cæteros quoque lætari perspicis: neque tibi, qui communis Christianorum omnium Pater es, vlla ex re verius ac solidius gaudiũ obijci potest, quam cum filios dignitatis tuæ studiosos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamẽ omnibus seculis ea Gallorum Regum in Pon. Max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, vt multis nominibus eorum & studium atque obsequium præcipua quadam caritate complectendum & legati æquissimis animis audiendi, & dicta, factaque omnia singulari quadam paternæ voluntatis propensione in optimam partem accipiẽda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimoque consessu Reges Galliæ nominantur, toties in omniũ animis memoria renouatur, & officiorum quæ illi longè plurima, longeque maxima in hanc sanctam Sedem contulerunt: & honorum, quos ab ea vicissim eximios pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex vnquã fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarũ magnitudinem exquisitissimis honoribus afficiendus esset: eum se iam nunc in ipso adolescentiæ flore HENRICVS III. Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil vt de eo tam honorificè dici possit, quin id iampridem virtus ipsius in omni genere spectata superârit. Quo te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantusque Rex hodierno die per clarissimum, & omni laude cumulatissimum virum Ludouicum Castanæum Ruspipozæum, Equitem ordinis Regij, Oratorẽ

ad te suum, tibi, BEATISSIME PATER, & Sedi Apostolicæ præstat. Cuius enim Regis nomen à summo Ecclesiæ Pastore & gubernatore, audiri libentius debet, quam eius, qui cũ hæreditario iure principem inter Christianos Reges locum maiorũ suorũ virtute partum, obtineat, ita per eorum vestigia graditur, vt quãtum ab eis omnibus splendoris accepit, tantundem ipse vnus facilè afferat vniuersis? qui cum adhuc adolescentulus ac prope puer eßet, ita sæpè, ita fortiter, ita feliciter aduersus hostes Ecclesiæ dimicauit, vt eorum astus consilio eluserit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam constantia fregerit. Quã sæpe eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro peruia faciẽte, ex hostium ipsorum tantæ, tamq́ præmaturæ virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ciderunt? Quam sæpè cominus ab eis petitus, ita mirabiliter seruatus est, vt Deus ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis et gloriæ cupidus, vitæ ac sanguinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem, in virtute victoriam, in vita ob talem caussam in omne discrimen exponenda virtutem positam iudicabat. Itaq́ cùm generosißimi adolescentis non iam prælia, sed victoriæ ac triumphi numerarentur, iamque totum terrarum orbem tam inusitatæ tamq́ inauditæ virtutis fama peragrâsset: fortißima ac bellicosißima Polonorum gens eum sibi Regem concordibus suffragiis adoptauit. Quo ille nuncio abstractus ab ingentibus, ac pene ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in regnum virtuti suæ vltro delatum proficiscens, quacunq́ iter felit, omnes & Principes & populos

Henricum laudat à gestis in pueritia.

Antithet.

Ad Poloniæ regnum vocatur.

pulos sui amore & admiratione compleuit. Vix dum noui & à se expetiti Regis suauitatem Polonia gustauerat, cum secuta CAROLI IX. Regis acerba, & perpetuis lachrymis prosequenda mors, res in Gallia componi cœptas, maioribus denuo procellis inuoluens totius Regni statum in vltimum discrimen adduxit. Celeriter igitur è Polonia periclitantis & Regem suum implorantis Patriæ voce reuocatus, cum easdem illas dissensiones, quæ Galliæ Regnum prope subuerterant, non modo non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offendißet: corruptos ac deprauatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos, etiam ex ijs, qui se Catholicos eße profitebantur, studio partium infectos: plena omnia licentiæ plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium, & externorum & domesticorum: eadem tamen qua semper fuerat animi præsentia ac magnitudine: tuo etiam BEATISSIME PATER, & consilio & auxilio fretus, bellũ repetijt, ac redintegrauit diuq; viris equisq; vt dicitur, tentauit efficere, vt vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando feßæ tot calamitatibus Galliæ redderetur. Sed vt animaduertit, nihil ea ratione quam tamdiu tenuerat profici, ac potius Regno & Religioni vehementer offici, quæ iam multis in Gallia locis labasceret, à plerisq; etiam penitus exularet: interea vri ac vastari agros: oppida diripi: omnium itinera latronum ac prædatorum cohortibus obsideri: Regni vires quotidianis cædibus ac stragibus eneruari: opes immensis sumptibus exhauriri: innumerabilem vim teterrimorum facinorum in vtroq; exercitu quotidiè perpe-

Anaphora.

Ab animaduersione in suos.

Similiter desinens.

perpetrari: extremam cladem ac perniciem imminere, nisi mature subueniretur: aliua sibi consilium necessario capiendum iudicauit. Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos nō perdere, idem fecit quod prudentes medici solent: qui cum vstionibus, sectionibus, inedia, detractione sanguinis, non morbum, sed ægrorum ipsum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remedijs mollioribus & victu paulo copiosiore indulgentes, malunt, ægrotum cum aliqua parti morbi alere, quam vtrumq; simul è medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto tamq; manifesto interitus periculo, ei parti suorum quæ adhuc superesset ignoscere, quam committere vt breui ne superessent quidem quibus ignosceret. Cumq; cogitaret, illum ipsum rerum omnium præpotentem Deum multa tolerare, quæ non probet: ipse quoq; in tantis angustiis multa à quibus animo & voluntate longissime abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dum aliquid melius eueniret. Certè enim BEATISSIME PATER, *fretus ea spe, quam in Deo primum, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimum collocauit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nunquam confici possent. Sæpè quos seueritas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi aduersus frænum contumaces interdum sessore habenas remittere consistunt. Multi qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur aduersus eos qui à nobis dissident precibus assiduis, & priuatim & publice ad Deum fusis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, præcipuum instrumentum Dei ad inserendam in*

A prudentia. Dyatō.

Contentio.

animis

animis hominum fidem, quæ in plerisq; Galliæ partibus armis oppressa conticuerat, libere iam toto regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumētis confutare ac redarguere: vera ac salutaria confirmare & constituere. Catholicæ Religionis vsus & exercitatio, quæ multis ex locis indignissime sublata & expulsa erat, restituetur ac renouabitur. Dabitur à nostris opera, vt vitæ ac morum suorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis vsque adhuc efferauit. Rex ipse vna cū Fratre, forti ac strenuo, ac Catholicæ Religionis studiosissimo Principe, cōcordibus ac consociatis animis enixe omnia faciēt, quæ ad errores ex animis suorum euellendos accommodata esse arbitrabuntur.

Laus Catharinæ reginæ.

Catharina Regum mater, summa prudentia & consilio prædita mulier, & liberorum amans vltra consuetum matribus modum, cuius è sinu pax hæc prodijt, cuius præcipuè opera & laboribus conflata & conciliata est, omne ingenium, quo plurimum valet, omnemq; auctoritatem suam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuò continendos & ad populos eiusdem Religionis communione deuinciendos. Rex quidem ipse, quod maximi momenti est, non tam nomine, quam re & animo, & tota viuendi ratione Christianissimus, vitam sibi potius eripi patietur, quam fidem: neq; vnquam degenerabit à maiorum suorum nota testataq; virtute: & quam tibi, BEATISSIME PATER, ac Sedi Apostolicæ, vere atq; ex animo obedientiam præstat, eam se constantissime præstiturum vsq; ad extremum spiritum pollicetur. DIXI.

ORA-

ORATIO XXVI.

In funere Pauli Foxij Archiepiscopi Tolosani, Regis Galliarum Oratoris.

AD GREGORIVM XIII. PONT. MAX. ET AD SEDEM APOSTOLICAM; Habita Romæ, in æde S. LVDOVICI IV. Kalend. Iunij, cIↃ. IↃ. XXCIV.

SICVT opum ac potentiæ, sic eruditionis sapientiæ hæredes à magnis ac præclaris viris institui possent, is demum PAVLO FOXIO *idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipse sibi earum virtutum successorem esse voluisset. Nam nec in quo amplior & vberior omnium laudandarum artium seges effloruerit, nec in quo vis & copia dicendi maior, quam in eo, exstiterit, ex omni memoria nostra deligi quisquam potest. Quod mihi maius ac difficilius onus impositum esse video, in hoc ornatissimo consessu de laudibus ipsius verba faciendi: quod neq; vnquam subire ausus essem, nisi & mea me multis abhinc annis suscepta aduersus eum obseruantia, vt id facerem, adduxisset, & eorum: quorum imperium detrectare non poteram: auctoritas coëgisset: neq; nunc si me ferendo parem fore considerem, nisi mihi, quod vix dictu credibile est, ipsa leuamento ac solatio esset difficultas. Nam si quemquam alium de* PAVLO FOXIO *pro ipsius dignitate dicere posse existimassem, valde me puderet in eum locum conscendisse, vnde nihil aliud viderer*

Orditur ab eo quod idoneus orator ad Foxii laudes prædicandas reperiri non possit.

*præstitisse, quam vt summi viri laudes inopia dicendi deterrere, nunc cum satis intelligam, quod mihi euenturum est, vt oratio mea longè multumq; infra ipsius dignitatem iaceat, idem cuilibet quamlibet copioso & exercitato homini euenturum fuisse, facile patior delectum potissimum esse me, cuius prædicatione quasiq; præconio, admirabilium ipsius in omni genere virtutum, ad eos, quibus illa fortè minus nota fuissent, qualiscunque cognitio perueniret. Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda, & in vnius semihoræ curriculum omnia concludenda sunt, ad res ipsas veniam, neque committam, vt ex tam breui tempore pars à me vlla in rebus non necessariis consumpta videatur. Primum igitur si generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, verè hoc affirmare possumus, non multas gentes in vniuerso terrarum orbe reperiri, quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum gestarum gloria comparari queant. Quæ cum ipsa per se nobilissima est, tum hoc nobilior, quod cum potentissimis Regibus & Imperatorbus multiplici se iampridem affinitate deuinxit. Nam vt vetustiora taceam neque illa repetam, quæ quingentos fere abhinc annos à Comitibus, Foxiis gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla vnquam obliterabit ætas, * his certe centũ proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ extiterunt. Earum prima est Anna, Ioannis Foxij Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Vngariæ Regi in matrimonium collocata, filiam ex se sibi cognominem sustulit, vxorem postea Imperatoris FERDINANDI, matrem Imperatoris MAXIMILIANI,*

Beneuolentia à breuitate.

Laudat à generis nobilitate.

Præteritio.

Declarat exẽplis.

qui-

auiam eius qui nunc feliciter imperat RVDOLPHI. Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, Reginam Nauarræ, quæ id regnum, in quod Francisco Phœbo fratri suo successerat, dotale ad Ioannem Albertum detulit: quo ex matrimonio natus est Henricus, Rex auus Henrici, à quo hodieq; idem regnum hæreditario iure obtinetur. Sed & illius inuicti Gastonis, ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostile turmas disiicere, qui quacunq; incedebat, victoriam in manibus gestare videbatur, qui semper vincere aßuetus, postremo ad Rauennam, dum pro Ludouico XII. auunculo suo fortißimè dimicat, etiam moriens vicit, eius igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellæ Regis matrimonium tenuisse, notißimum est. Neq; hoc loco reticenda est Margarita Foxia Gastonis quarti filia quæ Francisco Duci Britanniæ nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli octaui primum, deinde etiam Ludouici duodecimi vxorem, ex qua nata est Claudia vxor Francisci primi, mater Henrici secundi, auia eius, qui hodie regnat, &, vt speramus ac cupimus, diutißimè ac felicißimè regnabit Henrici. Sed aut hæc satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiæ, aut non video quid satis eße poßit. Ex hac tam illustri gente natus est PAVLVS FOXIVS anno Christi CIƆ. IƆ. XXIX. patre Ioãne Carmanij Comite, matre Magdalena Caupenia, nobilißimus quidem vtraq; stirpe, sed ingentem virtute sua cumulum ad veterem suorum gloriam additurus. Natus autem est ea non oris modo ac vultus, sed totius corporis pulchritudine (A corporis pulchritudine.)

*ut ex ipso aspectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senem: mea enim, quam illius, biennio ferè grandior erat ætas: neq; quenquam vnquam videre memini, in quem verius conueniret id quod Græci de Alcibiade prædicant, in omnibus ætatis partibus æquè gratiam ac iucundam ipsius formam fuisse. Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, vt quæ discebat, non tam accipere à magistris, quam ipse ex se parere, & eorum reminisci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis sententia videretur. Mores & iam tum in illa ætatis teneritate graues seueri, compositi & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: vt eos quibuscum vnà erat, & incredibili quadam iucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate reuocaret. Deniq; vt in herbescenti segetum viriditate certa propè spes futuræ meßis apparet, sic nemo tunc erat, qui non eum à puero, qualis postea fuit, talem facilè augurareturfore: * iustum, integrum, continentem, abstinentem, amantem pacis ac concordiæ, veracem, apertum simplicem, ad omnium potius peccata, quam ad sua, conniuentem. Literarum studia ita puerulus adamauit, itaq; in eo postea constanter perstitit, vt id vnum à publicis negotiis diuerticulum perpetuò habuerit, vt quidquid ab eis dabatur otij, semper in litteris omne consumpserit. Græcis igitur & Latinis litteris Lutetiæ diligenter exultus, ibidemq; in Philosophiæ studio magna cum cura exercitatus * Tolosam se ad percipiendam iurisprudentiam contulit, quo in studio*

Ab ingenii docilitate.

A morū probitate.

Simile.

Dialyton.

A studiis.

A doctrina.

tantos

tantos breui tempore progressus fecit, vt adhuc adolescens publicè de vtroq; iure magna cum omnium admiratione responderit, eosq; honores consecutus, qui amplißimi, * confecto studiorũ curriculo decerni solent, incredibili hominũ concursu ius ciuile docuerit: cum ad eum inusitata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucidè, de confusis ac perturbatis ordinatim ac dispositè, de dubiis enucleate dißerẽtem, etiam ij qui diu magna cum laude docuerant, discendi caußa quotidiè conuenirent. Inde cùm in aulam Regiam venißet, ita statim HENRICO SECVNDO Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita cæteris principibus viris carus atq; acceptus fuit, vix vt quisquam vnus vni carior foret, quam vnus hic vniuersis. Ipse verò & officia obibat diligentißimè, neq; vllum diem abire patiebatur, quo non & regem & cæteros principes salutaret, & cum eis sermonem consereret, & eos quo opus erat deduceret ac reduceret: neq; tamen, quod pleriq; omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiosè & inutiliter absumebat: sed repetitis de integro studiis, Platonis præcipuè & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & cæterorum eiusdem notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes ita studiosè peruolutabat, vt eos in succum ac sanguinem suum conuerteret, omniaq; eorum præcepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaq; de rebus maximis consilia tempestiuè vteretur. Historiæ quoq; multum operæ ac studij dedit, gnarus illustria præcepta nullare magis, quam exẽplis illustribus confirmari. Itaq; tum sacram, tum profanam, tum no-

A doctrinæ subtilitate.

Adiunctio.

A sedulitate.

Ab historiarũ cognitione.

uam, tum domesticam, tum externam ita pertractauerat, vt quacunq; de re dicere ingressus esset, optimis & accommodatissimis exemplis ad confirmandum id quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorum institutis, ingeniis, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione, aut odio vetere & ingenio loquar? quarum ille omnium rerum tantam notitam habuit, vt id vnum tota vita egisse videretur. His omnibus artibus instructus, cum iam ad obeundas legationes esset aptissimus, antequam tamen vllam earum susciperet, ex vsu suo fore ratus est, si in amplissimo Senatu Parisiensi per tempus aliquod versaretur, ibiq; disceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & solidiora sapientiæ fundamenta iaceret, seq; illi præstantium virorum cœtui quasi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipsius voluntate cognita, confestim Rex HENRICVS eum in consiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus est, quod cum in eo senatu plura sint inter se distincta auditoria, quorum ad supremum non nisi gradatim peruenitur, PAVLO FOXIO ius inter primos assidendi, dicendæq; sententiæ statim à principio tributum est. Ibi verò partam sibi antea iuris intelligentiam assiduo tractandorum negotiorum vsu ita perfecit ac perpoliit, vt breui tempore principē inter Iurisconsultos locum obtinuerit, cum eos quidem qui in libris consenuerant, seque vni cognitioni dediderant, vsu & exercitatione rerum forensium: eos autem qui se magis ad vsum forensem applicuerant, eruditionis copia

Ab honoribus quibus affectus fuit.

& ma-

& magnitudine: aut potius (si aperte id quod res est, extincta iam inuidia, profiteri volumus) vtrosque vtraque laude superaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit sub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Francisco II. Viro suo in regnũ suum reuerterat. Vbi FOXIVS eà fundamenta iecit & tuendi regni & conseruandæ religionis, in quibus si postea pari fide ac consilio ædificatum eßet: fortaßis hodie neque Regina miserabiliter captiua teneretur, neque status religionis laboraret. Illinc cum rediisset, anno M.D.LXI. Legatus in Angliam missus est, vbi quadriennium integrũ, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perspicacitate ac solertia in munere suo versatus est, vt magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliæ Regina struere, nihil moliri, nihil machinari potuerit ad conatus eorũ qui à Deo & à Rege rebellauerant adiuuandos, quod non ipse detexerit ac patefecerit, Regique indicauerit, eique viam ac rationem ostenderit, qua perniciosa Iezabelæ consilia mature præueniret & occuparet. FOXII præcipue consilio, occultisque monitis, inita est à Rege ratio extorquendi ex Anglorũ manibus celeberrimi ac munitißimi portus Gratiarum, quo illi sibi hæreticorum opera tradito Galliam ab ea parte obsessam tenebat. FOXII consilio repertum est, quomodo Rex ea pactione, quam HENRICVS II. fecerat, de restituendo Angelis intra certum tempus Calitio solueretur: vtque obsides eo nomine dati, dimidio eius pecuniæ qua Rex depaciscendi facultatem dederat, redimerentur. Illud vero commemoratione dignißimum, quod quamdiu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermisit, quin, quamlibet fre-

A legationibus. In Scotiam.

In Angliam.

A pietate.

*mente Regina sacrosanctum Missæ sacrificium domi sua celebrari iusserit: ad quod clam auide conueniebat ac concurrebat, magna & Anglorum & exterorum Catholicorum multitudo, quos ille fouebat, consolabatur, protegebat, quorum omniũ arx, portus, præsidium, perfugium erat: à quibus non tantum mala multa imminentia depulit, sed effecit etiam, vt multa damna, quæ eis data erant, restituerentur. Ob quæ merita, vbi primum ex Anglia reuertit, in sanctius atque interius Regis consilium adlectus est. Secuta legatio Veneta: in qua non tantum Regi cumulatissimè satisfecit, sed etiam illis sapientissimis Patribus, vniuersæq; Venetæ ciuitati iucundissimam virtutum suarum memoriam reliquit. Cuius legationis expleto tempore, cum in aulam rediisset, inter togatos Regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, vnus semper è principibus fuit: tum & doctrina & vsu rerum, & prudentia excelleret: neq; sibi quidquam, præter sincerum Dei cultum, dignitatem & vtilitatem regiam, alleuationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicẽda sententia propositum haberet. Inde sub finem anni M. D. LXXIII. legatus de rebus grauissimis & ad Summum Pontificem, & ad plerosq; Italiæ Principes quæ sibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate transegit. Interea, cum Gallici tumultus vtcunq; compositi viderentur, * missus est à Rege ad Henricum Regem Nauarræ, qui tunc in Aquitania erat, vt eum auctoritate ac præsentia sua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno post noua turba concitarentur, * tantũ tamen PAVLO FOXII virtute perfectũ est, vt, cum qui-*

Dissolutio cum gradatione.

Ad Venetianos.

In Italiam.

Ad Nauarrũ.

A religionis Zelo.

quibuscunque aliis in locis hæreticorum factio potentior erat, diuini cultus ne vestigia quidem relinquerentur, euerterentur templa, sacerdotes crudelissimè contrucidarentur: Agini, quæ vrbs secundum Burdegalam, Aquitaniæ principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus diuinis libere opera daretur, starent sarta tecta templa, sacerdotes ab omni contumelia & iniuria tuti forent: sacræ & Catholicæ conciones nunquam intermitterentur: cum publicè & priuatim FOXIVS Catholicis animos faceret, eosque ad bene sperandum excitaret; ita vt eorum protector, conseruator parens vno omnium consensu haberentur. Scripsit ea de re Clerus Aginensis ad virũ summa dignitate præditũ CAROLVM RAMBOLIETVM Cardinalem, petens ab eo, vt hæc omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eique omni asseueratione confirmaret, quidquid templorum, quicquid sacerdotum cæterorumque diuino cultui mancipatorum hominum in ea prouincia maneret, id omne secundum Deũ, vnius PAVLI FOXII virtuti auctoritatique deberi. Sæpè igitur in magnum vitæ discrimen adductus est, cum iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatem, à sacerdotibus mactandis crudelitatem suam vnius hominis auctoritate prohiberi. Multa præterea memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Decernitur ei à Rege legatio ad summum Pontificem: ita tamen, vt priusquam in eam proficisceretur, vna cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam Narbonensem, Prouinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis consistere, ac conuẽtus agere, resque per-

Præteritio.

perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optimè ac commodißimè componere iuberetur. Quid ego nunc dicam, quam salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus leuationem attulerit? Catholica religio multis in locis, à quibus exulabat, restituta. Bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas Ecclesiæ ministris reddita, multorum animi, qui nutabant, confirmati, multa munita loca in Regis potestatem redacta, audita populi querimoniæ, adhibita remedia multis malis quæ superiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primum, deinde PAVLI FOXII prudentiæ magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum vsque deducta, Romam iter cepit: vbi ita se moresq; suos, totamq; anteactam vitam Pontifici probauit, vt ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis antè annis miro bonorum studio efflagitabatur. Neq; dici potest in obeundi Legati munere quantopere, & Pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptusq; fuerit, integritate vitæ, summa vultus ac sermonis comitate, promptißimo ad opem ferendam animo, siue quis auxilio, siue consilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars ætatis è magnis memorabilibusque rebus vacauerat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, si quando in Galliam redire, & Ecclesiam sibi creditam præsens gubernare potuißet. Imbiberat enim penitus in mandata sibi prouincia ad Tridentini Concilij præscriptum omnia reuocare & exigere, omnem munerum Ecclesiasticorum nundinationem, fœdasq; illas, sed nimis vsita-

Laudatur ab iis quæ præstare decreuerat in

vsitatas eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, dissolutos ac diffluentes Ecclesiasticorum mores seueris legibus coërcere ac constringere, clericorum seminaria instituere, templa euersa erigere, ruinosa fulcire, redditus Ecclesiasticos iniustis possessoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam suscipere, & perficere vt eorum qui illa fundassent atq; instituissent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè obseruaretur, omnia deniq; summo studio facere, quæ ad boni & inculpati præsulis officium pertinerent. Sed ô spes hominum fragiles, ô fallacia consilia. Hæc eum tum maximè meditantem, & ea vna in cogitatione noctes diesq; defixũ, morbus grauis & mortifer occupauit. Cuius primam impreßionem expertus est adstans ad aram, cum solenni die, quam quam principium quoddam leuiter commotæ valetudinis sentiens, abstinere tamen à re diuina facienda noluißet. Quem cum & medicorum cura, & singulari victus temperantia depulisse iam videretur; haud ita multò post, cùm ad hominis Galli de magna re sua periclitantis caussam adiuuandam, vt erat in omnes officioßimus, iniquo & alieno tempore accurrisset, domum vt rediit lassus, denuo decubuit: nec alius ei postea morbi quam vitæ finis fuit. Quo autem ille animo morbum sæuientem, quo mortem certam iam & imminentem tulit? quot quantasq; moribundus animi vere Christiani significationes dedit? Qua submißione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam à Deo & à Pontifice dari petijt? Qua veneratione sacrosanctum CHRISTI Corpus excepit? Quam placida ac patienter sacro oleo perunctus ac delibutus est? Qui-

morte præuctus fuisset.

Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantum quamdiu sui compos erat, sed etiam cùm propter vim morbi in capite graßantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoque tamen nihil aliud quem CHRISTVM, CHRISTVM DEVM suum, in ore perpetuo habuißet, ad eum quem spirabat vnum, quo fidebat vno, vt quidem speramus ac cupimus, euolauit. Hē PAVLE FOXI, quantum quamq; iustam multis mœrendi occasionem morte tua obtulisti. Et si tua quidem caußa, nihil est quod lugeamus. Tu præclarè ac laudabiliter vitæ cursum confecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, vt te semper homines maioribus dignum iudicarent. Tu ausam laceßere te inuidiam virtute constantiaq; superâsti. Tu, quod ij, qui olim habiti sunt sapientißimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptis, impendentia deterioris ætatis incommoda morte vitâsti. Is cuius tu iudiciū maximi faciebas GREGORIVS PONT. MAX. & vitam tuam summe probauit, & mortem non modo honorificentißimis verbis, sed etiam lachrymis prosecutus est. Omnium erga te ordinum caritatem satis hæc ipsa principum virorum, quæ ad cohonestandum funus tuum conuenit, multitudo declarat. At Tolosæ dolendum, quæ similem tui pastorem nunquam fortaßis habitura, prius te spoliata est, quam vigilantiæ tuæ fructum vllum percipere poßet. Dolendum Regi qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Consiliarium amiserit. Dolendum Ecclesiæ, quæ labantibus in Gallia rebus suis magnam auxilij spem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus

bus in rebus diuinæ voluntati acquiescendum est. Nos, quod vnum tibi præstare possumus, & colemus memoriam tui & te fusis ex animo precibus adiuuare conabimur, sperantes fore vt ipsi vicissim tuis precibus adiuuemur.

DIXI.

FINIS.

ORA

MVR

ORATIONES
MVRETI